

Gestió ambiental i urbana

Tomeu Vidal i Moranta
Anna Paricio Cárceles
Pep Vivas i Elias

PID_00158585

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	10
1. Intervenció urbana	11
1.1. La intervenció ambiental	12
1.1.1. Problemes, solucions i concepció del medi ambient	12
1.1.2. Intervenció i acció social	16
1.1.3. Funcions i fases en la intervenció	21
1.2. Planificació del territori	25
1.2.1. Els plans estratègics	25
1.2.2. Les agendes 21 locals	29
1.2.3. Els plans comunitaris	32
1.3. La gestió ambiental en les empreses i en l'Administració pública	36
1.3.1. Els sistemes de gestió ambiental	36
1.3.2. L'avaluació de l'impacte ambiental	40
1.3.3. Les auditories ambientals	42
1.3.4. L'anàlisi del cicle de vida dels productes i les ecoetiquetes	44
1.4. El màrqueting, la promoció i l'educació ambiental	46
1.4.1. El nou paradigma ambiental	46
1.4.2. De l'educació ambiental formal al màrqueting ambiental	49
2. Governabilitat i polítiques urbanes	55
2.1. Polítiques de cohesió social	56
2.2. Projectes educatius de ciutat	58
2.3. Processos de pressupostos participatius	59
2.4. Plans estratègics municipals	60
2.5. Plans de definició d'equipaments municipals	61
2.6. Projectes d'elaboració participada de normatives a escala local	62
2.7. Plans de gestió i planificació de recursos i residus a escala local	63
2.8. Plans de recuperació integral de rius	64
2.9. Plans de gestió de conques	65
2.10. Plans de sostenibilitat energètica	67
2.11. Plans de connectivitat funcional	68
2.12. Processos d'elaboració o reforma de plans territorials	69
2.13. Processos de reforma o d'elaboració de plans urbanístics	70

2.14. Plans participatius de definició i disseny estratègic d'espais públics als municipis	71
2.15. Pactes cívics per a la mobilitat sostenible	72
2.16. Plans d'intervenció integral en barris	75
2.17. Avaluació i seguiment de projectes de regeneració urbana	76
2.18. Plans locals d'habitatge	77
3. Tècniques per a fomentar la participació ciutadana.....	80
3.1. Les derives	80
3.2. Les cartografies socials	80
3.3. Els escenaris de futur	81
3.4. Les CP <i>boxes</i>	82
Bibliografia.....	83

Introducció

Com dèiem en iniciar el recorregut per aquesta assignatura, la gestió ambiental i urbana de les ciutats s'imbrica directament amb els conceptes de sostenibilitat i participació social. La sostenibilitat travessa la majoria dels plans, processos i polítiques urbanes i socials per a intentar que les ciutats siguin més autosuficients i no provoquin tant impacte sobre el món global. La manera de definir aquests plans, processos i polítiques de les ciutats implica intentar que els ciutadans participin en el seu disseny, posada en funcionament, desenvolupament i avaluació. Aquesta característica té diferents efectes sobre la manera de construir ciutat: *a)* des de l'apropiació del concepte de participació per part dels polítics i polítiques per fer-ne un mal ús, i *b)* fins a la creació d'una cultura urbana sobre la participació.

- Les polítiques ambientals i urbanes des d'àmbits institucionals i institucionalitzats impulsen i, en certa mesura, "exageren" i "perverteixen", actualment, el fenomen de la participació ciutadana. Així, si fa uns anys el tema de la participació s'inclouïa en processos com els estudis d'impacte ambiental (IA), les auditories ambientals o les agendes 21 locals, per posar tres exemples desenvolupats més endavant, actualment la participació s'ha convertit en el motor suposat de la majoria de les polítiques i dels projectes de planificació urbana i social, tant en l'àmbit local com en l'esfera global. Així doncs, la paraula *participació*, la usem de manera transversal i anirà apareixent en els diferents apartats que donen contingut a aquest mòdul.
- La creació d'una cultura sobre la participació ens obliga a aprofundir en conceptes com ciutadania i governabilitat. Així doncs, des del nostre punt de vista, participar significa una manera diferent d'entendre'ns com a ciutadans i de conceptualitzar la manera de governar (per tant, de practicar la governabilitat). Per això, abans d'explicar què entenem per participació veurem amb detall els conceptes de ciutadania i de governabilitat.

Ciutadania

Iniciem aquest mòdul definint un concepte bàsic com és el de ciutadania i les implicacions que té la seva definició en la concepció del que és o hauria de ser la ciutat. Perquè depenent de com entenguem què és ser ciutadà o ciutadana i els drets i deures que se'n desprenen, definirem models de gestió, govern i construcció de la ciutat bastant diferents.

La ciutadania s'ha **definit tradicionalment com l'exercici de drets polítics, civils i socials per part d'un subjecte universal, que és el ciutadà**. No obstant això, el concepte de ciutadania ha anat evolucionant al llarg de la història i

la seva definició ha estat la base d'enormes transformacions en els últims dos segles. Aquesta evolució ha portat a una definició cada vegada menys excloent (el dret de les dones a votar, per exemple).

Però com puntualitza Sassen (2003), la ciutadania no sempre aporta drets plens i iguals a totes les persones. Efectivament, malgrat el reconeixement de la igualtat formal com a ciutadans, els membres dels grups oprimits, per exemple, en raó de la seva ètnia, religió, gènere o orientació sexual, s'enfronten quotidianament a diferents tipus d'exclusió que impossibiliten la seva participació plena en la vida pública. Aquest és el resultat de definir com a "universal" el que és propi del grup dominant (home heterosexual, treballador, blanc, de classe mitjana-alta). En altres paraules, la ciutadania s'aplica i s'exerceix de maneres diferents que estan condicionats per desigualtats de diferents tipus (per exemple, socioeconòmiques, de classe, etc.).

Per a exemplificar com aquest ciutadà universal deixa fora de la definició moltes persones, anem a posar dos exemples de categories que no estan representades en aquest universal: dones i immigrants.

Pel que fa al gènere, l'universalisme, sosté Carrasco (2000), és un parany, atès que és una manera d'emascarar que el subjecte dels drets de ciutadania és masculí. Així doncs, el problema de fons és que la ciutadania s'ha construït en referència al món públic, a la participació al mercat, en els espais socialment assignats als homes. Per tant, les dones no han tingut accés a la ciutadania. L'espai domèstic femení (que és, a més, una relació definida des del discurs dominant) no està inclòs en la categoria de ciutadania.

Seguint els plantejaments d'aquesta autora, cal reconèixer que la tasca d'assistència, tant física com psíquica, dels altres, que s'ha assignat tradicionalment a les dones, representa una gran contribució econòmica i material a la societat humana que no ha estat reconeguda. Això significa desplaçar el centre d'atenció de l'àmbit públic i de la propietat mercantil envers la vida humana, reconeixent en aquest procés l'activitat d'assistència fet fonamentalment per les dones. Per això la visibilitat del treball domèstic no és un problema tècnic, sinó fonamentalment social i polític.

Passem ara a veure el fenomen de la immigració d'alguns països des d'aquesta mirada. Als països europeus receptors d'immigració, com diu Camacho (2006), prevalen més aviat les concepcions tradicionals de ciutadania dels estats nació que han conduït a l'increment de polítiques restrictives enfront de la migració. La tendència d'aquestes polítiques restrictives és concebre els immigrants com una amenaça per a l'ordre, per a la seguretat i per a la sobirania nacional. Una expressió d'aquesta tendència són les ordenances del civisme (com comentàvem en el mòdul 2). Per exemple, l'Ordenança del civisme de Barcelona per a diferents grups de drets humans associa multiculturalitat amb incivisme

(Bergalli, 2006). Així, jugar a determinats esports, consumir alcohol, escoltar música o la venda ambulants en l'espai públic és definit com a incívic, quan és pràctica habitual en altres cultures.

Des de la crítica al concepte clàssic de ciutadania ha sorgit el terme de *ciutadania inclusiva*. Cal redefinir el concepte clàssic de ciutadania perquè tothom hi sigui representat. Una ciutadania que va més enllà de la igualtat de drets per a reconèixer la varietat de classe, de gènere, de territori, d'ètnia o d'altres tipus. Es critica aquest concepte per ser una cosa estàtica, excloent, respecte a aspectes com el privat, afectiu, alternatiu o diferent (Alborch, 2000).

En aquesta línia és interessant el que comenta Borja (1998): "La ciudadanía es un concepto evolutivo, dialéctico: entre derechos y deberes, entre estatus e instituciones, entre políticas públicas e intereses corporativos o particulares. La ciudadanía es un proceso de conquista permanente de derechos formales y de exigencia de políticas públicas para hacerlos efectivos". Així, no podríem definir ciutadania com una cosa estàtica: seria més aviat un procés en constant evolució amb la nostra societat.

Governabilitat

Per governabilitat entenem les negociacions entre diferents actors, una manera de coordinació social. Des d'aquesta òptica, no es tracta de considerar només el paper de l'Administració, sinó també tenir en compte la interacció d'aquesta amb la ciutadania (com hem esmentat en la part del mòdul 2 sobre els moviments socials urbans). Per a parlar de governabilitat cal analitzar la interacció entre públics molt diferents i amb demandes molt heterogènies i variades. Aquests actors operen, no sense conflictes, mitjançant acords dinàmics i inestables que s'estan renegociant contínuament.

En els últims anys, les institucions de la democràcia representativa es veuen amenaçades per una falta de legitimitat i un intens desencantament de la ciutadania envers la política. En aquesta lògica, la governabilitat ofereix una nova manera de gestionar la complexitat del conflicte social basant-se en la interacció en xarxa entre actors estatals, econòmics i socials (Blanco, 2004).

Contraposada a la concepció tradicional que situava la ciutadania com a objecte passiu de l'acció de govern i els poders públics com a subjecte únic, la governabilitat situa la ciutadania com a actor actiu en la tasca del govern i la participació com a eina clau.

Aquesta nova manera de govern implica l'adopció de nous papers per part dels poders públics i, al mateix temps, la utilització de nous instruments de govern. Ara, el concepte d'autoritat ja no es troba tan lligat a la capacitat per a imposar decisions i regular el comportament des de dalt de la resta dels actors, sinó a la capacitat d'influència i de lideratge sobre el conjunt de la xarxa (Blanco, 2004).

Participació

Aquest nou escenari que descrivíem en el punt de governabilitat ens porta a definir nous instruments de govern, i la participació serà clau. Des d'aquesta òptica, la participació és definida com un procés de transformació. La participació, així entesa, no busca quedar-se on està i com està, sinó promoure canvis i transformacions en la societat i l'entorn. En aquest cas els ciutadans prenen les decisions directament, i no els seus representants polítics.

Cal diferenciar aquesta estratègia de participació com a transformació de la participació, com a legitimació. En aquest segon cas, el que busquen aquells que promouen o impulsen les pràctiques participatives (els representants dels ciutadans) és que les seves posicions, objectius, interessos, surtin enfortits, però sense estar gaire interessats a canviar-los (Pindado, 2002).

Quan es du a terme un procés participatiu cal tenir en consideració els aspectes bàsics següents (Pindado, 2002):

- Un procés participatiu, com a procés, té una continuïtat. No es tracta d'un acte aïllat en el temps, es construeix dia a dia i és el resultat de la interacció dels seus protagonistes. Està permanentment obert a canvis, a amenaces i a oportunitats.
- La transversalitat i la interdisciplinarietat són essencials. Cal apostar per unes noves maneres de fer i relacionar-se amb la ciutadania que permetin treballar a polítics, tècnics i ciutadans conjuntament en un clima de col·laboració. Això s'aconsegueix des de la pràctica quotidiana.
- És imprescindible incorporar al projecte els suggeriments i demandes acordades pels ciutadans i les ciutadanes i és necessari que les decisions preses siguin vinculants. Per això, és necessari que quedi molt clar, des d'un principi, quines són les regles del joc. La participació representa un esforç en temps i treball per a les persones i no hi ha res més frustrant que la creació d'expectatives sense veure'n els resultats.

Però la participació no està exempta de perills, com dèiem a l'inici d'aquest mòdul. Com puntualitza Miró (2004), la participació no hauria d'acabar essent una resposta a la falta de legitimitat de la democràcia representativa que sofrim. No es pot pacificar el conflicte social amb simulacres de participació. Per això, dèiem que certes polítiques urbanes perverteixen la participació, ja que l'objectiu dels que la promouen (els representants dels ciutadans) és la legitimació a les seves decisions polítiques. Entenem que la participació real és la transformadora, la que promou canvis des de la base de la societat quan són els ciutadans els protagonistes de la presa de decisions que els afecten.

En definitiva, la participació té i tindrà, en aquest mòdul, un paper fonamental. Així, anirà apareixent en la manera en la qual s'intervé i es gestiona ambientalment a la ciutat, en la manera en la qual es plantegen plans i processos ambientals i urbans i en la possibilitat de regir políticament i, per tant, governar les ciutats. Finalment, us presentarem una sèrie de tècniques metodològiques eminentment urbanes per a fomentar la participació ciutadana. Aquest és el recorregut que us convidem a fer amb la lectura dels apartats que trobareu al llarg del mòdul.

Objectius

Amb la lectura i el treball d'aquest mòdul hauríeu de ser capaços d'aconseguir els objectius següents:

- 1.** Conèixer el concepte de participació ciutadana i quines són les seves implicacions en l'àmbit de la governabilitat i la ciutadania.
- 2.** Entendre el paper de la psicologia en la intervenció ambiental.
- 3.** Saber destacar els aspectes socials dels problemes ambientals.
- 4.** Adquirir un coneixement bàsic per a reflexionar sobre els aspectes principals de la planificació al territori.
- 5.** Distingir els conceptes i les eines principals per a la gestió ambiental i suscitar la discussió.
- 6.** Conèixer els principals aspectes del màrqueting, la promoció i l'educació ambientals i entendre'n la interrelació.
- 7.** Tenir coneixement dels principals plans i processos de polítiques de governabilitat urbana en els quals la participació ciutadana exerceix un paper fonamental.
- 8.** Saber d'algunes tècniques per a fomentar la participació ciutadana.

1. Intervenció urbana

És obvi que la manera com les persones interactuem als entorns, des del barri fins al planeta, incideix tant en les persones com en els entorns. La manera particular d'utilitzar els recursos naturals, de traslladar-se d'un lloc a un altre, d'ocupar el territori, etc., té efectes tant en les persones com en els territoris. Però, a més de la varietat d'efectes i les seves conseqüències per als elements d'aquesta relació, sobre la base de la seva configuració particular es construeixen, precisament, les concepcions o maneres d'entendre aquestes relacions. I al revés, és clar.

Partim de la idea que els problemes ambientals i les seves solucions depenen de les maneres de concebre el medi ambient; és a dir, la manera d'entendre la interrelació entre persones i els entorns, que, alhora, insinua els problemes i les solucions. En aquest apartat us mostrarem alguns elements per a entendre com es defineixen els problemes ambientals i com es gestionen, la qual cosa, al mateix temps, es vincula amb les maneres d'avaluar la realitat, les necessitats i, en definitiva, la manera d'intervenir per prendre decisions d'acord amb les solucions proposades. Aquesta relació entre el que es consideren problemes ambientals i la seva gestió, d'entrada, obliga a reflexionar sobre els models d'intervenció, els actors implicats i les funcions i les diferents fases d'una intervenció.

Veureu com aquesta sèrie de qüestions es poden concretar en el moment de pensar i decidir com cal definir, en sentit ampli, aquestes relacions entre persones i entorns. Ens referim al que es denomina la planificació del territori, que es pot desplegar per mitjà de diferents eines com els anomenats plans estratègics, les agendes 21 locals o els plans comunitaris. Una planificació que, evidentment, engloba no solament l'establiment de directrius o línies d'acció per a definir en certa mesura la relació de les persones per mitjà del territori, sinó també les maneres de gestionar-lo.

A més de l'àmbit territorial, la planificació i la gestió han estat emfatitzades també atenent al punt de vista dels entorns de les organitzacions, les empreses i les administracions públiques. Aquí us podreu fer una idea de les principals eines de gestió ambiental desenvolupades en aquest àmbit. Us mostrarem des del que s'entén per sistemes de gestió ambiental, mitjançant els quals s'avaluen els processos d'una organització, fins a eines que se centren en l'anàlisi de productes.

En definitiva, la intervenció ambiental està relacionada amb la voluntat d'introduir determinats canvis en les relacions entre les persones i els entorns, bé des de la planificació, bé des de la gestió. En qualsevol cas, en tot moment estan presents les maneres d'entendre el medi ambient, els valors, les

actituds i els comportaments. Precisament es destaquen més aquests aspectes quan parlem de màrqueting, de promoció i d'educació ambiental, temes que s'introdueixen també en aquest apartat.

1.1. La intervenció ambiental

1.1.1. Problemes, solucions i concepció del medi ambient

Amb freqüència sentim parlar de la qüestió o de la problemàtica ambiental, però a què fem referència quan es parla de problemes ambientals? Potser es tracta d'una catàstrofe natural com un terratrèmol, o és el cas d'un abocament de residus tòxics en un riu, l'extinció d'una espècie, la tala indiscriminada d'arbres en una zona del planeta, els desapfitaments que generem a casa nostra, anar amb cotxe a veure un amic que viu a deu minuts caminant de casa, la nostra manera d'anar a comprar, el tipus de productes que consumim, la manera com es construeixen les ciutats, etc.

Activitat

Segur que se us ocorren molts exemples del que considereu problemes ambientals. Un exercici que us ajudarà a reflexionar sobre algunes dimensions que s'abordaran a continuació és el següent: preneu un full o obriu un document del vostre editor de text i escriviu una petita llista dels problemes ambientals que més us preocupen. Una vegada apuntats i només quan l'hàgiu fet, activeu la icona de l'activitat 2.

Activitat 2

Si ja heu fet la llista de problemes ambientals que més us preocupen:

- a) Separeu els problemes en què creieu que podeu fer alguna cosa de manera directa d'aquells en què considereu que la solució no està al vostre abast.
- b) Distingiu els problemes que se situen al vostre entorn més immediat (casa vostra, el treball, el barri o la vostra ciutat) dels que afecten tot el planeta.
- c) Distingiu els casos en què heu emfatitzat que s'espatllen recursos naturals (aire, aigua, etc.) d'aquells en què heu destacat els procediments i comportaments que poden ser una explicació dels problemes.

En qualsevol cas, compareu les seleccions fetes i reflexioneu sobre les dimensions que hi ha darrere del que heu apuntat com a problemes ambientals que més us preocupen.

Quan parlem de la qüestió ambiental, moltes vegades fem al·lusió a la preocupació pel medi ambient, i per aquest motiu parlem també de problemàtica ambiental. El fet de qualificar una qüestió ambiental com a problema ja implica una valoració, ja significa emetre un judici de valor, la qual cosa suscita alguns factors o algunes dimensions que es consideren problemàtiques i les seves solucions possibles.

Podem reflexionar sobre com els estils de vida, en la nostra vida quotidiana, afecten el medi ambient. És suficient pensar en els patrons de consum d'energia i de recursos naturals associats, els quals, freqüentment, porten a desajustaments dels sistemes derivats d'una sobreexplotació del medi. Aquest

desajustament es pot percebre de moltes maneres, en particular pel que fa a la percepció del risc o l'atribució de les causes, la qual cosa també influeix en la gestió del medi o la gestió ambiental.

En últim terme, un problema ambiental no és només un fet objectiu que pertany a la realitat física, com tirar petroli al mar. La solució no és només tècnica. Depèn dels valors o les idees en conflicte, i per aquest motiu diem que un problema ambiental, com qualsevol problema, és també un problema social i polític.

"Es útil distinguir entre condiciones sociales y problemas sociales. De este modo, la condición social es «la característica en presencia de la cual nace un problema social, y por lo tanto el problema social es más bien la consecuencia o, mejor dicho, uno de los posibles productos que se manifiestan ante una determinada condición social".

Clemente (1998, p. 13).

Pel que fa a la manera de definir què és un problema social, cal recuperar una definició que també recullen Sullivan i col·laboradors:

"Hi ha un problema social quan un grup d'influència és conscient d'una condició social que afecta els seus valors, i que es pot resoldre mitjançant una acció col·lectiva."

Sullivan *et al.* (1980, p. 10).

Lectura recomanada

E. Pol (1997). Entre el "idílico pasado" y el "cruento ahora". La psicología ambiental frente al cambio global. A R. García-Mira, C. Arce i J. M. Sabucedo (Comps.). *Responsabilidad ecológica y gestión de los recursos ambientales* (pp. 315-340). La Corunya: Diputación Provincial de A Coruña.

Enfonsament del petrolier *Prestige* enfront de les costes de Galícia el 19 de novembre del 2002

L'enfonsament del petrolier *Prestige* i la contaminació posterior produïda pel vessament del petroli que va afectar el litoral gallec i part del Cantàbric des del final del 2002 és un exemple dels judicis de valor que hi ha darrere de la diferent delimitació del problema i de l'èmfasi diferent en les dimensions que es prenen en consideració. Les administracions gallega i espanyola, en un primer moment, van considerar que el problema estava en les condicions inadequades de navegabilitat del petrolier; d'aquesta manera, es derivaven responsabilitats envers les empreses encarregades de certificar la seguretat i envers

l'armador, a més de les decisions preses des del vaixell mateix, amb la qual cosa s'atribuïa la responsabilitat al capità del petrolier, que va ser retingut per les autoritats.

Per a alguns tècnics i científics marins, un aspecte que va agreujar el problema va ser l'erràtica maniobra de remolc per allunyar-ho de la costa. D'aquesta manera es destacava la responsabilitat de les administracions en les decisions preses en primera instància per a fer front al vessament. Per a altres veus, com algunes associacions ecologistes i analistes que opinaven en determinats mitjans de comunicació, les causes implicaven la dependència del petroli, l'absència de normes de seguretat de petrolers per a evitar nous desastres –com la generalització del doble casc, la responsabilitat dels armadors i de les autoritats de control del trànsit marítim, la formació dels treballadors del sector, etc.

A tot això cal afegir moltes altres raons que, des de l'opinió pública, destacaven l'escassa voluntat política de defensar el medi ambient, la falta de mesures preventives eficaces per a fer front a aquest tipus de desastres, l'absència de plans d'acció previs, la manca de recursos, la inoperància, la descoordinació, etc.

Acte de protesta pel Prestige a Madrid, 1 de desembre del 2002.

Podeu veure l'anàlisi que algunes associacions ecologistes van elaborar poc després de l'enfonsament del *Prestige*. El manifest elaborat per aquestes entitats us permetrà analitzar quina és la seva definició del problema i els aspectes que s'emfatitzen: <http://www.ecoloxistesasturies.org/temas/oceanos/nuncamas/dosmeses.htm>

La preocupació ambiental no és una qüestió només del nostre temps. Sí que és més recent la preocupació pel desequilibri que l'activitat humana ha creat en el medi ambient, com ja s'ha vist en el mòdul anterior per mitjà del concepte de sostenibilitat. No obstant això, aquesta idea de desequilibri es pot entendre millor si s'analitza la manera com s'ha entès i encara s'entén el medi ambient, particularment la relació de les persones dins del medi ambient.

Durant molt temps, ha dominat una manera d'entendre el medi ambient en la qual només es pensava en els elements biofísics (aigua, aire, espècies, etc.), l'equilibri de les quals havíem de preservar. D'aquesta manera, el "desequilibri" ha estat un problema perquè els humans han extret més recursos del que la

Vegeu també

Sobre la sostenibilitat vegeu l'apartat "Problemes, solucions i concepció del medi ambient" d'aquest mòdul didàctic.

naturalesa pot regenerar. En aquesta concepció del medi ambient es destaca la naturalesa i, sobretot, la relació de domini de l'ésser humà sobre aquesta i els recursos naturals, la qual cosa implica una visió antropocèntrica: la naturalesa existeix només per a l'ús humà.

Davant aquesta concepció antropocèntrica, hi ha una altra manera d'entendre el medi ambient en la qual s'incorporen les dimensions psicològiques, socials, culturals i econòmiques del fet ambiental. La relació de l'ésser humà i el seu medi és en els dos sentits, ens adaptem a les condicions ambientals, però també transformem el medi ambient fent-ne ús dels recursos i organitzant i gestionant l'espai.

Tant si s'adopta una visió antropocèntrica com l'altra visió esmentada, que es pot denominar *ecocèntrica*, aquestes maneres d'entendre el medi ambient són fruit de la manera com es produeix i reproduceix la relació entre l'ésser humà i el medi ambient.

D'aquesta segona concepció del medi ambient, denominada *ecocèntrica*, volem destacar tres aspectes:

- a) D'una banda, tenim els **recursos naturals**, als quals amb freqüència al·ludim, de manera una mica esbiaixada, com a medi natural o fins i tot com a medi ambient.
- b) Un segon aspecte és l'entorn **construït** o entorn urbà, certament un entorn on actualment viu la majoria de la població mundial.
- c) Finalment, cal destacar l'entorn **organitzacional productiu**, que és un altre tipus d'entorn, que pot ser tant urbà com rural.

Lectura recomanada

Per a aprofundir en la qüestió de les visions del medi ambient i també de la problemàtica ambiental, local i global, a més d'alguns àmbits d'intervenció que es veuran en aquest mòdul, es recomana la lectura del primer capítol del llibre:

E. Pol (1996). El problema, l'objecte i l'objectiu: ciències socials, qüestió ambiental i canvi global. A E. Pol i T. Vidal. *Perfils socials en la intervenció ambiental. Una perspectiva professional* (pp. 5-37). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona ("Monografies Psico-Socio-Ambientals", 1).

Resum

Un problema ambiental no té només una solució tecnològica, implica un judici de valors i requereix, per tant, una prioritització i decisió respecte d'aquests valors. Per aquest motiu es pot afirmar que és també un problema social i polític.

Els problemes ambientals en últim terme remetent a la manera de concebre i de reproduir la relació entre l'ésser humà i el medi ambient, en la qual cal destacar els recursos naturals, l'entorn construït i l'entorn organitzacional.

1.1.2. Intervenció i acció social

Una conclusió que podem extreure del que s'han denominat *problemes ambientals* és que cap problema ambiental, igual que cap problema social, no té una única solució. La solució depèn dels efectes buscats i del marc de referència establert. En últim terme es tracta d'una decisió que depèn de la prioritat de valors adoptada, i per aquest motiu podem afirmar que tota solució és sempre política. A més, la solució de qualsevol problema ambiental és sempre provisional. En altres paraules, cap problema ambiental té una solució definitiva, ja que és eventual i, per tant, depèn del context sociohistòric.

Activitat

Recupereu la llista de problemes elaborada en l'activitat 1 i escolliu un dels que hàviu apuntat. Ara proposeu algunes solucions possibles. Reflexioneu sobre les conseqüències que es derivarien de les vostres propostes de resolució. Representarien alguns canvis de comportaments o d'hàbits per part de persones, col·lectius o altres agents socials? En quina mesura i a quines persones o col·lectius afectarien?

Si qualsevol problema ambiental es deriva d'una relació particular amb l'entorn, la qual afecta o altera l'equilibri del sistema, és evident que la solució d'aquest "desequilibri" implica canviar o reorientar aquesta interacció particular. Un exemple d'una experiència de participació ciutadana en un barri de Saragossa, premiada per les Nacions Unides en un concurs sobre bones pràctiques per a millorar l'entorn urbà, ens pot ajudar a concretar aquesta obvietat (Conde, 2001), mostrant com les dimensions culturals, socials i ambientals estan estretament relacionades.

Lectura recomanada

Una breu explicació de l'experiència de participació ciutadana del parc Oliver de Saragossa, al qual es fa referència en el text, es troba a:

Conde, O. (2001). Parque Oliver ¡Vívelo! Una experiencia de participación ciudadana. A E. Grau i P. Ibarra (Coord.). *Participando en la red. Anuario de Movimientos Sociales* (pp. 228-233). Barcelona: Icaria.

Aquesta experiència també es pot trobar en l'adreça següent:

<http://www.mma.es/educ/ceneam/10documentos/jornadas/participacion1.htm>

En l'exemple esmentat de la ciutat de Saragossa, les mancances de diferents tipus havien generat molts problemes urbanístics i socials. L'any 1990, l'ajuntament va construir al barri un parc, després de moltes reivindicacions veïnals. L'associació de veïns, considerant que aquest espai era tant del barri com del municipi, va sol·licitar a l'ajuntament poder generar conjuntament un procés que permetés als veïns incorporar el parc en les vivències quotidianes per a poder tenir-ne cura com d'un espai propi. Va ser així com es va engegar un procés de participació al barri que va reunir col·lectius i serveis en una coordinadora creada per arrencar un programa de manera que l'acció, la indagació i la reflexió comunitària construïssin el projecte educatiu i d'apropiació del parc.

Web recomanada

Podeu veure un resum del projecte del parc Oliver de Saragossa, en el qual esquemàticament és possible fer-se una idea del que va implicar l'experiència: <http://habitat.aq.upm.es/du-bai/00/bp352.html>.

Aquesta "reorientació" de la relació de les persones amb l'entorn, amb la finalitat de facilitar l'apropiació del parc, a més de permetre potenciar i enriquir el teixit social mateix, és un exemple d'intervenció **ambiental**. I es pot afirmar que és una intervenció ambiental perquè hi ha un intent de provocar un canvi en l'estructura del barri. Tot canvi es pot planificar prèviament, tant si és aconseguit com si no, o bé pot ser la conseqüència d'actuacions espontànies d'uns subjectes sobre altres i sobre el medi.

"Entenem per **intervenció ambiental** qualsevol canvi en les estructures físiques d'un lloc que, directa o indirectament, provoqui –o pugui provocar potencialment– una alteració en l'ecosistema, l'estructura social o la interacció social de les persones."

Pol (2000, p. 10).

Intervenir vol dir actuar amb la finalitat d'influir en un assumpte o prendre-hi part. Això representa voler canviar una situació de la qual es partia, a partir d'unes accions prèviament planificades i l'execució amb uns procediments coneguts per part d'alguns "experts". Entenent el medi ambient no solament en la seva dimensió física, sinó incorporant les dimensions psicològiques, socials, culturals i econòmiques del fet ambiental, molt interrelacionades, es pot entendre que qualsevol canvi en una dimensió afecta la resta.

Exemple

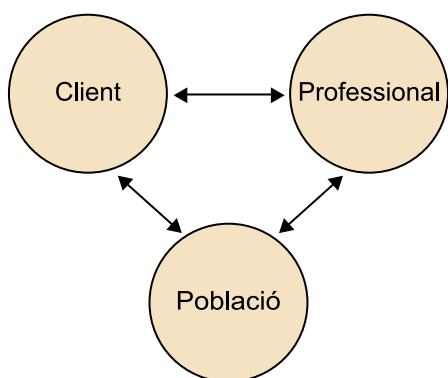
Quan en un barri tanquen les tendes i els petits comerços perquè apareix un gran centre comercial al costat, no solament canvia la forma de l'espai (dimensió física): també canvia la proporció de productors i la distribució de les transaccions econòmiques dins del barri (dimensió econòmica). Es faciliten unes formes de consum i se'n dificulten altres (dimensió social) que poden estar més o menys esteses i compartides en altres societats (dimensió cultural) i que repercuteixen en un canvi d'hàbits, en el comportament d'anar a comprar (dimensió psicosocial). Evidentment, tots aquests canvis estan interrelacionats i és difícil desvincular-ne un de l'altre. Una altra cosa és que es considerin uns més "importants" que d'altres i que els valorin de manera diferent persones diferents (residents, botiguers, polítics municipals, ciutadans, en general empresaris de centres comercials, turistes, etc.).

Ja que l'èmfasi en les dimensions del medi ambient pot ser divers, també ho pot ser l'èmfasi en la intervenció. De vegades pot ser que el canvi (la intervenció) que més es destaquí sigui de caire físic principalment, en el sentit que té a veure amb la planificació i la transformació de l'espai físic. És el cas d'una **intervenció urbanística**, com a tipus d'intervenció ambiental.

Altres vegades és l'estructura del teixit social el que s'emfatitza a l'hora d'intervenir, com pot ser el cas d'una **intervenció social** en la qual es pretengui un canvi socioestructural a partir de millorar les condicions i la qualitat de vida de grups de persones i comunitats determinades. Quan el nivell d'intervenció fa ressaltar els processos psicològics que impliquen relacions, influències i interaccions interpersonals i grupals, s'apropa al que es pot denominar una **intervenció psicosocial**. Un exemple d'aproximació que planteja un nivell d'intervenció més individual es produeix quan es pretén un canvi de comportament (conductes, maneres de pensar les coses, etc.), la qual cosa

es denomina una **intervenció psicològica**. Totes i cadascuna de les maneres d'adjectivar la intervenció, en més o menys mesura, tenen efectes en la resta de les dimensions (econòmiques, socials, psicològiques, etc.).

A diferència del que ocorre en la intervenció psicològica tradicional, en la qual principalment hi ha una relació entre el psicòleg i el seu client, en la intervenció ambiental, de manera similar al que ocorre en la intervenció psicosocial, a més d'aquests dos actors, com a mínim hi ha un tercer actor: la població objecte de la intervenció. Això representa una relació multilateral entre clients, professionals i població que es pot donar de maneres diferents quant a les responsabilitats i els compromisos de cada actor amb la resta; és a dir, en les relacions de poder entre els actors.

Una de les configuracions més habituals en la relació entre professional, client i població és la que vincula el professional amb el client perquè el primer defineix una intervenció (un canvi) en una direcció decidida pel segon, que repercutirà en una població. Des d'aquest punt de vista, el client té el poder de decisió per sobre del professional i de la població. En aquest cas, el client, que generalment és una institució o organització amb capacitat jurídica per a establir la relació, és qui orienta el canvi o la intervenció, i defineix fins a on es vol arribar i amb quina direcció. El paper del tècnic o professional de la intervenció és el d'executar o elaborar la intervenció a partir d'uns objectius fixats principalment pel client. En relació amb la població, el seu paper és de caire directiu, i espera de la població un contrapaper més passiu que actiu.

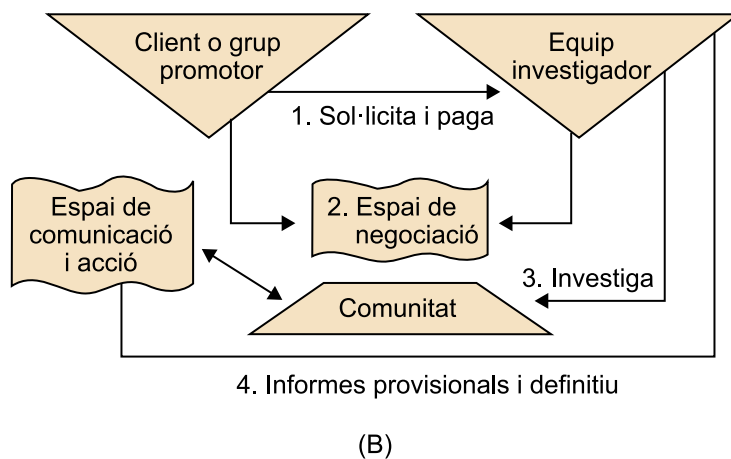
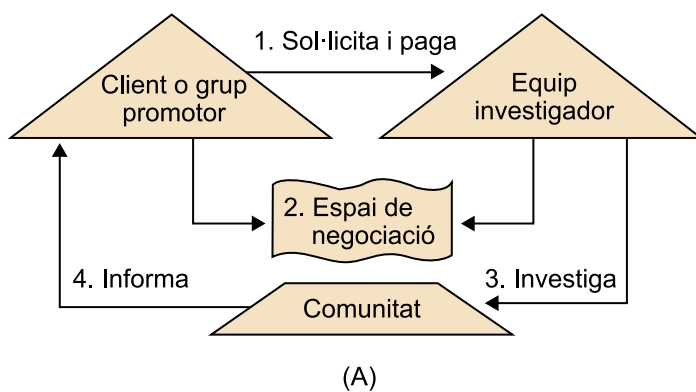
No obstant això, la fixació dels objectius de la intervenció no necessàriament ha de ser d'aquesta manera. Els objectius del canvi els poden fixar unilateralment tant el client –com en el cas anterior– o el professional –que desenvolupa un paper d'expert o com a perit–, o conjuntament entre aquests dos, quan el professional adopta un paper de col·laboració mútua amb el client. O fins i tot es pot donar el cas que el professional sigui qui busqui el client per finançar una intervenció, per desenvolupar un paper de promotor del canvi, de manera que assumeixi un paper més principal en l'orientació d'aquest canvi.

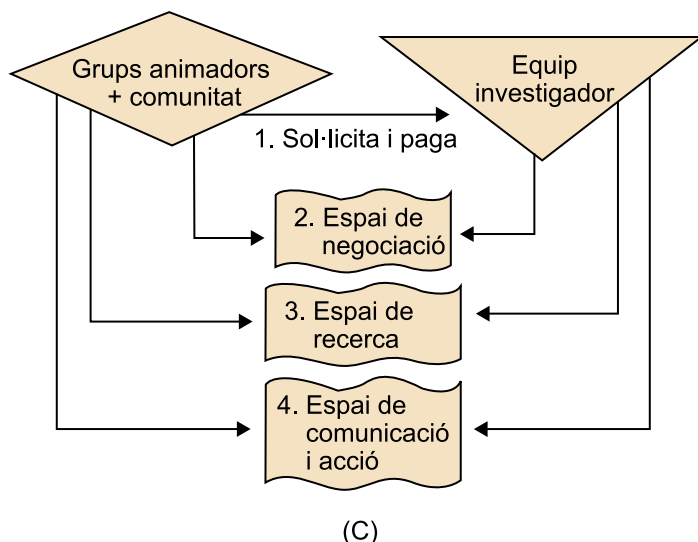
Altres vegades és la població la que pot engegar una intervenció. Pot ocórrer que uns grups socials aconseguixin que el client hagi de contractar uns professionals per a dur a terme una intervenció ambiental. És el cas dels moviments socials quan demanen una acció social determinada. O que determinats grups socials (població) demanin una intervenció a uns professionals, bé establint una relació d'implicació mútua amb els professionals o bé fent ús de la seva capacitat professional (com a recurs) per a posar-la a l'abast de la comunitat.

Aquestes diferents possibilitats plantegen l'interrogant de qui pot ser el client o, en altres paraules, des d'on poden provenir les demandes de canvi, com han argumentat Hernández i Valera (2001). Dit d'una altra manera, és el mateix que intentar delimitar els possibles tipus d'actors que cal tenir en compte en el procés d'intervenció i que, referint-se a la intervenció comunitària, Marchioni (1999) denomina *protagonistes*:

- les administracions o institucions;
- la població, i
- els recursos (tècnics, professionals, coneixements).

Pas d'un model clàssic de demanda de recerca (A) a dos models d'autogestió de la demanda d'i-a-p- (B i C)

Possibles orígens d'una demanda d'intervenció.

Font: M. A. Martín (2001). Dos experiencias de investigación-acción-participativa en la autogestión de asociaciones y cooperativas. A R. Tomás, R. Villasante, M. Montañés i J. Martí. *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía/1* (pp. 185-229). Barcelona: El Viejo Topo.

La representació gràfica mostra algunes d'aquestes relacions possibles entre els diferents agents implicats en l'origen d'una demanda d'intervenció. Miguel Ángel Martín mostra la diferència entre un model clàssic de demanda d'investigació (A), el qual denomina *dos models d'autogestió de la demanda* (B i C) propis de l'enfocament denominat *investigació acció participativa* (i-a-p).

Lectures recomanades

Per a ampliar algunes d'aquestes nocions sobre els papers dels diferents actors en una intervenció, podeu consultar el tercer capítol de l'obra següent:

B. Hernández y S. Valera (2001). *Psicología social aplicada e intervención psicosocial*. La Laguna: Ed. Resma.

Per a obtenir una idea de l'orientació de la intervenció comunitària vinculada a la del desenvolupament comunitari, es recomana la lectura del llibre següent:

M. Marchioni (1999). *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Madrid: Editorial Popular.

Per a conèixer una mica més sobre l'enfocament de la investigació acció participativa us recomanem la lectura següent:

J. Martí (2001). La investigación-acción participativa. Estructura y fases. A T. R. Villasante, M. Montañés i J. Martí. *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía/1* (pp. 73-117). Barcelona: El Viejo Topo.

En síntesi, la demanda d'actuació del professional de les ciències socials pot tenir dos orígens:

- Els afectats mateixos (associacions de veïns, plataformes d'entitats, etc.), com a resultat d'un moviment de pressió dels interessats per provocar un canvi en l'estructura. La demanda procedeix d'una **acció social**.
- Els gestors (d'una empresa, de l'Administració pública, etc.), com a resultat d'un intent de provocar un canvi des d'una instància de poder. El que es denomina més pròpiament com a **intervenció**.

En suma, qualsevol intervenció s'ha de gestionar, la qual cosa comporta l'atenció i la prioritització d'uns valors i interessos determinats, per a provocar els canvis perseguits en la intervenció. Els diferents valors i, principalment, el poder d'influència de cadascun dels actors o "protagonistes" implicats en l'estructura que es vol canviar, incideixen en les funcions que cadascun d'aquests adopta en les fases de la intervenció.

Resum

Intervenir vol dir actuar amb la finalitat d'influir o prendre part en un assumpte. Segons quin sigui l'èmfasi d'una dimensió o l'altra, parlem d'intervenció social, intervenció psicosocial, intervenció psicològica, etc.

Una intervenció ambiental implica un canvi en les estructures físiques d'un lloc que, directament o indirectament, provoca –o pot provocar potencialment– una alteració en l'ecosistema, l'estructura social o la interacció social de les persones.

Els agents implicats en una intervenció són el client, la població i els professionals, la relació entre els quals reflecteix també l'enfocament de la intervenció.

La demanda d'actuació de professionals pot provenir dels afectats mateixos (acció social) o des d'instàncies de poder (intervenció).

1.1.3. Funcions i fases en la intervenció

Imagineu que en una ciutat qualsevol es proposa dur a terme una intervenció urbanística (obrir un carrer, construir edificis en una zona, un parc o un equipament per al barri) o bé instal·lar un nou sistema de transport o una infraestructura per a gestionar residus. En qualsevol dels casos es poden presentar algunes qüestions que posin de nou de manifest la relació entre els actors (professional, client, població) en un procés d'intervenció o gestió ambiental: des de les raons per a introduir un canvi en l'estructura sociofísica particular fins a la qüestió de qui pren la decisió d'intervenir-hi, o la qüestió de qui pren la decisió d'intervenir-hi i la seva legitimitat enfront d'altres grups, passant per la manera més o menys compartida en la presa de decisió final.

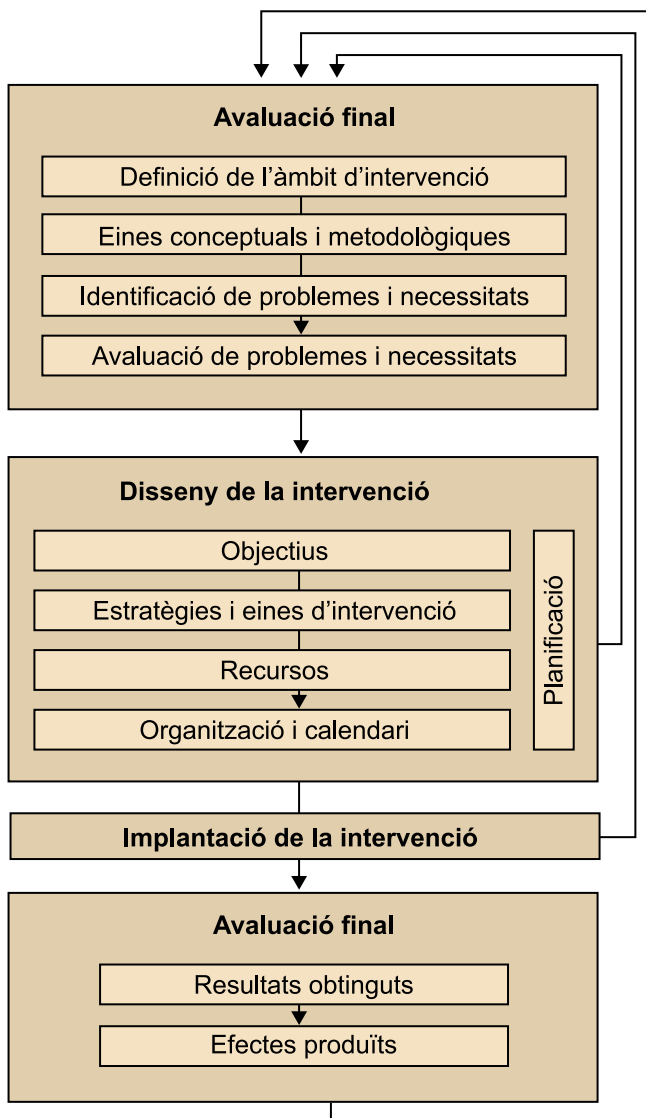
Aquestes qüestions plantegen l'anàlisi de la demanda d'intervenció, de les diverses implicacions ètiques i polítiques (diferents per a qui promou la intervenció i per als destinataris), a més de les motivacions reals i en congruència amb les condicions i els determinants contextuals del lloc.

El científic social implicat en la intervenció ambiental actua amb la finalitat d'aconseguir millorar el medi ambient i la qualitat de vida, com recullen la majoria dels codis deontològics de diferents professions. Emmarcades en aquest objectiu apuntem algunes de les funcions del científic social dins del procés d'intervenció, les quals tenen molt a veure amb el moment o la fase en la qual es trobi aquesta. Si simplifiquem una mica, els moments o les fases d'una intervenció en general es poden sintetitzar en tres:

- 1) l'avaluació prèvia a qualsevol actuació;
- 2) el disseny i la implantació de la intervenció i, finalment,

3) l'avaluació de la intervenció.

Cadascuna d'aquestes fases comporta atendre valoracions i decisions diferents, però això no significa que no estiguin interrelacionades entre si. Al cap i a la fi, una intervenció es dissenya per a respondre a unes determinades valoracions fetes anteriorment sobre unes necessitats o uns problemes determinats, i l'avaluació del disseny i també de la implantació es farà d'acord amb aquelles necessitats i aquells problemes. De la mateixa manera, a més de valorar els resultats obtinguts al final de la intervenció, aquests estan relacionats amb les necessitats inicials, sense desatendre les que puguin sorgir de nou, amb la qual cosa torna a començar el cicle.

Exemple

Imagineu que esteu en una habitació a les fosques. Què és el primer que feu? A més de manifestar que no veieu res, segur que la principal preocupació és esbrinar on sou i com no caure. Feu una avaluació de la situació: 1) El resultat és evident: es necessita llum; és a dir, cal intervenir. El pas següent serà pensar en la manera de trobar l'interruptor de la llum, la qual cosa farà que el decidiu buscar per les parets i a una determinada altura on sospiteu trobar-lo. Penseu en el disseny de la intervenció que finalment implantareu quan busqueu i, finalment, premeu l'interruptor. 2) Una vegada feta la llum –qui sap si preferireu tornar a apagar-la–, el que feu és avaluar la intervenció. 3) Podria passar que,

encara que haguéssiu trobat l'interruptor, no s'hagués encès la bombeta. En aquest cas, l'avaluació de la intervenció us portaria a tornar a plantejar una intervenció nova, com buscar una porta o una finestra...

L'exemple anterior il·lustra que una intervenció prové de l'avaluació d'un problema i de la decisió d'emprendre una acció envers aquest, ja sigui per resoldre'l o prevenir-lo. Llavors, per a donar resposta a aquesta necessitat, cal planificar com fer-ho, la qual cosa s'acaba concretant en una manera determinada d'actuació. L'execució de la intervenció, finalment, també serà objecte d'avaluació, la qual pot destacar, a més de la resolució o no del problema inicial, noves necessitats d'actuació; és a dir, noves intervencions.

En definitiva, cal entendre la intervenció com un procés amb uns moments o fases interrelacionats, encara que en l'exemple és còmic parlar de "fases", ja que són immediates. Penseu què ocorre en una intervenció urbanística o en la implantació d'un nou sistema de transport a la ciutat o en una nova infraestructura per a la gestió de residus. En qualsevol cas, cal precisar que en la intervenció ambiental, igual que en la intervenció social, les fases o moments de l'actuació pretesa no són tan "immediats". Parem esment breument a les tasques principals que s'han de tenir en compte en cadascuna d'aquestes fases de la intervenció.

1) La primera fase d'una intervenció és com obtenir un tipus de mapa o fotografia inicial. Fent un paral·lelisme amb la terminologia mèdica, de vegades es defineix aquesta fase de la intervenció com d'elaboració d'una diagnosi, encara que no tothom està d'acord en expressar-ho amb aquest símil, per la valoració que s'introdueix en associar, en l'avaluació inicial, l'objecte d'intervenció amb la patologia.

Habitualment, en aquesta primera fase es tracta de conèixer quines són les necessitats o quins són els problemes socials als quals la intervenció vol donar resposta. Cal recordar que un problema no és només un fet objectiu i que depèn dels valors o les idees en conflicte entre diferents grups socials; és a dir, que el problema és "diferent" segons els grups socials, com s'ha vist en el primer apartat, "Problemes, solucions i concepció del medi ambient", d'aquest mòdul. Per aquest motiu, conèixer les necessitats o problemes és conèixer les dimensions objectiva i subjectiva d'aquestes necessitats o problemes.

Exemple

Per exemple, en una intervenció ambiental, com pot ser una intervenció urbanística, en aquesta fase interessa avaluar el context de la intervenció i el lloc concret on s'intervindrà, amb les característiques físiques i socials que l'emmarquen, a més d'estimar els impactes positius i negatius de la intervenció com a exercici de prospectiva.

Avaluar el context en el qual es vol intervenir vol dir "llegir" tot allò que emmarca el lloc de la intervenció, anant amb compte de considerar la seva memòria històrica, els recursos materials i organitzatius disponibles (serveis, equips, etc.) i la valoració del lloc que fa la població. L'anàlisi del lloc concret en el qual es vol intervenir significa fitar els límits físics, els psicosocials

(subjectius) i els d'influència, tant funcional com simbòlica, a més de la descripció física i dels aspectes socials, com l'ús dels recursos disponibles, els llocs d'interacció, etc.

2) En la fase següent, de **disseny de la intervenció**, es tracta de concebre, crear i formalitzar el projecte d'intervenció. Això requereix l'elaboració de les eines i els procediments més adequats per a aconseguir els objectius que la intervenció es proposa. Mentre que en la fase anterior, d'avaluació prèvia, un dels criteris de valoració és establir el nivell de pertinència de la possible intervenció, a més de decidir la prioritat dels canvis que es volen implantar, en la planificació de la intervenció algunes de les qüestions que s'han de tenir en compte són la suficiència, la capacitat i l'adequació de les mesures o solucions, projectades en la intervenció, per a aconseguir els objectius proposats.

3) Una vegada executada la intervenció, queda l'**avaluació final** o valoració posterior, com l'última de les fases en les quals s'ha dividit el procés d'intervenció. Això no vol dir que no s'hagin efectuat avaluacions en les fases anteriors. El que en tot cas es destaca habitualment després de la intervenció és la necessitat d'esbrinar si s'han aconseguit els resultats i de quina manera, considerant els recursos aplicats, i quins altres impactes hi ha hagut.

Voler saber fins a quin punt hem aconseguit els objectius que ens havíem proposat en la intervenció comporta valorar-ne l'eficàcia. Si aquests resultats els relacionem amb els esforços i els recursos destinats, llavors el criteri que determina el valor de la intervenció és el de l'eficiència. A part de valorar els objectius proposats, la qual cosa se simplifica en la valoració dels resultats obtinguts, hem de considerar que tota intervenció genera uns efectes o impactes, ja siguin perseguits o no. En aquest sentit, podem intentar valorar l'efectivitat de la intervenció que es produeix quan l'avaluació procura determinar els efectes produïts sobre la població o el territori de referència, més que sobre els destinataris de la intervenció, atès que es tracta d'un programa o d'un servei. Per acabar aquest apartat, fem ressaltar, com fa Gil (2001), que quan parlem d'avaluació de manera quotidiana ens referim a un procés comparatiu en el qual, almenys, posem en relleu dues qüestions:

- a) D'una banda, les informacions bàsiques sobre el passat, el que ha ocorregut.
- b) D'altra banda, un referent "ideal" de contrast amb el qual comparem el que ha passat. Aquest referent "ideal" és el que volíem o hauria d'haver passat. Quan ens referim a avaluació en l'àmbit de la intervenció social, anem una mica més enllà.

"La evaluación, dentro del campo de la intervención social, es un proceso, no un acto localizado y puntual, sistematizado, siguiendo una lógica determinada y unos criterios de recogida y análisis de información, para permitir valorar los hechos o los fenómenos sociales tangibles, con la intención de averiguar las limitaciones y sus causas, respecto de un diseño por expectativa ideal o prefigurada, de manera que se llegue a unas conclusiones/resultados, y así poder decidir medidas o soluciones que provoquen mejoras."

Gil (2001, p. 193).

Lectura recomanada

Per a conèixer una mica més sobre l'avaluació, en el cas dels programes d'intervenció social fonamentalment, una lectura molt amena és l'al·ludida de Miguel Ángel Gil, la referència completa de la qual és:

M. A. Gil (2001). Algunas nociones sobre la evaluación de programas: evaluar para transformar. A T. R. Villasante, M. Montañés i P. Martín. *Prácticas locales de creatividad social. Construyendo ciudadanía/2* (pp. 191-206). Barcelona: El Viejo Topo.

Resum

Les fases d'una intervenció en general es poden sintetitzar en tres: l'avaluació prèvia a qualsevol actuació, el disseny i la implantació de la intervenció i, finalment, l'avaluació de la intervenció.

- En la primera fase es tracta de conèixer quines són les necessitats o quins són els problemes socials als quals la intervenció vol donar resposta.
- En el disseny de la intervenció es tracta de concebre, crear i formalitzar el projecte d'intervenció.
- Després de la intervenció, es tracta d'esbrinar si s'han aconseguit els resultats i de quina manera, tenint en compte els recursos aplicats, i quins altres impactes hi ha hagut.

1.2. Planificació del territori

1.2.1. Els plans estratègics

Les particularitats quant a la definició dels problemes ambientals, les maneres de plantejar les solucions, relacionades amb les visions de la relació entre les persones i l'entorn, i tot el que té a veure amb els processos d'intervenció, amb les diferents finalitats en cadascuna de les seves fases, només són algunes de les qüestions que es generen en el discurs envers la intervenció ambiental.

La intervenció ambiental té més a veure, com ha fet notar Pol (2000), amb "la creació de llocs", la qual cosa connecta amb la psicologia ambiental arquitectònica, i amb la planificació i el disseny d'infraestructures i serveis. Una orientació i l'altra s'han vist nodrides per la demanda de relacions més sostenibles entre persones i entorns. L'àmbit de la gestió ambiental, en el qual se situen moltes disciplines a més de la psicologia ambiental, ha experimentat un gran desenvolupament a partir de l'expansió del concepte de sostenibilitat.

Sense ser exhaustius, en el que resta d'aquest mòdul, proposem tres temes en els quals es planteja actualment, i amb més freqüència, la discussió sobre la intervenció ambiental envers la sostenibilitat: la *planificació* del territori, la *gestió* ambiental i la *promoció* i l'*educació* ambiental. En realitat, en tots i cadascun

d'aquests temes es qüestiona la relació entre els tres vessants constitutius de la concepció del medi ambient als quals al·ludim al principi d'aquest mòdul (els recursos naturals, l'entorn construït i l'entorn organitzacional productiu).

Darrere de tot això trobem també, com ja hem insinuat, algunes de les "paraules" que més sovint sorgeixen en la discussió ambiental; paraules que, com en el cas de la sostenibilitat, construeixen i objectiven aquesta discussió. Estem pensant també en els conceptes de qualitat de vida, de pobresa i d'equitat, de participació i de governabilitat, entre altres. Tots i cadascun es troben reflectits de manera transversal en els temes que ara abordem.

Exemple

Una mostra de les relacions entre explotació del territori, creixement urbanístic, estils de vida, ús dels recursos i impactes sobre l'entorn són les preguntes que a un li sorgeixen després de llegir l'entrevista següent feta al naturalista Jordi Sargatal i publicada en el diari *El País*.

Aquesta controvèrsia sobre la concepció del medi ambient sovint es planteja globalment prenent com a punt de referència el territori. És quan posem sobre la taula la qüestió de com s'ha de **planificar** el desenvolupament, el creixement, la manera d'utilitzar els recursos disponibles, etc. Hi ha diferents aproximacions a aquesta discussió, com els plans territorials, els plans estratègics o les agendes 21. Un cas particular i a menor escala geogràfica són els plans comunitaris, en els quals, com veurem més endavant, a més d'interès per la planificació del futur de la comunitat, també s'emfatitza la manera mateixa en la qual aquesta és gestionada.

Coneixeu el joc d'ordinador SimCity? En aquest joc es tracta de construir una ciutat. Disposeu d'una sèrie de recursos i, en funció del que construïu, teniu uns problemes o uns altres, i de fet es pot entendre com una simulació del que ocorre en la planificació del territori. Si no hi heu jugat mai, us pot resultar interessant perquè us ajudi a adquirir algunes de les qüestions de les quals es parla en aquesta unitat.

La planificació estratègica significa traslladar al territori les formes de relació entre les persones i els recursos en els entorns construïts i de caràcter productiu organitzatiu. Quan aquest tipus de planificació explicita una intencionalitat envers la sostenibilitat, llavors la qüestió consisteix en com traslladar-la a la pràctica en l'àmbit local. Les principals eines de planificació són els plans estratègics, els plans territorials, els plans generals d'ordenament urbà i, amb un caràcter més enfocat a la sostenibilitat, les agendes 21 locals.

Un pla territorial (PT) té una naturalesa normativa. La seva formulació és regulada administrativament. En una escala menor, els podem comparar amb els plans generals d'ordenament urbà (PGOU), que són una altra eina de planificació, en aquest cas urbanística. PT i PGOU conviuen en molts territoris amb els plans estratègics, fins al punt de coexistir plans estratègics municipals amb altres de més abast.

Exemple

Una notícia apareguda en *La Vanguardia* el 12 de juny del 2002 ("La Generalitat crea un observatori i entra en el debat metropolità") mostra aquesta coexistència de plans en una mateixa zona, en fer-se ressonància de la creació de l'Observatori de Desenvolupament Estratègic de Catalunya, ODECAT.

En unes jornades sobre sostenibilitat, Alcornocal (2002) explicava aquesta multiplicitat d'eines de planificació en la realitat espanyola de la manera següent:

"Els territoris, en la seva història més recent, han definit i aplicat diferents instruments de planificació per a ordenar el seu creixement i desenvolupament. Fins ara, des de la promulgació de la Llei del sòl de 1956, la planificació urbanística és la que ha influït més intensament en el disseny territorial i urbà actual, en el «model territorial» i la seva gestió, intentant adaptar-se dinàmicament a l'evolució de les forces i interessos que actuen sobre el sòl.

En la dècada dels noranta, en part com a rèplica a la insuficiència de la planificació urbanística per a aconseguir que els territoris orientin els seus processos i organitzin les seves funcions urbanes d'una manera competitiva i eficaç en un entorn fortament canviant, a Espanya es va iniciar l'elaboració de plans estratègics, a partir del de Barcelona. L'èxit d'aquests plans és notori, ja que en aquest moment, són més de quaranta les ciutats espanyoles que els desenvolupen.

Fins ara, els plans estratègics presenten un balanç interessant, amb visions i projectes integrats en molts casos, que han permès la formulació d'objectius globals i la col·laboració pública-privada en la definició i desenvolupament de grans projectes ciutadans. Tanmateix, entre els elements crítics del balanç, figura un èmfasi excessiu en la competitivitat econòmica i una exploració escassa del desenvolupament sostenible."

Alcornocal (2002).

En relació amb la **planificació urbanística**, Valera *et al.* (1996) ho entenen com el conjunt de dictàmens que defineixen qualsevol transformació, urbanització, edificació o aprofitament del territori. Seguint aquests autors, els **plans urbanístics**:

"Són la concreció de les lleis generals urbanístiques que, presentades de manera gràfica, s'aplicaran a un territori concret i contenen determinacions que fixen: a) la divisió futura d'un territori en sòl públic (carrers, àrees verdes, equipaments) i sòl privat (parcel·les edificables); b) allò que es pot i allò que no es pot edificar a cada zona mitjançant la delimitació d'alçades, percentatges d'ocupació, separació entre veïns, etc., a més dels usos permesos i prohibits, i c) el procediment, finançament i terminis de realització, encara que aquest últim punt fa referència específicament a la gestió urbana."

Valera *et al.* (1996, pp. 45-55).

D'acord amb Alcornocal, fins no fa gaire els **plans estratègics** han emfatitzat sobretot l'aspecte econòmic, en el sentit de buscar els mitjans per a garantir un posicionament millor en relació amb l'entorn territorial. Aquestes millores són enteses des del punt de vista del creixement econòmic i de la qualitat de vida de la població, encara que la participació en l'elaboració no es pot qualificar d'oberta a tota la població, ja que es limita principalment a una participació institucional i corporativa, que busca els acords per mitjà del consens amb els principals grups d'influència al territori, a diferència de les agendes 21 locals, que procuren elaborar processos de participació amb més amplitud de base social.

En el rerefons de les propostes territorials amb una decidida voluntat envers la sostenibilitat ambiental, econòmica i social, d'una manera o d'una altra s'aborden el model de territori, els fluxos metabòlics (aigua, energia, residus)

Exemple

Us podeu fer una idea del que és un pla estratègic a partir del *dossier* de premsa elaborat amb motiu de l'aprovació del 1r. Pla estratègic metropolità de Barcelona.

i els fluxos d'informació (informació i coneixement). Aquest interès és una conseqüència de les tendències actuals d'ocupació dels territoris en general, caracteritzats per la competitivitat, el consum creixent de recursos, la forta inversió en infraestructures orientades a l'expansió i l'ocupació urbana del territori i la concepció del sòl com un article de consum més.

Un dels models de territori actualment en discussió és el de la ciutat mediterrània sovint titllada de compacta, perquè presenta una elevada imbricació d'usos; complexa, perquè afavoreix un elevat nombre d'intercanvis i contactes diversos i basats en la cohesió social. Sovint, aquest model de ciutat compacta es contraposa al model de la ciutat difusa, exemplificat no solament en ciutats nord-americanes, on el creixement urbanístic és com una taca d'oli, amb habitatges unifamiliars i amb una fragmentació i especialització d'usos (residencial, comercial, etc.) per a cada zona, sinó també a certes ciutats europees.

Exemple

Diferents exemples de planificació urbanística, de més a menys compactes en el sentit de les agulles del rellotge.
Font: J. Esteban Noguera (2003). *La ordenación urbanística: conceptos, herramientas y prácticas* (p. 150). Barcelona: Diputació de Barcelona. Editorial Electa.

Lectura recomanada

Una proposta de model de territori sostenible que té en compte els criteris de compactat, complexitat, eficiència i estabilitat és l'elaborada dins del marc de l'Agenda 21 de Barcelona. La seva referència és:

S. Rueda (2002). *Barcelona, ciutat mediterrània, compacta i complexa. Una visió de futur més sostenible*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Activitat

Feu una recerca del creixement urbanístic del municipi en el qual viviu. Busqueu plans i mapes en els quals es mostrin els usos del sòl (residencial, industrial, no urbanitzable, etc.) i, si és possible, de diferents anys. Compareu-los i us fareu una idea de com s'ha concretat el model de creixement al vostre poble o ciutat.

Resum

La planificació estratègica significa traslladar al territori les formes de relació entre les persones i els recursos en els entorns construïts i de caràcter productiu organitzatiu.

Les eines principals de planificació són els plans estratègics, els plans territorials, els plans generals d'ordenament urbà i, amb un caire més enfocat a la sostenibilitat, les agendes 21 locals.

1.2.2. Les agendes 21 locals

Les agendes 21 locals són un altre dels instruments per a planificar i prendre decisions sobre el territori. El seu origen se situa en la Conferència sobre Medi Ambient i Desenvolupament que va tenir lloc a Rio de Janeiro el 1992, en què, després de l'anàlisi dels problemes que tenia el planeta, es va acordar definir una estratègia conjunta d'actuació per a fer una societat més equitativa i en equilibri amb la naturalesa. Per aquest motiu, un dels acords presos a la declaració de Rio va ser elaborar una agenda per al segle XXI. Com en una agenda personal, on apuntem el que hem de fer per als dies o les setmanes properes, l'Agenda 21 es proposa establir els objectius per a aconseguir la sostenibilitat econòmica, social i ambiental en el futur. Es tracta, per tant, d'un compromís i una guia per al desenvolupament i la gestió sostenibles del món de manera global i local.

Dos anys després, a la ciutat danesa d'Aalborg es va fer una Conferència Europea de Ciutats i Pobles Sostenibles, de la qual va sortir un nou document de compromís –la Carta d'Aalborg. A partir de l'elaboració d'aquest document es van començar a concretar les iniciatives locals d'Agenda 21. Durant els anys següents, es van continuar fent reunions i conferències internacionals a Lisboa (1996), Istanbul –Habitat II– (1996) i Hannover (2000), en les quals es van precisar les maneres d'aplicar els principis de sostenibilitat en els entorns urbans. Deu anys després de Rio, en el Cimera de Johannesburg, malgrat les crítiques contra els avanços envers la sostenibilitat, més de sis mil ciutats i pobles de més de cent països havien començat processos d'Agenda 21.

Activitat

Llegiu i resumiu les principals idees de l'article següent d'Esteve Corbera i Martí Boada, aparegut en un fòrum d'Internet, el setembre del 2002, i titulat De Río a Johannesburgo: ¿nos lo podemos crear?

D'aquest conjunt de compromisos han sorgit diferents xarxes i associacions amb la finalitat de compartir les diferents experiències locals. Algunes d'aquestes són:

- El Consell Internacional per a les Iniciatives Ambientals Locals (ICLEI). Format per governs municipals, amb l'objectiu d'erigir-se com a moviment mundial de governs municipals, promou campanyes per a afavorir la presa de decisions i compromisos d'acció sostenibles entre els governs locals.
- La Xarxa de Ciutats i Pobles envers la Sostenibilitat. Associació que reuneix de manera voluntària municipis i entitats territorials, constituïda el 1997 per més de cent trenta municipis catalans, que pretén servir d'eina per a intercanviar i facilitar la cooperació en el desenvolupament sostenible de les ciutats de les comarques de Barcelona, a més d'implantar i seguir les agendes 21 locals.
- Campanya Europea de Ciutats i Pobles per a la Sostenibilitat. És el resultat del compromís de la ciutat d'Aalborg, procura facilitar l'aprenentatge conjunt en l'elaboració dels plans d'acció locals a partir de l'intercanvi de coneixements i experiències.

Web recomanada

Trobareu més informació a:
<http://www.iclei.org/>

Web recomanada

Trobareu més informació a:
<http://www.diba.es/xarxa-sost/cast/index.asp>

Web recomanada

Trobareu més informació a:
<http://www.sustainable-cities.org/>

Lectures recomanades

Els processos d'Agenda 21 han generat moltes guies i documents per a elaborar-ne. Aquí teniu dues referències molt conegudes:

N. Hewitt (1996). *Guia Europea per a la Planificació de les Agendes 21 Locals*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, ICLEI.

V. Sureda (Dir.). (1998). *Eines per a una gestió municipal cap a la sostenibilitat. La pràctica diària de l'Agenda 21 Local*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Una agenda 21 és una manera d'avaluar la sostenibilitat de l'entorn local en relació amb les dimensions social, econòmica i ambiental, enteses necessàriament de manera transversal, amb la finalitat de proposar, amb la participació de tota la comunitat, el conjunt d'accions i les prioritats amb vista a aconseguir un model sostenible de ciutat i amb l'exigència d'una autoavaluació constant de les accions implantades.

La transversalitat de la sostenibilitat i la participació de tothom són dos dels paràmetres clau de les agendes 21 destacats en la Carta d'Aalborg i afirmats en moltes altres declaracions. Encreuant aquests dos paràmetres, Font (2002) destaca la tipologia següent d'estratègies en el procés d'Agenda 21:

		Nivell de participació (integració ciutadana)	
		Reduït (-)	Elevat (+)
Nivell de transversalitat (integració temàtica)	Elevat (+)	Agenda local 21 <i>tecnocràtica</i>	Agenda local 21 <i>estratègica</i>
	Reduït (-)	Agenda local 21 <i>simbòlica</i>	Agenda local 21 <i>pluralista</i>

Tipus d'estratègies en el procés d'Agenda 21.

Font: Equip d'Anàlisi Política. Universitat Autònoma de Barcelona (2000) Agenda 21 de Barcelona: Criteris i propostes per a la participació ciutadana (document de treball per desenvolupar al llarg de l'any 2001, d'acord amb l'aprovat pel plenari del Consell Municipal de Medi Ambient i Sostenibilitat, el juliol del 2000).

Lectures recomanades

Per a saber més sobre quina és la situació de les agendes 21 a Europa i a l'Estat espanyol, podeu consultar:

F. Gomila (2000). La Agenda Local 21 en Europa: Un análisis comparado. A N. Font i J. Subirats (Ed.). *Local y Sostenible*. Barcelona: Icària.

N. Font (2002). La Agenda Local 21 en España. Ponència presentada en la 6a. jornada del *Fòrum per a la Sostenibilitat de les Illes Balears (any 2002): Planificació, participació i gestió cap a la sostenibilitat ambiental* (19 de novembre del 2002, Centre de Cultura de Sa Nostra). Palma: Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears.

És necessari, per a l'èxit d'una Agenda 21, que totes les "veus" que formen la població participin en el projecte. Això vol dir que els objectius i les accions que es volen aconseguir en el futur s'han de construir a partir de la participació de tots els agents econòmics, els poders públics i tota la xarxa ciutadana d'entitats i associacions, a més de les persones no organitzades en cap d'aquestes. És aquest procés de construcció i de consens d'una visió compartida el que pot afavorir el compromís de tota la població en aquest procés.

En resum, a diferència d'altres eines com els plans estratègics, l'Agenda 21 és un procés més obert a la participació de tothom, a més d'estar enfocat eminentment als valors de la sostenibilitat. I això, entenent que la participació no solament s'ha de donar en un moment puntual, sinó al llarg de tot el procés; no solament des de les esferes habituals de decisió i poder, la participació ha de ser més aviat propera a la ciutadania; no solament per a recollir informació i opinions, més aviat per a discutir i decidir entre tots; i no han de ser només associacions i experts els que participin, ja que així serà una participació pluralista i veritablement ciutadana.

Quant a les principals fases d'una agenda 21 local, sovint es denomina *fase de diagnosi* l'avaluació inicial i *pla d'acció* l'establiment de les línies estratègiques, els programes i les actuacions en els quals es concreten els objectius proposats. Amb relació al procés de participació ciutadana, això es combina amb fases d'informació i discussió en les quals la finalitat és la síntesi i concreció.

Trobareu molts llocs web relacionats amb l'Agenda 21. Destaquem una adreça on podeu trobar informació i exemples sobre el procés d'Agenda 21:

- <http://www.bcn.es/agenda21>
És l'Agenda 21 engegada al municipi de Barcelona.

Lectura recomanada

Per esmentar un exemple concret, en aquest cas de l'Agenda 21 de Barcelona, les dues publicacions que us facilitem poden ser útils per a conèixer-ne el procés:

Consell de Medi Ambient i Sostenibilitat. Ajuntament de Barcelona. (2001). *Cap a l'Agenda 21 de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Consell de Medi Ambient i Sostenibilitat. Ajuntament de Barcelona (2002). *Acció 21. Guia metodològica per avançar cap a la sostenibilitat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

L'urbanisme, el desenvolupament econòmic, les polítiques socials i, últimament, les polítiques ambientals, com a principals prioritats en les quals s'han concretat la majoria de les polítiques municipals a l'Estat espanyol des de la democràcia, i que es comencen a integrar dins de les agendes 21, també són algunes de les àrees temàtiques que apareixen connectades en els plans comunitaris: un dels instruments de planificació, de menys abast geogràfic que els anteriors i que veurem a continuació.

Activitat

Sabeu si s'ha engegat l'Agenda 21 al vostre poble o ciutat? Si no és el cas, coneixeu algun lloc en el qual sí s'hagi començat a elaborar? En qualsevol cas, intenteu respondre les preguntes següents: En quin estat es troba el procés? S'ha donat a conèixer? Ja es disposa d'algun tipus de diagnòstic de quins són els principals problemes locals per a aconseguir la sostenibilitat? S'han establert alguns objectius per a l'acció? Com s'ha facilitat o es facilita el procés perquè hi participin les persones i els agents socials?

Resum

Una Agenda 21 és una manera d'avaluar la sostenibilitat de l'entorn local amb la finalitat de proposar el conjunt d'accions i les prioritats per a aconseguir un model sostenible de ciutat.

La transversalitat de la sostenibilitat i la participació de tothom són dos dels paràmetres clau de les agendes 21.

1.2.3. Els plans comunitaris

Els plans comunitaris són una altra de les oportunitats en les quals es pot integrar gran part del que hem exposat fins al moment. Com en el cas de les agendes 21, a pesar que les hem enquadrat dins de la planificació, també emfatitzen la gestió. Evidentment, la planificació i la gestió no són dos compartiments estancs sense connexió.

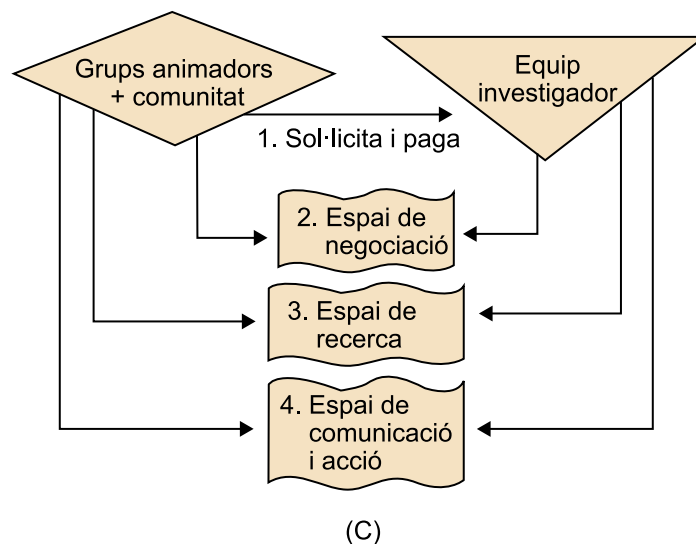
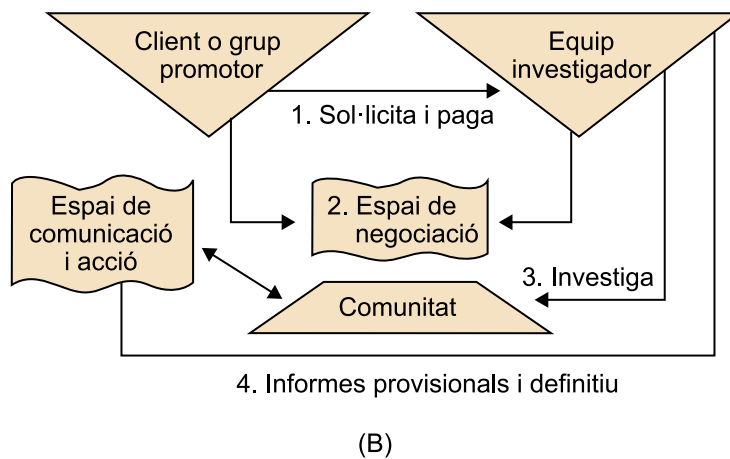
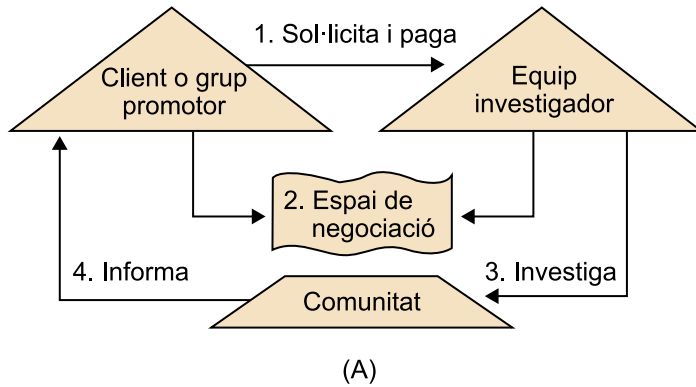
Per aquest motiu, és interessant destacar al pla comunitari com un dels instruments en els quals es presenten més possibilitats d'integrar les diferents dimensions de la sostenibilitat. No obstant això, es tracta de quelcom més que una eina: més aviat es tracta d'un procés, un procés de desenvolupament. L'enfocament dels plans comunitaris als quals farem al·lusió aquí prové de la tradició en intervenció social comunitària arrelada en la investigació-acció participativa, que ha estat molt desenvolupada a l'Amèrica Llatina (Fals Borda, 1992; Montero, 1994; Marchioni, 1999).

La investigació-acció participativa (IAP) és una manera d'entendre la intervenció molt arrelada en la psicologia social llatinoamericana que va prendre força en els anys vuitanta. Amb una ètica de compromís social i polític amb la realitat que l'envolta, a la investigació-acció s'afegeix el concepte d'autogestió, com ha fet notar Montero (1980, 1994). Des de la investigació-acció participativa la ciència ha de respondre a subjectes col·lectius concrets. És popular en el sentit que ha de servir a una ciència social que porti a una pràctica al servei de l'alliberament, a una moral de compromís-acció.

La IAP es fonamenta en la participació i el compromís, en els quals l'investigador s'involucra com a agent en el procés estudiat. La IAP comporta quatre etapes: l'anàlisi de l'estructura social i la determinació dels grups clau; la selecció de temes i enfocaments segons el nivell de consciència d'aquests grups; la detecció de les arrels històriques de l'estructura social i l'àmbit territorial i, finalment, la restitució dels resultats dels grups per a dinamitzar-ne l'acció.

La diferència amb altres models d'intervenció es pot veure gràficament en la figura següent:

Pas d'un model clàssic de demanda de recerca
(A) a dos models d'autogestió de la demanda
d'i-a-p- (B i C)

Possibles orígens d'una demanda d'intervenció.
Font: M. A. Martín (2001). Dos experiencias de investigación-acción-participativa en la autogestión de asociaciones y cooperativas. A R. Tomás, R. Villasante, M. Montañés i J. Martí. *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía/1* (pp. 185-229). Barcelona: El Viejo Topo

Lectures recomanades

Si voleu conèixer una mica més sobre aquesta perspectiva crítica de la intervenció psicocial a l'Amèrica Llatina, podeu consultar dues obres de l'autora veneçolana Maritza

Montero, a més de la psicologia de l'alliberament plantejada per Ignacio Martín-Baró i les aportacions d'Orlando Fals Borda:

O. Fals Borda (1992). La ciencia y el pueblo: nuevas reflexiones. A M. C. Salazar (Comp.). *La investigación-acción participativa*. (pp. 175-191). Madrid: Editora Popular / Organización de Estados Iberoamericanos.

I. Martín-Baró (1990). *Psicología de la liberación para América Latina*. Guadalajara, Mèxic: Universidad de Guadalajara.

M. Montero (1980). La psicología social y el desarrollo de comunidades en América Latina. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 12 (1), 161-170.

M. Montero (1994). Un nuevo paradigma para la Psicología Social. Reflexiones desde el quehacer en América Latina. A M. Montero (Coord.). *Construcción y crítica de la Psicología Social* (pp. 27-48). Barcelona: Anthropos.

Com ja s'ha vist abans (vegeu l'apartat "Intervenció i acció social"), són tres els actors principals o protagonistes del procés de desenvolupament comunitari, sense la implicació del qual no té cap sentit un pla comunitari: les administracions i institucions, la població i els diferents recursos de caire tècnic, professional i de coneixements que d'alguna manera tenen contacte amb la comunitat. I com també ja hem descrit, la iniciativa pot partir de qualsevol dels tres actors.

En el rerefons dels plans comunitaris es troba la idea que es tracta d'un procés dialèctic i dinàmic, de relació canviant entre els tres actors implicats i que, per tant, és necessari partir del que hi ha, sense suprimir ni substituir res. L'avaluació d'un pla comunitari està, per tant, en relació amb el punt de partida o diagnòstic, i se n'ha de fer sempre una devolució perquè la informació, com a font de poder, ha de ser pública dins d'un procés de retorn i socialització del coneixement. A més del de despatx, cal programar el treball al carrer, ja que tot el treball es troba enfocat envers les relacions entre els tres actors. Per això l'objectiu ha de ser que el grau de participació i implicació sigui lliure, sense excloure a ningú a part de qui s'autoexclou, però sempre obrint el procés a tothom.

Seguint Marchioni (1999), els principals elements d'un pla comunitari són: la integració institucional i interinstitucional, la coordinació dels recursos, el diagnòstic i la programació comunitària, l'equip comunitari i l'associació comunitària.

L'associació **comunitària** actua per consens i inclou representants de totes les associacions existents en la comunitat. La seva finalitat és dur a terme el pla, a més d'informar constantment els ciutadans de les seves activitats, finalitats, despeses, etc. No substitueix cap servei ni cap associació, i sovint impulsa que en surtin de noves.

L'equip **comunitari** treballa específicament per al procés, s'encarrega de la gestió i la coordinació quotidiana i immediata del pla. Se centra en tres grans àrees de funcions: l'organització, el desenvolupament comunitari i el coneixement i l'estudi. L'organització comunitària implica organitzar els recursos, tenint en compte la coordinació, programació i planificació. Per mitjà del desenvolupa-

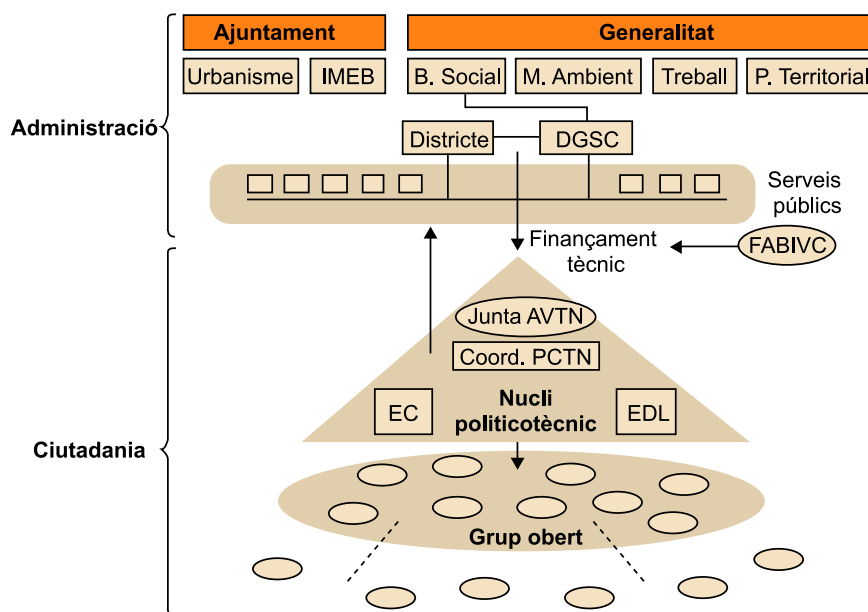
Web recomanada

Un exemple de pla comunitari bastant desenvolupat i conegut és el del barri de la Trinitat Nova, de la ciutat de Barcelona. La seva pàgina web és: <http://www.pangea.org/trinova>

ment comunitari s'intenta fomentar el teixit social, potenciant les associacions existents i promovent el naixement d'altres. El coneixement i l'estudi es refereixen a la socialització del coneixement de la realitat a tots els protagonistes, en el procés d'escoltar la comunitat o audició (converses, diàleg amb persones del carrer, observació participant i altres estratègies de caire etnogràfic), en l'elaboració del diagnòstic i en la individualització de les prioritats generals. Pel que fa al **diagnòstic**, una de les raons de la seva força resideix en el fet que és elaborat per tothom. La raó és poder compartir una visió global i integrada de la comunitat, a partir de la qual es poden decidir les línies d'actuació.

L'equip comunitari també té la tasca d'informar envers la comunitat i envers l'exterior, a més d'elaborar la documentació de tot el procés. Cal recordar que, si bé la participació implica informació, la relació inversa no és igualment certa. La informació ha de ser igual per a tothom i ha d'arribar a tothom, amb diversitat d'eines i suports adequats en nombre i en qualitat a qui ha d'arribar.

La informació i la documentació, el coneixement i l'audició, a més de la programació i la coordinació, són elements permanents de la metodologia d'un pla comunitari. És en el comitè tècnic, en el qual hi ha persones de cadascun dels serveis que intervenen al territori (sanitat, ensenyament, serveis socials, etc.), on també es facilita la trobada i l'intercanvi entre els diferents **recursos i la coordinació**, a més de representar un centre d'assessorament per a les institucions i la població. Pel que fa a la **integració institucional i interinstitucional**, una manera habitual és la signatura d'un conveni en el qual les administracions, juntament amb altres institucions, acorden el seu grau de compromís.

Font: Y. Jiménez i J. Martí (2002). Trinitat Nova

Aquest és l'esquema general dels actors del Pla Comunitari de Trinitat Nova (PCTN), en el qual es poden distingir l'àmbit ciutadà, l'àmbit tècnic i l'àmbit polític. En l'àmbit ciutadà apareixen l'Associació de Veïns de Trinitat Nova (AVCN); una estructura informal de **coordinació tècnica i política** en què estan presents membres de la Junta, el coordinador i alguns dels tècnics del pla més implicats; una **xarxa àmplia i relativament difusa de**

Lectura recomanada

Podreu trobar més informació sobre aquest pla comunitari a:

O. Rebollo (2002). El Plan Comunitario y Social de Trinitat Nova (Barcelona): un referente de la planificación participativa local. A I. Blanco i R. Gomà (Coord.). *Gobiernos Locales y Redes Participativas*. Barcelona: Ariel.

persones i grups, més formals o més informals, una part important dels quals es reuneix amb periodicitat mensual i que es denomina **grup obert**; a més d'altres **entorns, grups i veïnat**, alguns amb una vinculació més informal i esporàdica amb el PCTN, i altres sense vinculació o molt ocasional. En l'àmbit tècnic, apareixen el **comitè tècnic** i, a més de l'equip **comunitari (EC)**, hi ha una segona estructura tècnica: l'equip de **desenvolupament local (EDL)**. En l'àmbit polític, trobem les **administracions** que financen el PCTN i altres nivells de les administracions que són interlocutores del PCTN.

A més dels actors i els processos descrits, en un pla comunitari també volem destacar els factors estructurals. És evident que la comunitat en la qual es desenvolupa un pla comunitari està formada per una població i uns recursos, amb unes característiques particulars, a més d'unes demandes determinades, i que se situa en un territori concret. En aquest cas, ens referim a la població i als recursos entesos com a factors estructurals, i també com a actors principals del procés. En la població hi ha persones que són capdavanteres, dirigents, responsables, usuaris, etc., a més d'haver-hi uns tipus de famílies, uns grups formals com les associacions i informals com els grups d'amics i uns col·lectius. També la manera com els recursos estan presents en la comunitat pot ser diversa, i no solament en quantitat: recursos socioassistencials, ocupacionals, educatius, sanitaris, culturals, esportius, d'oci, informatius, etc.

Activitat

A continuació us proposem la lectura de dos articles de dos sociòlegs, Gil Calvo i Borja, sobre la transformació de les ciutats. Els dos articles van aparèixer en la secció d'opinió (p. 15) del diari *El País*, el diumenge 20 d'abril del 2003. Intenteu identificar els conceptes que s'han treballat en aquesta unitat centrada en la planificació del territori:

Indiferencia civil y diferencias urbanas de Enrique Gil Calvo
La revolución urbana de Jordi Borja

Resum

Un pla comunitari és un procés de desenvolupament d'una comunitat amb la implicació de les administracions, la població i els diferents recursos (tècnics, professionals i coneixements).

Els principals elements d'un pla comunitari són la integració institucional i interinstitucional, la coordinació dels recursos, el diagnòstic i la programació comunitària, l'equip comunitari i l'associació comunitària.

Una comunitat està formada per una població i uns recursos, amb unes característiques particulars, a més d'unes demandes determinades, que hi ha en un territori concret.

1.3. La gestió ambiental en les empreses i en l'Administració pública

1.3.1. Els sistemes de gestió ambiental

Un altre espai en el qual s'ha generat el debat ambiental ha estat en el sector de les empreses i les organitzacions. La **gestió ambiental** en les empreses, a cavall entre l'obligació de la legislació ambiental i l'estratègia de comportament al mercat, ha produït tot un seguit d'eines i procediments en aquest sentit. La gestió ambiental en el sector públic també ha destacat des dels àmbits locals o municipals, i s'ha connectat amb la discussió sobre la planificació del territori. Més endavant veurem que les denominades auditories municipals i les

agendes 21 s'han convertit en processos paral·lels en algun moment. La gestió ambiental, a més de dimensions tecnològiques, implica gestió de comportaments socials dels membres de les organitzacions (empreses o administracions públiques) i de la ciutadania.

La idea de canvi que s'extreu del que s'entén per intervenció en general i intervenció ambiental en particular, com s'ha vist anteriorment (vegeu l'apartat "Intervenció i acció social"), la podem desenvolupar una mica més. D'entrada, aquest canvi pot ser planificat o bé ser el resultat d'actuacions espontànies d'elements naturals, de persones, d'organitzacions i, en suma, de subjectes amb la capacitat d'incidir sobre altres i sobre el medi. Aquesta afectació en el medi urbà, tecnològic, natural, etc., pot arribar a afectar l'equilibri ecològic anterior al canvi, i provocar un ordre nou o, al contrari, enfortir l'ordre establert.

És evident que la planificació de la intervenció inclou d'alguna manera la gestió, encara que l'èmfasi en una o l'altra pot ser diferent i les sensibilitats (orientades a valors ambientals, econòmics, socials, etc.) poden ser diferents. Llavors, tota intervenció ambiental és objecte de gestió, bé per acció o bé per omissió, encara que la gestió ambiental es pot considerar un pas més enllà d'aquesta. A més, les accions que alteren o canvien l'equilibri d'un sistema sovint són o s'entenen com a impactes. L'avaluació **de l'impacte**, com per exemple el derivat de la construcció d'algun tipus d'instal·lació o infraestructura en un territori, és també un aspecte remarcat en relació amb la gestió ambiental. D'una altra manera, les **auditories ambientals** i les **anàlisis del cicle de vida dels productes** són altres maneres d'avaluar els impactes.

"Globalment, s'entén per **gestió ambiental** aquella que incorpora els valors del desenvolupament sostenible en les fites corporatives de l'empresa o de l'Administració pública. Integra polítiques, programes i pràctiques respectuoses amb el medi ambient en un procés continuat de millora de la gestió.

La gestió ambiental comporta educar, ensenyar i motivar els treballadors o els ciutadans en els valors ambientals i de la sostenibilitat. Pretén el desenvolupament de productes i serveis amb els menors efectes ambientals possibles. Busca la màxima ecoeficiència i aplica les millors tecnologies i les més netes que hi hagi a l'abast [...] És a dir, la gestió ambiental orienta la gestió de l'organització envers la reducció del consum energètic, de matèries primeres i de recursos no renovables. Prioritza la minimització de residus, el reciclatge, la reutilització i el dipòsit final de manera no perillosa.

La gestió ambiental porta implícits els principis del desenvolupament sostenible i comporta traslladar aquests principis als ciutadans, als clients i als proveïdors. Busca la transparència de les actuacions amb el diàleg, la participació i el control per part dels grups socials afectats directament o indirectament i dels ciutadans en general."

Pol (2000, p. 5).

El concepte de gestió ambiental significa un canvi organitzacional important. Aquest canvi incideix tant en les relacions internes de l'estructura organitzativa mateixa, com en la relació amb la comunitat de la qual forma part i de la societat en general. Un canvi organitzatiu significa variar la manera de pensar i la manera de fer les coses en les institucions. Quan això succeeix parlem d'un canvi de cultura organitzacional o de cultura corporativa.

Aquests canvis amb freqüència impliquen reestructuracions d'organigrames, variacions en els processos productius i de gestió, modificacions de la tecnologia utilitzada, ajustaments en els llocs de treball, etc. I per descomptat, comporten canvis d'hàbits del personal de l'organització, a més de la supressió o substitució de determinats comportaments i la instauració de nous, o de "bones pràctiques ambientals". Aquests canvis impliquen la presa de consciència de les problemàtiques ambientals, a més de la formació del personal.

Els canvis de valors o de la cultura de l'organització, en últim terme, inclouen canvis d'actituds i de comportaments en les persones, en la seva manera d'entendre la seva activitat i actuar en conseqüència. Per aquest motiu, i perquè el canvi envers una gestió ambiental tingui alguna garantia d'èxit, és necessari que tots els membres de l'organització s'identifiquin amb els valors de la sostenibilitat aplicats en la seva realitat més propera.

Exemple

Una mostra de sistema de gestió ambiental en el sector hotelier és l'hotel Samba, el primer d'Europa que ha aconseguit dos certificats de gestió ambiental (EMAS i ISO 14001) amb mesures com la instal·lació de dutxes de baix consum, compres de productes ecològics o amb ecoetiqueta, recollida selectiva de paper i cartró, vidre i llaunes, i la instal·lació de captadors solars per a escalfar l'aigua calenta sanitària.

Una altra qüestió és com podem aconseguir la identificació amb els valors ambientals, la qual implica compartir una visió comuna de l'organització amb les seves mancances i potencialitats principals per a aconseguir unes línies d'actuació dirigides a una gestió ambiental. Un altre aspecte important en la consecució d'una gestió ambiental eficaç és l'establiment de la política ambiental de l'organització de manera explícita i pública. Aquest manifest públic comporta els diferents graus de compromís de l'organització.

Des del punt de vista de les teories psicosocials de la influència social, aquest compromís públic és una via per a exercir una certa pressió social envers el canvi en la gestió ambiental. Una altra manera és per mitjà del reconeixement extern, com és el cas de les denominades *certificacions ambientals* (ISO, EMAS, etc.).

La International Standard Organization és una societat independent que estableix un sistema de certificació ambiental, conegut amb el nom d'ISO 14000, com a reconeixement a aquelles organitzacions (empreses o organismes públics) que se sotmeten voluntàriament a un sistema de verificació i control periòdic de les seves formes de producció (o de prestació de serveis), per a poder demostrar que la seva manera de procedir és respectuosa amb el medi ambient.

L'*environmental management and auditing system* (EMAS) és un sistema similar, més antic que les ISO, però d'àmbit europeu (Reglament 1/1836/93), que concedeix el dret a utilitzar un logotip ecològic per a la indústria, no per als productes.

Logotip del sistema de certificació europea EMAS.

D'altra banda, aquests canvis no solament s'aconsegueixen a partir de la informació, ni proposant-los com un objectiu més de l'organització. Més aviat es tracta de generar ocasions i oportunitats en les quals les persones puguin decidir comprometre's amb els valors de la sostenibilitat en el seu entorn més immediat, gairebé sempre havent d'aprendre noves maneres de representar la realitat i desaprendre'n d'altres que es consideraven inalterables.

Segons la certificació ambiental ISO 14000, un **sistema de gestió ambiental** (SGA) és la part del sistema general de gestió de l'organització que comprèn l'estructura organitzativa, les responsabilitats, les pràctiques, els procediments, els processos i els recursos per a determinar i dur a terme la seva política ambiental. En l'establiment d'un sistema de gestió ambiental se solen distingir cinc etapes:

- 1) la conscienciació, en la qual és necessari l'involucrament de l'alta direcció;
- 2) el compromís, formulat en la política ambiental;
- 3) l'organització, en la qual cal atendre la diagnosi inicial, l'organigrama i els programes i manuals de funcions;
- 4) la implementació del sistema de gestió ambiental, en la qual es controlen les operacions i es gestionen i controlen els registres;
- 5) la verificació i revisió, de les quals és necessari destacar les auditories ambientals, la informació, la comunicació, etc.

Els SGA, igual que la política ambiental de l'organització, es registren en els manuals de gestió ambiental. Els objectius mediambientals, amb el compromís de millora contínua, comporten unes metes que han de ser mesurables i accessibles. En el programa ambiental es detallen els mitjans per a aconseguir els objectius i les metes ambientals, i en les auditories ambientals, com es veurà més endavant, s'avalua l'adequació de l'SGA a la política ambiental de l'organització. Quan s'aconsegueixen els requisits establerts en la norma (ISO 14000), se sol·licita l'acreditació del sistema.

Resum

La gestió ambiental és aquella que incorpora els valors del desenvolupament sostenible en les fites corporatives de l'empresa o de l'Administració pública.

El concepte de gestió ambiental significa un canvi de cultura organitzacional important, obliga a variar la manera de pensar i la manera de fer les coses en l'organització.

Les etapes principals d'un sistema de gestió ambiental són: la conscienciació, el compromís, l'organització, la implementació del sistema de gestió ambiental i la comprovació i revisió.

1.3.2. L'avaluació de l'impacte ambiental

Imagineu que prop d'on viviu es decideix construir una indústria química, o que al riu que passa per la vostra ciutat es decideix fer una sèrie de pantans i preses riu amunt per a treure energia elèctrica o portar aigua a un altre lloc, i es fan una sèrie de canalitzacions per a transvasar-la. Quins efectes creieu que tindrà això en el lloc on viviu? I en altres llocs on s'hagin de fer obres? I allí on arribi l'aigua en el cas del transvasament? Segur que se us ocorre que no seran neutres cap d'aquestes noves activitats, i tal vegada penseu en possibles efectes sobre la salut, l'economia de la zona, els estils de vida, els referents simbòlics del lloc, etc. Potser us pregunteu si en casos així els guanys compensen els costos, o fins a quin punt és equitatiu el que uns guanyen i el que altres perden.

Aquestes preguntes, tan difícils de respondre, són una mostra dels impactes derivats de la construcció d'infraestructures o indústries noves, una situació que la legislació ambiental recull, i que a més determina en quins casos és obligat estudiar-ho, per a poder emetre una decisió una vegada avaluats els impactes de l'activitat. No obstant això, a què ens referim quan parlem d'impactes? A quins aspectes s'al·ludeix?

Exemple

Encara que us pugui semblar irreal, durant un temps a les Illes Balears es van cobrir les necessitats hídriques en zones de l'illa de Mallorca comprant i transportant amb vaixell aigua procedent de Tarragona. Us imagineu que s'hagués de portar l'aigua sempre d'aquesta manera? No obstant això, un dels transvasaments més coneguts a l'Estat espanyol va ser el proposat pel govern d'Aznar mitjançant el Pla Hidrològic Nacional (Llei 10/2001 de 5 de juliol), el qual va ser titllat d'insostenible per diferents entitats que s'hi oposaven, com per exemple la Plataforma en Defensa de l'Ebre, pels seus impactes econòmics, ambientals i socials.

Per a Pol (2000), l'impacte ambiental és qualsevol canvi que es produeix en un ecosistema a causa de la introducció d'algun element aliè, estrany o no present en la situació anterior. D'altra banda, es parla d'impacte perquè es compara amb la situació que hauria tingut lloc si no s'hagués produït l'activitat. De la mateixa manera, l'impacte social és qualsevol acció que altera o canvia l'equilibri del sistema social. Encara que sovint s'associïn al vessant negatiu, tant l'impacte ambiental com el social també poden ser positius.

No tothom està d'acord amb el fet que els impactes socials formen part del concepte d'impacte ambiental. En aquest cas es proposen com dues dimensions diferents, i s'entén l'impacte sobre els éssers humans com un component més del sistema ecològic. En qualsevol cas, la discussió gira entorn de la concepció del medi ambient de la qual es parteix.

L'abast del concepte d'impacte ambiental també es pot extreure a partir de la definició de la legislació ambiental:

"L'avaluació d'impacte ambiental ha de comprendre, almenys, l'estimació dels efectes sobre la població humana, la fauna, la flora, la vegetació, la gea, el sol, l'aigua, l'aire, el clima, el paisatge, l'estructura i funció dels ecosistemes presents a l'àrea previsiblement afectada. Al mateix temps, ha de comprendre l'estimació de la incidència que el projecte, obra o activitat té sobre els elements que componen el Patrimoni Històric Espanyol, sobre les relacions socials i les condicions d'assossec públic, com sorolls, vibracions, olors i emissions lluminoses, i qualsevol altra incidència ambiental derivada de l'execució."

Article 6 de l'RD 1131/88 pel qual s'aprova el Reglament per a l'execució de l'RDL 1302/86 de 28 de juliol, d'avaluació d'impacte ambiental.

Les lleis estatals i autonòmiques relatives a l'avaluació de l'impacte ambiental són el resultat de la transposició de les directives europees, les quals són fonamentalment:

Council Directive of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. 85/337/EEC. *Official Journal No. L 175, 05/07/1985*; p. 0040-0048,

<http://europa.eu.int/comm/environment/eia/full-legal-text/85337.htm>

Council Directive 97/11/EC of 3 March 1997 amending Directive 85/337/EEC on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. *Official Journal No. L 073, 14/03/1997*; p. 0005, <http://europa.eu.int/comm/environment/eia/full-legal-text/9711.htm>

Trobareu una guia per a l'aproximació a la legislació ambiental de la Unió Europea a: <http://europa.eu.int/comm/environment/guide/contents.htm>

Per a avaluar els efectes, hi ha en la legislació tot un seguit de procediments. **L'avaluació de l'impacte ambiental** és una eina preventiva per a la gestió del medi ambient. No totes les activitats tenen l'obligació de sotmetre's a aquesta figura administrativa. Entre els projectes que sí que estan obligats a això, trobem els de determinades activitats industrials (extractiva, energètica, siderúrgica, química, etc.), els d'infraestructures, els d'enginyeria hidràulica i de gestió de l'aigua, els de tractament de residus i els d'agricultura, silvicultura, aqüicultura i ramaderia, principalment.

Quan es parla d'impacte ambiental, convé distingir entre l'**estudi d'impacte ambiental (EIA)**, la **declaració o decisió d'impacte ambiental (DIA)** i l'avaluació d'impacte ambiental (AIA).

L'EIA és el document tècnic que presenta el promotor del projecte a l'òrgan administratiu amb competències mediambientals, i que serveix per a prendre la decisió d'impacte ambiental.

La DIA és el pronunciament de l'autoritat ambiental responsable de l'autorització de l'activitat.

L'AIA aglutina els conceptes d'estudi i decisió. S'aplica al conjunt del procés tècnic i administratiu.

L'avaluació de l'impacte ambiental és, per tant, una figura administrativa per a analitzar i discutir els projectes, amb la finalitat d'evitar espatllar el medi ambient, identificar i valorar els canvis que tindran lloc en el medi a partir de

l'execució del projecte, analitzar les alternatives al projecte per a poder triar la de menys impacte, establir un conjunt de mesures protectores, correctores i compensadores i definir el programa de vigilància.

Per a detectar i valorar els impactes socials, hi ha moltes propostes metodològiques. Moreno i Pol (1999) proposen un mètode que defineix catorze paràmetres socials, cadascun dels quals es desglossa en un nombre variable de categories de mesura. Per fer-se una idea d'aquesta proposta, aquests paràmetres són: límits, dimensió temporal, percepció i avaluació del paisatge, descripció poblacional, estructura econòmica i productiva, sistema de nuclis i infraestructures, alteració de recursos, vertebració sociocultural, planejament/congruència, afectacions al benestar i la salut, usos actuals, expectatives, apreciació externa i nivell d'acceptació de la població.

Resum

L'impacte ambiental és qualsevol canvi que es produeix en un ecosistema a causa de la introducció d'algun element aliè, estrany o no present en la situació anterior.

L'avaluació de l'impacte ambiental és una figura administrativa per a la gestió preventiva del medi ambient. No totes les activitats tenen l'obligació de sotmetre's a l'avaluació.

L'avaluació d'impacte ambiental aglutina el conjunt del procés tècnic (estudi) i administratiu (decisió) per a avaluar els efectes d'una instal·lació o d'un servei determinats sobre el medi ambient.

1.3.3. Les auditories ambientals

Si mitjançant les avaluacions d'impacte ambiental es pretén prevenir dels possibles impactes abans de decidir la realització d'un projecte (una indústria, una infraestructura viària, una explotació ramadera, etc.), potser us podeu preguntar què ocorre amb les activitats que ja funcionen i com s'avaluen els impactes, per exemple, d'una fàbrica que es troba al costat del vostre barri des de fa anys.

Una de les possibilitats és l'auditoria ambiental, que és una eina de gestió la finalitat de la qual consisteix a recollir i controlar els efectes en el medi ambient a causa de l'activitat d'una organització. En el sentit estricte, només es pot parlar d'auditoria ambiental quan l'organització ja té un sistema de gestió ambiental establert. En aquest sentit:

L'auditoria ambiental constitueix un instrument que permet avaluar de manera sistemàtica i documentada, periòdica i objectiva, l'eficàcia i l'eficiència de l'organització, del **sistema de gestió ambiental** i dels procediments dissenyats per a protegir el medi ambient.

Per a què serveix una auditoria ambiental? Quins són els seus objectius? Fonamentalment són:

Lectura recomanada

Un mètode per a detectar i valorar impactes socials és el DIS/BCN elaborat per Moreno i Pol (1999), i en podeu trobar una presentació a:

E. Moreno i E. Pol (1999). *Metodologies per a la detecció dels impactes sobre el medi social/humà en els avaluacions d'impacte ambiental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient, Direcció General de Patrimoni Natural i del Medi Físic.

- Facilitar a la direcció de l'organització el control de les pràctiques que poden tenir efectes en el medi ambient.
- Avaluar l'adequació de l'organització a la política ambiental establerta prèviament.

No obstant això, una organització no sempre té implantat un sistema de gestió ambiental. No tractem llavors de conèixer el grau de compliment de l'SGA ni l'adequació dels objectius previstos a la política ambiental, ja que aquests no existeixen. Sí que pot aparèixer la necessitat o la voluntat de fer una avaluació completa de l'organització perquè en coneguem la situació ambiental i perquè puguem prendre les decisions adequades per a dur a terme una millora ambiental. Aquest requisit previ o avaluació preliminar en una auditoria la denominem *diagnosi ambiental*.

La diagnosi ambiental és útil per a conèixer de manera prèvia la relació de les activitats de l'organització amb els principals problemes ambientals, a més de poder mesurar el grau de compliment de la legislació ambiental.

Com ja hem apuntat en el punt de la gestió ambiental, en tota auditoria ambiental, a més dels procediments i l'estructura de l'organització, estan implícits els comportaments, les accions i les maneres de fer de les persones que la componen, envoltades per les maneres particulars d'entendre-la, i també altres representacions socials envers el medi ambient, el treball, etc. En el cas de l'auditoria ambiental, com a avaluació, podem considerar necessari variar uns processos de gestió determinats, algunes estructures i també alguns comportaments, com per exemple deixar de fer les coses d'una manera per a fer-les d'una altra. A més de la bona voluntat de tots els implicats per implantar aquests ajustaments, és necessari que apliquem els programes de formació ambiental, contextualitzats dins dels programes mateixos de comunicació interns de l'organització.

Les auditories i les diagnòs ambientalmentals no solament són aplicables a les empreses que fabriquen productes o ofereixen serveis. També es poden entendre com a eines de gestió del territori. És el cas de les **auditories municipals** o, tenint en compte el seu abast, les **auditories territorials**. El desenvolupament de les auditories municipals ha coincidit en el temps amb l'expansió de les agendes 21. De fet, comparteixen algunes finalitats comunes, com les pautes d'elaboració d'una diagnòs del territori i la proposta d'un pla d'acció i de seguiment. Són els orígens en la seva gestació els que expliquen les seves diferències, que a poc a poc s'han diluït.

D'altra banda, les diferències entre les auditories ambientals de caràcter territorial i les auditories ambientals en les organitzacions es basen fonamentalment en el fet que el desenvolupament es dona en contextos diferents i que, a causa d'això, les formes i els efectes derivats de l'aplicació canvien. El marc municipal, per exemple, és molt més ampli que el d'una indústria en particular. Això fa que els objectius, els mitjans, la intensitat i les conclusions tin-

Reflexió

Us heu preguntat alguna vegada on van a parar els residus que es fan o que es generen al vostre lloc de treball? Qui els recull? Se'n podria fer menys quantitat? Com? Caldria variar la manera de fer el vostre treball per a fer-ne menys? Seria factible? Com es podria fer?

Exemple

En el lloc web de la Diputació de Barcelona podeu trobar que les auditories ambientals territorials es troben dins dels processos d'Agenda 21: <http://www.diba.es/mediambient/ofic21.asp>

guin una escala diferent. La finalitat d'una auditoria municipal és oferir als municipis, de manera eficient, un marc de referència per a establir directrius d'una política ambiental amb vista a l'optimització de la qualitat ambiental de manera eficient. Això ho aconseguim elaborant una diagnosi, determinant un pla d'actuació i establint un sistema de control i seguiment periòdic.

En el cas de les empreses, privades o públiques, els efectes d'una auditoria ambiental tenen a veure amb aspectes de caràcter funcional, formatiu, normatiu i de comportament de les persones que formen part d'aquestes institucions i tenint present que són organitzacions que estan en constant transformació. D'altra banda, en les auditories territorials, les conseqüències de l'aplicació les relacionem directament amb els estils de vida, la vertebració social de la comunitat i les representacions socials i els comportaments individuals i col·lectius associats.

Resum

Una auditoria ambiental és una eina per a avaluar el sistema de gestió ambiental i els procediments dissenyats per a protegir el medi ambient en una organització.

Les auditories ambientals no solament són aplicables a les empreses que elaboren productes o serveis; també es poden entendre com a eines de gestió del territori, com en el cas de les auditories municipals.

1.3.4. L'anàlisi del cicle de vida dels productes i les ecoetiquetes

Com ja hem assenyalat, les auditories ambientals i l'avaluació de l'impacte ambiental són eines per a la gestió ambiental, la finalitat de la qual es dirigeix a la valoració de la situació de territoris, municipis, empreses o instal·lacions en funcionament o bé projectes d'activitats que pretenen entrar en funcionament en el futur. Els seus objectius inclouen una sèrie de processos i activitats de manera global. En canvi, l'eina que presentem a continuació se centra en productes concrets.

Reflexió

Tal vegada el monitor de l'ordinador en el qual llegiu aquest text és nou de fa poc, o potser us l'ha regalat un amic que s'ha canviat el seu PC i ja fa temps que funciona des que el va comprar. Tal vegada teniu l'hàbit de desconnectar-ho per a anar a sopar i no gastar energia, o teniu activat un protector de pantalla per a evitar espatllar-ho quan funciona durant molt temps. No obstant això, a més dels usos del monitor, segur que se us ocorren altres possibles impactes. Les matèries primeres i l'energia utilitzades en el procés de producció potser no serien les més ecològiques. Quins residus es van generar en la producció? Quin tipus de contaminació atmosfèrica i acústica es va fer durant la fabricació? I vosaltres, què fareu quan ja no us funcioni? Teniu alguna instal·lació al vostre abast perquè es pugui reutilitzar o reciclar?

Sovint sentim a dir que en la nostra societat hi ha una cultura d'usar i tirar. Fins i tot alguns productes, com els mocadors de paper, els podem considerar un exemple paradigmàtic d'això. Tanmateix, també argumentem que la vida dels productes és molt curta, i que alguns estan fabricats perquè es quedin obsolets ràpidament i, així, haver-ne de comprar de nous. A tots ens pot ocórrer, per exemple, que per una avaria simple de la nostra impressora ens hagin recoma-

nat comprar-ne una altra, perquè surt més "car" arreglar-la. Encara que això de *car* o *barat* depèn de com ho comptabilitzem (costos de producció, costos ambientals, costos socials, etc.).

La finalitat de l'**anàlisi del cicle de vida dels productes (ACV)** és, precisament, avaluar i reduir els impactes ambientals associats i associables a un producte, i minimitzar d'aquesta manera el consum de matèries primeres i d'energia i disminuir el volum i la toxicitat de les emissions i els residus resultants (Pol, 2000).

Els impactes ambientals d'un producte es poden identificar i classificar al llarg de tota la seva vida, des que es fabrica fins que deixa de ser utilitzat. Per aquest motiu, l'anàlisi *del cicle de vida* inclou la producció, el producte en si mateix, la distribució i el transport, l'ús i el consum, la reutilització i el reciclatge per a productes nous o la disposició final. Al llarg d'aquestes fases, s'intenta identificar i quantificar tant l'ús de matèria i energia com els abocaments de residus de tot tipus en l'entorn, amb la finalitat de precisar els impactes del producte i identificar les oportunitats per a millorar-ne l'eficiència ambiental.

Per a Rieradevall *et al.* (1996), en una ACV podem distingir el cicle de producció i el cicle d'ús i l'eliminació. En el primer es tracta d'identificar i quantificar l'energia i les matèries primeres utilitzades i els residus generats, avaluant-ne l'impacte en el medi i analitzant les maneres de minimitzar-lo. En el cicle d'ús i eliminació, procedim a l'anàlisi dels usos primaris i alternatius (reutilitzacions) per part del consumidor, i procurem preveure les formes d'eliminació més òptimes i menys desitjables, perquè puguem aportar recomanacions d'ús i eliminació a l'usuari amb el menor cost ambiental possible.

Lectura recomanada

Trobareu més informació sobre els aspectes ambientals i socials de l'ACV en el text següent:

J. Rieradevall, E. Moreno, J. M. Serena i E. Pol (1996). Anàlisi del cicle de vida de productes. Millora ambiental de la producció i el consum. A E. Pol i T. Vidal (Comp.). *Perfils socials en la intervenció ambiental. Una perspectiva professional. Col·lecció Monografies socio-ambientals.* (vol. 1, pp. 87-101). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Encara que no sempre aquest tipus d'anàlisi incorpora el que fa l'usuari final amb el producte, cal afegir que molts dels impactes d'un producte tenen a veure amb els usos no previstos en el seu disseny. Per aquest motiu, és encara més pertinent que intentem preveure els diferents usos possibles del producte: els principals i els secundaris. Amb freqüència, l'aplicació de l'ACV es produeix en l'àmbit industrial, però cada vegada més s'aplica per a analitzar i redissenyar productes de serveis i de serveis públics.

Exemple

Heu vist alguna vegada un d'aquests logotips en algun producte? Sabríeu dir què signifiquen o què indiquen? Tots són exemples d'ecoetiquetes.

L'ACV és també una condició necessària per a obtenir el dret d'ús a una **ecoetiqueta**. L'ecoetiqueta és un logotip que distingeix els millors productes ambientals. Perquè un producte l'obtingui, és necessari que compleixi una sèrie de requisits que tenen a veure amb la seva ecoeficiència. A més de promoure una producció neta i impulsar el consum de productes més respectuosos amb el medi ambient, l'ecoetiqueta implica un valor afegit del producte al mercat sovint incorporat a l'estratègia de màrqueting ambiental.

Resum

L'anàlisi del cicle de vida dels productes és una eina per a avaluar i reduir els impactes ambientals associats i associables a un producte, i d'aquesta manera minimitzar el consum de matèries primeres i d'energia i disminuir el volum i la toxicitat de les emissions i els residus resultants al llarg de tot el seu cicle de vida.

L'ecoetiqueta és un logotip que distingeix els millors productes ambientals, després d'haver passat per una anàlisi del cicle de vida.

Aquesta és l'etiqueta ecològica comunitària europea

Web recomanada

Trobareu més informació sobre ecoetiquetes a:
<http://www.gencat.net/medi-amb/qamb/cast/inici.htm>

1.4. El màrqueting, la promoció i l'educació ambiental

1.4.1. El nou paradigma ambiental

Tant en la planificació del territori com en la gestió ambiental, des de qual-sevol àmbit, apareix la qüestió de l'educació i la transmissió dels valors i els comportaments ambientals. L'efervescència d'aquesta discussió ha generat diferents plantejaments amb relació a la comunicació i ha comportat una transformació en el camp de l'educació ambiental, que s'ha apropiat a l'àmbit del màrqueting social i ambiental.

Hem vist com en la gestió ambiental hi ha més èmfasi en els recursos i el compliment de la llei, encara que també es regulen els processos i les formes de producció, i els seus efectes en les societats i en les empreses. Això implica també tenir presents els comportaments de les persones, els col·lectius i les organitzacions. Per tant, una de les conseqüències de la gestió ambiental és que comporta educar, ensenyar i motivar els membres de les organitzacions (empreses, administracions, etc.) i la ciutadania en general en els valors de la sostenibilitat.

L'educació ambiental, centrada en la persona i el seu comportament, subministra informació, coneixements, capacitats, habilitats, actituds i valors perquè la persona actuï de manera ambientalment responsable. No obstant això, la

persona també requereix condicions i recursos ambientals per a desenvolupar aquests comportaments responsables, sense oblidar que el seu comportament és influït pels grups de referència i de pertinença. És precisament en la gestió ambiental on es destaca més la regulació de les pràctiques i la facilitació dels recursos necessaris per a aconseguir el compliment de les normes.

No obstant això, aquestes pràctiques necessiten la implicació de les persones, sense que això representi una sobrerresponsabilització. Per aquest motiu, freqüentment es parla de conscienciació, de programes i campanyes per a promoure actituds i comportaments ambientalment responsables, d'utilitzar el medi com a font educativa; i a poc a poc, aquests comportaments que les persones hem de canviar s'han convertit també, com una part del màrqueting ambiental, en "productes" dels quals cal fer publicitat.

Reflexió

Creieu que avui dia és més necessari que abans haver de destacar les relacions entre els nostres comportaments i la disponibilitat dels recursos? Sabeu com i on es produeix l'energia que es consumeix a casa? Com creieu que respondria aquesta pregunta una persona fa cent anys? Com s'ha generat aquesta necessitat d'haver d'educar, comunicar i promoure el respecte pel medi ambient?

Una resposta tautològica a la necessitat d'educar en els valors de la sostenibilitat i del respecte per l'entorn és perquè encara no hem aconseguit aquests valors suficientment. No obstant això, resulta més interessant preguntar-se per què s'ha arribat a generar aquesta necessitat. A més de la relació entre els recursos, els entorns urbans i els entorns organitzatius i productius, la qüestió clau és de quina manera es poden entendre les relacions entre l'ésser humà i el medi en el qual viu.

Si bé els éssers humans evolutivament hem adquirit diferents habilitats per a modificar i transformar el medi, fins no fa gaire això no havia tingut conseqüències greus per al sistema mateix ésser humà-medi. El pas de les societats recol·lectores a l'agricultura va ser d'un impacte considerable, que va precipitar la construcció de ciutats. Així i tot, des de la revolució del neolític fins a la Revolució Industrial, l'explotació dels recursos es feia amb l'energia de l'ésser humà mateix o d'animals domèstics, i els pocs artefactes tecnològics no permetien desigualtats exagerades entre els humans. No és absurd pensar que les necessitats socials de llavors no van haver de provocar desequilibris importants en la relació ésser humà-medi.

L'explosió tecnològica i demogràfica afavorida per la Revolució Industrial va invertir tot això. En els inicis de la Revolució Industrial ja es deia que, si el creixement continuava d'aquesta manera, l'amenaça sobre els espais i els recursos seria preocupant.

Exemple

Manera, Blázquez i Riera (2002) expliquen que un economista de l'època de la Revolució Industrial anomenat William Jevons (1835-1882) creia que si l'extracció de carbó a la

Gran Bretanya es continuava accelerant al mateix ritme, les mines britàniques no podrien sostenir la producció nacional més enllà del final de segle.

Poc després es va començar a desplegar l'actitud de valorar el patrimoni. Fins i tot amb l'extensió del romanticisme, que a Anglaterra corre paral·lela a la Revolució Industrial, i en el qual es reivindica el patrimoni cultural i arquitectònic, també es va concretar en el respecte envers la naturalesa. És cert que aquella reivindicació, avui dia, malgrat estar present, ens pot semblar ingènua, sobretot la vinculada amb una visió bucòlica del medi. El 1872 es declara el primer parc nacional a Yellowstone, als Estats Units, que cent anys més tard faria famós l'ós Yogi, personatge d'una sèrie de dibuixos animats. Posteriorment, les aportacions de l'ecologia i el desenvolupament del concepte d'ecosistema influirien en la visió sobre la relació entre els éssers humans i el medi ambient.

En l'àmbit de la psicologia ambiental, Dunlap i Van Liere van elaborar l'any 1978 una escala per a mesurar el que van definir com a **nou paradigma ambiental**, també conegut com a NEP (*new environmental paradigm*). Per a aquests autors, la concepció dominant de les relacions entre l'ambient i les persones ha estat, i encara és, la d'un ésser humà aliè a qualsevol interdependència amb la naturalesa i amb els seus recursos. Aquesta concepció la van denominar *paradigma de l'excepcionalitat humana*. Enfront d'aquesta manera d'entendre les relacions entre l'ésser humà i el medi, Dunlap i Van Liere (1978, 2000) raonaven que el nou paradigma ambiental és el fruit de diferents crítiques a la concepció de l'excepcionalitat humana. El sorgiment de l'NPA va ser precipitat pel gran desenvolupament i una millor divulgació del coneixement científic relacionat amb el medi ambient.

Moltes entitats i ONG han generat un coneixement, de manera general, sobre el medi ambient, que fins fa poc només sabien els ecòlegs. El concepte mateix d'ecosistema, avui dia, s'utilitza de manera quotidiana. Hi ha moltes cadenes de televisió i de ràdio, per no parlar de premsa escrita, on es reserven espais per al medi ambient. Un exemple és el programa de la televisió pública de Catalunya, patrocinat per l'empresa Gas natural, *El medi ambient*.

Encara que l'ecologia, com a disciplina científica, es va estendre, i va donar a conèixer qüestions com la interdependència dels ecosistemes, la importància de la biodiversitat, la limitació dels recursos i la irreversibilitat, no nega el seu coneixement per part de generacions anteriors –no gaire llunyanes en el temps. El que probablement va aportar l'ecologia va ser la precisió científica d'aquest coneixement.

Dunlap i Van Liere (2000) van reelaborar la seva escala de mesura en les quinze afirmacions següents. Les afirmacions es responen en una escala que va del màxim al mínim acord amb l'afirmació. Els enunciats donen compte de tres idees o factors principals en la definició de l'NPA: l'equilibri natural, el desenvolupament limitat (recollit en la versió anterior per les idees dels límits del creixement i el desenvolupament sostenible) i la supremacia de l'ésser humà (visió antropocèntrica).

- 1) Arribem al límit del nombre de gent que la Terra pot suportar.
- 2) Els éssers humans tenen dret a modificar l'ambient natural per a adequar-lo a les seves necessitats.
- 3) Quan els éssers humans es fiquen en la naturalesa freqüentment provoquen conseqüències desastroses.
- 4) L'enginy humà assegurarà que no fem de la Terra un lloc on no es pugui viure.
- 5) Els éssers humans abusen en excés del medi ambient.

- 6) La Terra té suficient quantitat de recursos naturals si aprenem com cal aprofitar-los.
- 7) Les plantes i els animals tenen tant dret a existir com els éssers humans.
- 8) L'equilibri de la naturalesa és prou fort per a suportar l'impacte dels països industrialitzats.
- 9) Malgrat les nostres especials habilitats humanes, encara estem subjectes a les lleis de la naturalesa.
- 10) La denominada *crisi ecològica* a la qual s'enfronta la humanitat s'ha exagerat en excés.
- 11) La Terra és com una nau espacial amb espai i recursos limitats.
- 12) Els éssers humans hem de dominar la resta de la naturalesa.
- 13) L'equilibri de la naturalesa és molt fràgil i fàcilment alterable.
- 14) Els éssers humans aprendran bastant sobre com funciona la naturalesa per a ser capaços de controlar-la.
- 15) Si les coses continuen així, aviat sofrirem una gran catàstrofe ecològica.

Lectura recomanada

Si voleu consultar les aportacions de Dunlap i Van Liere, la referència completa dels articles és:

R. Dunlap i K. D. Van Liere (1978). The New Environmental Paradigm. A proposed measuring instruments and preliminar results. *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.

R. Dunlap, K. D. Van Liere, A. G. Mertig i R. E. Jones (2000). Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442.

Resum

En l'educació i la promoció dels valors de la sostenibilitat i del respecte per l'entorn, una qüestió clau és la manera com s'entenen les relacions entre l'ésser humà i el medi en el qual viu.

El nou paradigma ambiental s'oposa a la visió d'un ésser humà aliè a qualsevol interdependència amb la naturalesa i els recursos.

El nou paradigma ambiental (NPA) és també el nom d'una escala per a mesurar les creences sobre la relació entre l'ésser humà i el medi, elaborada per Dunlap i Van Liere (1978, 2000).

1.4.2. De l'educació ambiental formal al màrqueting ambiental

La idea que el medi és un recurs educatiu no és nova, sinó que és una de les fites destacades de l'Europa de les acaballes del segle XIX, on començava un moviment de renovació pedagògica, en part motivat per les males condicions de vida a les ciutats. En aquell moment, les fàbriques de la Revolució Industrial havien ocupat llocs privilegiats, i els habitatges, quan n'hi havia i no es dormia a la fàbrica mateixa, eren d'unes condicions lamentables, amb l'amuntegament i la insalubritat com a trets habituals.

És a aquestes condicions a les quals també volien donar resposta propostes urbanístiques com les promogudes per Ebenezer Howard, instigador del moviment de les *ciutats jardí*, en què es volia combinar el millor de les ciutats industrials i el millor del camp. En aquest context van sorgir les propostes de pedagogues i pedagogs com Maria Montessori o Ovide Decroly, les quals van ser recollides a l'Estat espanyol per la denominada *Institució Lliure d'Ensenyament*, entre altres. A Catalunya, a més de l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia, va ser Rosa Sensat la que més embranzida va donar a l'ensenyament actiu amb contacte amb la naturalesa.

Vegeu també

Sobre l'amuntegament vegeu l'apartat "La regulació de la privadesa" del mòdul "Processos psicoambientals i urbans".

A més dels moviments de renovació pedagògica, un altre antecedent de l'educació ambiental a Catalunya va ser l'excursionisme de caràcter científic, –antecessor del Centre Excursionista de Catalunya. L'educació ambiental de llavors, si es pot anomenar així, es fonamentava en la formació de valors i actituds a favor del medi. Serà després de crear els primers itineraris i escoles de naturalesa, en els anys setanta, quan té lloc un fort impuls en l'educació ambiental –això va succeir en la dècada dels vuitanta.

Exemple

El primer itinerari pedagògic per la naturalesa de l'Estat espanyol va ser el del bosc de Santiga, entre Sabadell i Barberà del Vallès, on es proposava un recorregut en el qual es podien contemplar ambients més o menys modificats.

De la mateixa època és Can Lleonart, la primera escola de naturalesa de l'Estat espanyol, al Parc Natural del Montseny, promoguda per la Diputació de Barcelona.

Imatge de Can Lleonart

L'any 1975 va tenir lloc a la ciutat de Belgrad el primer esdeveniment internacional dedicat exclusivament a l'educació ambiental. En el document final d'aquest primer seminari, conegut com la Carta de Belgrad, es proposa com a objectiu de l'educació ambiental que "la població mundial prengui consciència del medi ambient i s'hi interessi, i també pels problemes que estan relacionats, i que tingui els coneixements, les actituds, les aptituds, la motivació i el desig necessaris per a treballar individualment i col·lectivament en la recerca de solucions als problemes actuals i per a prevenir els que puguin aparèixer d'ara endavant".

Conscienciació, coneixements, actituds, aptituds, acció i participació són alguns dels factors principals que es destaquen en l'educació ambiental, que ha proliferat per mitjà d'equipaments, itineraris, jornades, inventaris, materials, recursos, campanyes, programes, etc.

Una de les entitats destacades en l'impuls per l'educació ambiental és la Societat Catalana d'Educació Ambiental (SCEA), el nucli de la qual es va formar cap a l'any 1980, i que es va constituir legalment el 1985. La SCEA, a més de representar un centre de reflexió sobre l'educació ambiental, ha promogut revistes, monografies i altres publicacions, a més de moltes iniciatives de trobades, debats, etc.

En els últims anys, el recorregut de l'educació ambiental ha incorporat entorns i sectors de població nous. Actualment, es desenvolupen propostes educatives no solament dirigides a la població escolar. A més dels entorns no urbanitzats, s'han incrementat els projectes educatius en el medi urbà, als itineraris per la naturalesa s'han afegit els itineraris urbans, i s'ha desenvolupat el descobriment de l'ecologia de les ciutats. En aquesta última etapa, l'àmbit de l'educació ambiental es troba amb la sostenibilitat, treballant des dels processos d'Agenda 21, amb iniciatives com les agendes 21 escolars, amb l'aparició de nous equipaments, exposicions i campanyes ambientals dirigides a la població en general, sovint promogudes des d'administracions públiques.

Exemple

Un exemple d'equipament nou destinat a la informació i l'assessorament ambiental per a l'educació ambiental urbana és el Centre de Recursos Barcelona Sostenible creat l'any 1999, i que és la seu de la Secretaria Tècnica de l'Agenda 21 i l'Agenda 21 Escolar en aquesta ciutat.

L'àmbit de l'educació ambiental a Catalunya també és objecte de reflexió global per mitjà de l'Estratègia Catalana d'Educació Ambiental (ECEA), impulsada des de la Generalitat de Catalunya des de la tardor de l'any 2000. L'ECEA es defineix com un pla de funcionament obert a la participació de tots els individus i col·lectivitats, que ha de generar les línies estratègiques i les actuacions de l'educació ambiental a Catalunya en els propers anys. Igual que en la majoria de les eines de planificació i gestió que hem vist en aquest mòdul, l'estratègia també es compon d'un diagnòstic, per a apropar-se a continuació a una altra fase de línies d'actuació i propostes d'acció a curt i mig termini. Trobareu més informació de com es desenvolupa l'ECEA a:

<http://www.gencat.net/mediamb/ea/ecea.htm>

El cas de les campanyes ambientals és un exemple de tants en el qual es troben elements abordables des de la comunicació, l'educació, la publicitat i el màrqueting. El **màrqueting** fa referència al conjunt d'activitats desenvolupades en el procés d'intercanvi de productes, serveis i idees, perquè les parts que intervenen n'obtinguin benefici.

El màrqueting el podem entendre com un sistema "científic" de vendes de l'organització (de productes o de serveis) amb l'objectiu de satisfer les necessitats dels clients i augmentar les vendes de l'empresa. No obstant això, també el podem entendre com un mètode estratègic d'organització de la corporació, amb l'objectiu de detectar "necessitats" o "espais de mercat", fent la mediació amb la part productiva de l'organització per adequar el producte o servei i facilitar al "client" l'accés als productes i serveis. Finalment, el màrqueting el podem entendre com a sistema de comunicació de l'organització, amb els ob-

Lectura recomanada

Una de les guies destacades sobre els recursos que ofereix la Xarxa per a temes d'educació ambiental és:

J. Sureda i A. M. Calvo (1997). *La xarxa Internet i l'educació ambiental. Primer catàleg de recursos per a l'educació ambiental en Internet* (Monografies d'educació ambiental, vol. 2). Binissalem (Mallorca): Societat Catalana d'Educació Ambiental / Societat Balear d'Educació Ambiental / Di7 SL.

jectius d'integrar tots els aspectes de l'activitat corporativa en un "paquet simbòlic" que representi el "valor afegit" de l'organització. Una integració que es produeix "paradigmàticament" a l'interior de l'organització i "de manera sintagmàtica" en la relació entre l'organització i el món exterior (clients, proveïdors, autoritats locals, nacionals o transnacionals, societat civil, etc.). Al mateix temps, aquestes tres maneres d'entendre el màrqueting impliquen estructures organitzatives de més jeràrquiques a més flexibles, respectivament.

Lectures recomanades

Per a conèixer una mica més sobre el màrqueting, us recomanem la lectura de l'obra següent:

M. Santemas (1999). *Marketing: conceptos y estrategias*. Madrid: Pirámide.

Podeu desenvolupar més coneixements sobre el màrqueting ecològic amb la lectura del llibre següent:

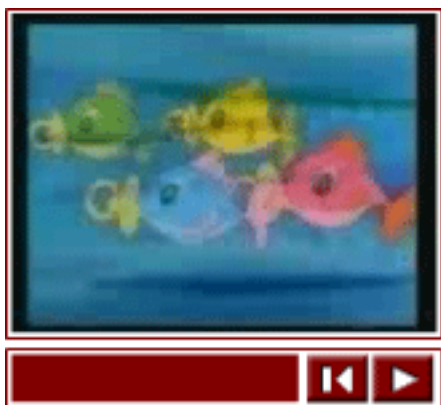
W. Hopfenbeck (1993). *Dirección y márketing ecológicos*. Madrid: Ediciones Deusto.

En el màrqueting hi ha un conjunt de variables sobre les quals hem d'incidir: el producte, el preu, la distribució i logística i la promoció i publicitat. A diferència del màrqueting de productes o serveis, en el cas del màrqueting ambiental ens trobem amb una sèrie de particularitats (Romeo i Vidal, 2002).

El producte que s'ha de promoure o vendre no és un producte "físic"; més aviat es tracta d'un comportament, d'una actitud o d'uns valors.

Exemple

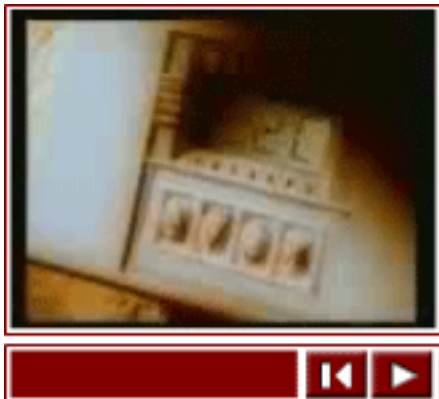
Una mostra de la promoció de comportaments és la de no comprar peix petit que recomanava el Ministeri d'Agricultura en una campanya de 1993.

D'altra banda, tampoc no és sempre possible l'adaptació del producte al segment de mercat al qual es dirigeix. Més aviat es tracta d'aconseguir just el contrari, és a dir, que les actituds i els comportaments del públic objectiu s'adaptin a la idea o causa social proposada. En el cas del màrqueting ambiental, és el conjunt d'esforços o molèsties que requereixen el desenvolupament dels comportaments o conductes que es proposen l'equivalent al "preu" del producte.

Exemple

En l'anunci publicitari següent de la companyia elèctrica Iberdrola es promouen consells per a utilitzar millor l'energia, i se'n destaca el poc esforç requerit.

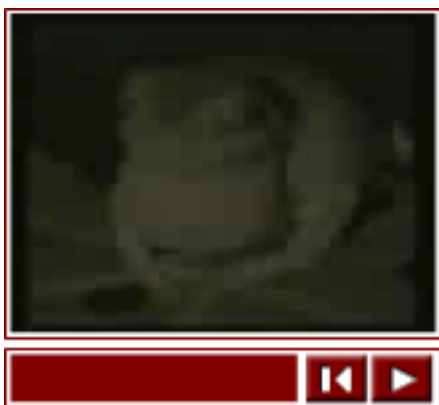

Pel que fa a la distribució, el màrqueting ambiental intenta posar a disposició dels usuaris els mitjans materials i humans que permetin o facilitin les actituds o comportaments proposats. Per exemple, si es promou la reducció de la contaminació ambiental que provoquen les piles que contenen mercuri, s'haurà de posar a la disposició dels usuaris tota classe de mitjans per a poder dipositar i després retirar o recollir les piles usades.

Finalment, si en el màrqueting ambiental es promouen comportaments, actituds o valors envers el medi ambient, cal dir que el medi ambient és també objecte d'atenció en el màrqueting de productes o de serveis. És quan el medi ambient es converteix en un valor afegit del producte.

Exemple

Dues mostres ben diferents de l'ús del medi ambient com a valor afegit són les dels anuncis publicitaris següents de l'empresa d'automoció Ford i de la d'electrodomèstics Fagor.

Resum

L'educació ambiental persegueix que es prengui consciència del medi ambient i dels seus problemes relacionats, a partir dels coneixements, les actituds, les aptituds, la motivació i el desig necessaris per a treballar individualment i col·lectivament en la recerca de solucions.

La disciplina de l'educació ambiental ha incorporat els entorns urbans, a part de dirigir-se a més sectors de població, com a objectes del seu interès.

El màrqueting fa referència al conjunt d'activitats desenvolupades en el procés d'intercanvi de productes, serveis, idees, perquè les parts que hi intervinguin n'obtinguin benefici.

2. Governabilitat i polítiques urbanes

En els apartats anteriors hem vist alguns exemples de gestió ambiental i territorial relacionats amb el concepte de la sostenibilitat com, per exemple, les auditories ambientals, les agendes 21 locals, els estudis d'impacte ambiental, etc. Aquestes maneres de gestionar van resultar, en el seu moment, innovadores en la manera d'unir el tema de la participació ciutadana amb la gestió i la intervenció a la ciutat.

Si bé és cert que en moltes d'aquestes experiències el resultat final ha estat voluntàriament la definició d'estratègies estrictament ambientals i urbanes, també és veritat que, en alguns casos, aquests processos s'han promogut i executat des de les àrees centrals de decisió dels governs locals. Així doncs, en certa mesura, s'han pogut desenvolupar estratègies de desenvolupament sostenible que es poden comparar amb els processos més formals, si se'ns permet, de planificació estratègica. En aquests casos, la governabilitat i la definició de les polítiques urbanes ha estat un procés de dalt a baix (quan teòricament hauria d'haver estat en sentit contrari). No és estrany, doncs, que molts d'aquests processos s'hagin quedat a mig fer o en un calaix d'algun despatx de l'administració de torn.

Malgrat aquesta consideració crítica, cal destacar que processos com les agendes 21 locals o les auditories ambientals han potenciat l'ús de conceptes com la participació ciutadana, la sostenibilitat, la gestió participada, el disseny participat de les polítiques públiques, etc. Aquesta filosofia que les persones que viuen en un territori concret "puguin dir la seva opinió" amb relació a les qüestions ambientals, territorials i urbanes d'aquell entorn particular, s'ha difós per la majoria dels plans, estratègies, dissenys, polítiques, etc. Planificar el desenvolupament d'un territori o d'aspectes concrets d'una ciutat implica, en aquests moments, igual que en el seu moment passava amb les agendes 21 locals, efectuar un plantejament integral sostenible d'aquest desenvolupament sense qüestionar la incorporació dels ciutadans i de les ciutadanes, dels agents, les associacions i les institucions en el disseny, la planificació, l'engegada i l'avaluació. Es tracta de plans i de polítiques que analitzen la capacitat del territori, de les persones i de les activitats socials, econòmiques, polítiques, històriques, etc., per a aprofitar el potencial que representa un territori determinat, normalment d'abast municipal, per a plantejar estratègies globals i sostenibles.

Les principals experiències de governabilitat i planificació estratègica sostenible han representat una estandardització de continguts que s'han anat repetint sota diferents fórmules i que es poden agrupar en les característiques següents:

- Les **persones**, les seves característiques i la seva evolució pel que fa al seu comportament sobre el territori i el posicionament en l'escala econòmica i social.
- La **qualitat de vida** dels territoris, expressada en termes de qualitat del paisatge urbà i natural i en els potencials de desenvolupament de les persones, tant individualment com col·lectivament.
- La **convivència** entre les persones, els sistemes de relació i la seguretat i els elements de governabilitat, sovint mesurats en termes de capacitat de lideratge dels governs locals.
- La **relació amb els entorns** comarcals o metropolitans, relació necessària però sempre difícil per les diferències competencials i els conflictes latents interterritorials.
- L'**accessibilitat** des de l'exterior i la **mobilitat** interna, elements clau per a l'eficiència dels models urbans de desenvolupament.
- L'**economia** del territori i la seva capacitat per a fer front a les oscil·lacions dels cicles econòmics.
- Els **factors d'atractivitat** basats en els elements d'unicitat i els elements intangibles de la ciutat.

La característica que necessàriament ha de predominar en la governabilitat i la planificació estratègica sostenible és la primera que hem esmentat. Per tant, és necessari invertir el procés. La definició de les polítiques urbanes s'ha de convertir en un procés "real" de baix a dalt. En els processos de participació que definiran aquestes polítiques, les estratègies, els plans urbans i socials, el psicòleg de la ciutat té molt treball per fer (diagnosticar el territori, dissenyar processos, gestionar el canvi, avaluar els plans, etc.). En els punts que segueixen descrivim alguns dels processos de planificació sociourbana, estratègica, local/comunitària i territorial/intermunicipal. Aquests exemples pretenen desenvolupar models de participació, encara que en la majoria dels casos són precisament exemples de com s'està utilitzant la participació en el sentit pervers que hem esmentat abans.

2.1. Polítiques de cohesió social

El concepte de cohesió social ha guanyat importància en l'esfera pública dels últims temps. Els fenòmens migratoris provoquen tipus de varietat ètnicocultural molt diferents que, al mateix temps, donen lloc a causes de conflictes i factors de desestabilització, en part a causa d'aquesta varietat. En l'espai social i, sobretot, en l'espai públic, és on es posa de manifest aquesta falta de convergències entre les diferents cultures que conviuen en un territori determinat.

Així, segons Ritzer *et al.* (2001), la cohesió social "és una situació en la qual un grup de persones (determinades per una regió geogràfica, com pot ser un país) demostra una actitud per a la col·laboració que al seu torn genera un clima favorable al canvi". Altres autors estan d'acord i van més enllà establint que l'homogeneïtat no és un requisit de la cohesió social. Per exemple, Rudiger i Spencer (2003) afirmen: "la cohesió social no requereix que les comunitats es fusionin en una entitat homogènia poblada d'individualistes, sense diferències, i governats per una sèrie de normes hegemòniques. Tot al contrari, la cohesió es pot aconseguir en una societat plural mitjançant la interacció de diferents comunitats, establint vincles basats en el reconeixement de la diferència i la interdependència".

En definitiva, del que es tracta per a potenciar aquest procés és de promoure polítiques urbanes que, a escala local, potenciïn que l'espai públic compleixi el seu paper natural de cohesió social. Per a poder desenvolupar-les caldrà tenir en consideració els aspectes següents:

- 1) Establir la relació existent entre la tipologia d'espais públics i els conflictes que s'hi produeixen.
- 2) Identificar si els conflictes són els mateixos en funció de la tipologia dels espais als diferents països.
- 3) Identificar polítiques adequades als països socis per a afrontar els tipus de conflictes.
- 4) Quant a polítiques positives, identificar quins elements comuns hi ha entre aquestes.

L'espai públic constituït per carrers, places, avingudes, etc., defineix la qualitat de vida de la ciutat i la varietat cultural hi fa possible l'intercanvi social, no com a espai residual de restriccions i de barreres, sinó com a element articulador i catalitzador de les accions i les interaccions entre les persones. Així doncs, l'espai públic ha de permetre l'ús social com a lloc que articula, integra i complementa les activitats dels habitants, com un mitjà de compensació social que permeti conviure i compartir i que, finalment, produeixi seguretat i benestar entre els habitants que l'habiten o l'usen.

Lectures recomanades

E. Oviedo, A. Rodríguez, i P. Rodríguez (2008). *Cohesión social: Miedos y políticas de ciudad*. <http://www.revistaurvio.org/img/Urv4_Art2.pdf>

M. Lifschitz (2007). *La experiencia de Rosario en el ámbito de la cohesión social*. <http://ec.europa.eu/external_relations/lac/events/sc/speeches/07_lifschitz_es.pdf>

Experiències

Actualment, hi ha algunes ciutats que han desenvolupat experiències relacionades amb les polítiques de cohesió social en el seu espai públic com, per exemple, Peñalolén (Xile), Medellín i Bogotà (Colòmbia), Salto (Uruguai), Rímac i Ate (Perú), Recife (Brasil), Torí (Itàlia), Badalona i Barcelona (Espanya).

2.2. Projectes educatius de ciutat

La ciutat, els seus agents, els seus espais, les seves xarxes socials i urbanes, els seus equipaments, etc., eduquen, sigui de manera formal (i, per tant, intencionadament, basant-se en una determinada planificació d'objectius i metodologies), sigui informalment (prenent part de manera quotidiana en el procés de socialització, sovint desaperebuda, dels seus ciutadans i ciutadanes).

El projecte educatiu de ciutat (PEC) és el projecte que ha d'ajudar a conèixer quines són les realitats educatives de les ciutats, assenyalar les mancances però també les potencialitats i tots aquells elements que potencien les ciutats educadores en un sentit ampli i que inclogui tota la ciutadania. Així doncs, els PEC són una eina de planificació política per a la consecució d'objectius en matèria educativa i aquesta eina de planificació es concreta en un pla d'actuació que ha de conduir les accions concretes que es desprenguin del PEC.

El caràcter educatiu és la raó de ser del PEC i la ciutat el seu marc d'actuació. Així mateix, l'educació és un projecte col·lectiu i social i, com a tal, ha de ser comunitari (Vintró, 2001) amb la finalitat de donar resposta a les persones que viuen en la comunitat ciutadana. El PEC es converteix, per tant, en un instrument d'educació comunitària en el marc de la ciutat.

D'acord amb Coll (1998), podem definir què és el PEC a partir de l'atribució de quatre trets distintius:

- 1) Preveu una visió progressista de l'educació.
- 2) És de naturalesa participativa.
- 3) Entén l'educació en un sentit ampli que engloba i supera l'àmbit estricte de l'educació escolar.
- 4) Es mostra com un intent de repensar per complet les funcions de l'educació del final de segle.

Respon a una "visió progressista de l'educació" perquè s'utilitza l'educació per a promoure la cultura, els valors democràtics i ambientals, la integració social, la renovació i el progrés. És de "naturalesa participativa" perquè, tal com ja hem dit, la ciutadania ha d'opinar respecte a les relacions que s'han d'establir entre educació i societat i respecte al model de ciutat que volen. Té una "visió global de l'educació" perquè se situa més enllà de l'escola i, finalment, fuig dels esquemes i models existents d'educació per a "aproximar-se als nous models" que la societat de la informació i el coneixement, la globalització i tots els últims canvis mundials requereixen.

Experiències

Algunes experiències de projectes educatius de les ciutats són les següents:

Santa Coloma de Cervelló <<http://www.santacolomadecervello.org/pec.htm>>

Experiències a tot el món <<http://w10.bcn.es/APPS/eduportal/pubPaisosAc.do>>

Recursos web:

<http://www.diba.es/educacio/catalog/suport/pec/xarxa.asp>

http://www.bcn.es/edcities/aice/estatiques/espanyol/sec_iaec.html

2.3. Processos de pressupostos participatius

Com apunta la Xarxa Estatal de Pressupostos Participatius (2008): "Les experiències de pressupostos participatius s'han estès a escala internacional, especialment a Europa i Amèrica Llatina. En el cas d'Espanya, des que es van desenvolupar les primeres experiències de Còrdova, Puente Genil, Las Cabezas de San Juan o Rubí en la dècada dels noranta, els pressupostos participatius s'han estès per tot l'Estat i hi ha avui desenes de municipis que desenvolupen pressupostos participatius, cadascun amb les seves metodologies i criteris particulars. Així i tot, bona part de les experiències han partit d'una visió compartida del marc polític i social en el qual ens movem, de la imperiosa necessitat d'aprofundir la qualitat democràtica del sistema representatiu vigent, augmentant la transparència i la rendició de comptes, obrint a la participació de la ciutadania espais abans reservats a la gestió institucional, potenciant la co-decisió i la cogestió sobre els assumptes del públic de competència municipal".

Els pressupostos participatius són una eina de participació i gestió de la ciutat mitjançant la qual la ciutadania pot proposar i decidir sobre la destinació de part dels recursos municipals. Així doncs, són processos en els quals la ciutadania pren part en la detecció de necessitats i en la prioritització de projectes i orienta les dotacions pressupostàries per a dur-los a terme, tenint en compte les limitacions i possibilitats globals del pressupost públic, o d'algunes de les seves parts.

La principal aportació dels pressupostos participatius és l'assentament de la idea d'una ciutadania activa, fent partícip el ciutadà i la ciutadana de la disposició i l'estat de la ciutat. Entendre, en definitiva, la gestió pública com una cosa que té relació amb les nostres vides; podem no solament participar-hi, sinó també decidir sobre aquests assumptes públics.

A més, podem establir una sèrie d'avantatges que han d'acompanyar el desenvolupament del procés:

- Més transparència i eficiència en la gestió municipal, en compartir entre tots el debat sobre en què es gastaran els nostres impostos.
- Millora de la comunicació entre administració i ciutadans, amb espais d'interlocució entre polítics, veïns, col·lectius i tècnics.
- És un procés obert a tothom que possibilita la participació directa de totes les persones, superant així la lògica participació representativa que es limita a l'acció de votar cada quatre anys.

- Es tracta d'un procés autorregulat, és a dir, són els participants mateixos els que decideixen com han de ser les "regles del joc" que han de regir el procés.
- Fomenta la reflexió activa i la solidaritat, ja que tots els veïns i veïnes tenen l'oportunitat de conèixer i dialogar sobre els problemes i les demandes de la resta.

Com veiem, els pressupostos participatius parlen de diners però també de nous espais de participació, d'aprofundiment democràtic en la vida local, de participar per decidir. Parlen, en definitiva, d'apropiació dels assumptes públics per part de la ciutadania, la qual cosa en el fons constitueix l'essència de la democràcia.

Experiències

A l'Estat espanyol, les experiències més significatives que s'han dut a terme fins al moment són les que s'han desenvolupat en ciutats com: Sevilla, Còrdova, Albacete, Sant Sebastià, Màlaga, Jerez, Getafe, Puente Genil, Cabezas de San Juan, Sabadell, Leganés, Torreperogil, Puerto Real, Torrellano, entre altres. Podeu buscar a les pàgines web dels ajuntaments dels municipis esmentats per a saber-ne més d'aquestes experiències.

Xarxa Estatal de Pressupostos Participatius <http://www.presupuestosparticipativos.com/page/documentos/_C3VTDDatmVEmYYsYdvRIjX-z-feUsB7>

Guia metodològica de pressupostos participatius.

<<http://www.presupuestosparticipativos.com/files/5600-3779-fichero/Guia%20metodol%C3%B3gica%20propia%20de%20los%20Presupuestos%20Participativos.pdf>>

2.4. Plans estratègics municipals

En el punt 2.2.1 hem parlat de la importància dels plans estratègics. En aquest apartat ho concretem en el context municipal.

La principal finalitat d'un pla d'aquestes característiques és definir l'estratègia de desenvolupament integral de la ciutat, municipi, poble, etc., en una perspectiva a mitjà/llarg termini i planificar les accions necessàries per a transformar el municipi. Es tracta, doncs, de determinar una sèrie de línies estratègiques que orientaran el treball municipal en un marc futur que oscil·la entre els 10 i els 15 anys.

Els objectius complementaris que aporta un pla estratègic municipal són:

- Impulsar un procés de participació obert en el qual s'impliquin institucions, entitats, associacions, agents, empreses i persones a títol individual.
- Contribuir a reforçar xarxes de comunicació, coneixement i interacció que fomentin la cohesió social del municipi.

- Promocionar el municipi des dels diferents vessants sociocultural, lúdic, mediambiental, de qualitat de vida i de competitivitat econòmica, entre altres.
- Crear una cultura estratègica comuna entre els diferents agents i estimular la concertació amb els agents implicats.
- Disposar d'unes accions detallades que permetin la implantació, gestió, seguiment i avaluació posteriors.

Finalment, cal esmentar que el pla estratègic municipal no finalitza amb l'elaboració del pla mateix, sinó que posteriorment s'obren diferents etapes d'implantació, de seguiment i d'avaluació. Cadascuna d'aquestes etapes, com en la fase d'elaboració, es fa de manera participada. En definitiva, quan s'elabora un pla d'aquestes característiques en una ciutat el que s'inicia és un procés de gestió estratègica del municipi.

2.5. Plans de definició d'equipaments municipals

En un procés d'aquestes característiques es tracta que tots els agents socials d'un municipi (polítics, entitats, veïns) decideixin, de manera participativa, quines necessitats hi ha amb relació als equipaments municipals i quins han de ser els usos dels espais públics d'un municipi. Així doncs, es prioritza la participació de la ciutadania no organitzada i de les entitats, atès que aquests actors i actrius són els principals usuaris dels equipaments dels municipis amb la voluntat d'incorporar el màxim de percepcions. Un pla d'aquestes característiques se centrarà, necessàriament, en els equipaments educatius socials i de salut, en els equipaments culturals, en els equipaments esportius, etc.

Els objectius que es volen aconseguir en un procés participatiu d'aquest tipus són:

- a) Promoure el debat sobre el pla d'equipaments. Al mateix temps que promou aquest debat, és necessari: informar de les limitacions i els condicionaments dels espais i que les propostes sobre els equipaments en garanteixin la seguretat, l'accessibilitat i la funcionalitat.
- b) Identificar les percepcions dels diferents agents sobre la previsió d'equipaments.
- c) Afavorir l'elaboració de propostes i la generació de consens sobre els continguts del pla amb els principals actors i actrius.

Experiències de plans estratègics municipals

Plans estratègics municipals de la Diputació de Barcelona. <<http://www.diba.es/promoeco/plans/plansmunisec.asp>>
Corbera de Llobregat <<http://www.corberadellobregat.org/estrategic.asp>>

El resultat que s'espera obtenir amb les etapes de consulta d'aquest procés és la implicació de la ciutadania i les entitats del municipi en la planificació dels equipaments municipals durant els anys següents i l'aprovació d'un pla d'equipaments municipal de manera consensuada.

Experiències

IDIGOL "Innovació Democràtica i Govern Local de Catalunya"
<<http://www16.gencat.cat/idigol/cat/queesidigol.htm>>

Ajuntament de Sabadell (2008). *Procés de participació ciutadana del disseny d'espais públics*.
<<http://www16.gencat.cat/idigol/sub2008/processos/2008010440.pdf>>

Ajuntament de Callús (2008). *Procés de participació del pla d'equipaments municipals de Callús*. <<http://www16.gencat.cat/idigol/sub2008/processos/2008010589.pdf>>

Hernanipolis. Mueve ficha.
<<http://www.hernanipolis.net/index.php?lang=es>>

2.6. Projectes d'elaboració participada de normatives a escala local

El procés d'elaboració participada de normes és un mecanisme transparent pel qual s'habilita un espai per a l'expressió d'opinions i propostes respecte a projectes de normes, per a elevar posteriorment a la legislatura corresponent un document el més consensuat possible per al tractament corresponent. Els objectius del procediment es poden sintetitzar en els següents:

- Donar transparència als processos de presa de decisions.
- Millorar la qualitat tècnica d'aquestes decisions.
- Promoure el debat públic.
- Estimular la participació ciutadana i habilitar un camí per mitjà del qual tots els actors socials interessats puguin incidir en la definició de les decisions públiques.
- Permetre que qui hagi de decidir ho faci amb un coneixement complet de totes les posicions i opinions en joc.
- Produir projectes de normes o de polítiques públiques que tinguin consens social a partir de la detecció de demandes genuïnes de la societat.

Experiències

Elaboració participada de normes: Proyecto Código Ambiental de la Ciudad Autónoma de Buenos Aires. <<http://www.farn.org.ar/investigacion/polamb/index.html#2>>

Ordenanza para la convivencia.
<http://www.getafe.es/ASOCIAL/CAMPANIAS/ordenanza_convencia.cam>

Lectura recomanada

Diversos autores (2008). *Equipamientos municipales de proximidad. Metodologías para la participación ciudadana*. Madrid: Trea.

2.7. Plans de gestió i planificació de recursos i residus a escala local

L'any 2008 el Parlament Europeu va aprovar la Directiva 2008/98/CE. Aquesta directiva ha de contribuir a anar transformant la Unió Europea en una "societat del reciclatge", que tracti d'evitar la generació de residus i que els utilitzi com un recurs. En particular, el Sisè Programa d'acció comunitari en matèria de medi ambient insta a l'adopció de mesures destinades a garantir la separació en origen, la retirada i el reciclatge de fluxos prioritaris de residus. D'acord amb aquest objectiu, i amb vista a facilitar o millorar-ne el potencial de valorització, els residus es retiraran per separat sempre que sigui viable des del punt de vista tècnic, mediambiental i econòmic, abans de sotmetre'ls a les operacions de valorització que proporcionin el millor resultat mediambiental global. Els estats membre han d'incentivar la separació dels compostos perillosos de tots els fluxos de residus quan sigui necessari per aconseguir una bona gestió mediambiental. La directiva mateixa apunta la necessitat de potenciar la participació ciutadana en la definició de polítiques de residus per a fomentar la gestió eficient, la prevenció i la reducció d'aquests. Així mateix, la normativa atorga un paper important a la participació social en l'avaluació i la revisió dels plans i dels programes sobre residus que s'hagin desenvolupat en els entorns locals.

A escala local, aquesta directiva es concreta en els plans de gestió de residus locals o intermunicipals o comarcals. Un pla d'acció per a la gestió de residus és un instrument que ha de permetre planificar estratègicament les accions i mesures que cal aplicar per a millorar la gestió dels residus en un municipi o territori concret. Aquest consta d'una sèrie d'accions moderades, temporitzades i prioritzades de manera participada i consensuada amb la finalitat d'organitzar, juntament amb el servei de retirada, la implantació progressiva. Aquest pla s'ha d'emprendre amb posterioritat a una diagnosi de l'estat actual de la gestió dels residus tenint com a base els aspectes tècnics, socials, organitzatius i de comunicació.

Experiències

Pla local de residus de Terrassa.
<<http://web.terrassa.org/web-mediambient/updocs/Pla%20Local%20de%20Residus%20de%20Terrassa.pdf>>

Plan integral de gestión de residuos urbanos de la Mancomunidad de San Marcos.
<<http://www.gipuzkoa.net/san-marcos/plan/plan.pdf>>

Proposta ciutadana per a un pla municipal de gestió de residus municipals al Vallès Occidental. <http://www.adenc.org/estudis_documents/residus.pdf>

Recursos

Agència de Residus de Catalunya.
<<http://www.arc-cat.net/ca/home.asp>>

Lectura recomanada

http://www.revistasice.info/cmsrevistasICE/pdfs/CI-CE_71_71-92_FA00FDA9C7B35AD_D65DF5956EDC31464.pdf

2.8. Plans de recuperació integral de rius

L'any 2000, la Unió Europea va publicar la Directiva marc en el sector de l'aigua. S'hi establí un marc comunitari per a la protecció i la gestió de les aigües. Aquesta preveu, sobretot, la definició de les aigües europees i de les seves característiques, per conques i demarcacions hidrogràfiques, i també l'adopció de plans de gestió i programes de mesures adequades per a cada massa d'aigua.

Nou anys després de la data d'entrada en vigor de la Directiva, cada estat membre hauria d'haver elaborat un pla de gestió i un programa de mesures en cada demarcació hidrogràfica, tenint en compte els resultats de les anàlisis i estudis fets.

Les mesures previstes en el pla de gestió de la demarcació hidrogràfica tindran per objecte:

- a) Prevenir la deterioració, millorar i restaurar l'estat de les masses d'aigua superficials, aconseguir que estiguin en bon estat químic i ecològic i reduir la contaminació deguda als abocaments i les emissions de substàncies perilloses.
- b) Protegir, millorar i restaurar les aigües subterrànies, prevenir-ne la contaminació i deterioració i garantir un equilibri entre la captació i la renovació.
- c) Preservar les zones protegides.

Els objectius anteriors s'hauran d'aconseguir en el termini de quinze anys des de l'entrada en vigor de la Directiva, però aquest termini es podrà retardar o modificar sempre que es respectin les condicions establertes per la Directiva.

Els estats membre fomentaran la participació activa de totes les parts interessades per a l'aplicació d'aquesta Directiva, en particular pel que fa als plans de gestió de les demarcacions hidrogràfiques. D'aquesta premissa bàsica parteixen els plans de recuperació integral de rius.

Experiències

Ministeri de Medi ambient. Aigües continentals i zones associades.
<http://www.mma.es/portal/secciones/acm/aguas_continent_zonas_asoc/dominio_hidraulico/conserv_restaur/index.htm>

Ministeri de Medi ambient. Procés de participació del Pla de recuperació del Xúquer.
<<http://www.phjucar.com/prj/>>

Recursos

Pla integral de millora del riu Sec a Cerdanyola del Vallès.
<<http://salillas.net/cerdanyola/riuSec.htm>>

Catalunya Sostenible. *El Terri. Pioner en la recuperació integral del riu.*
<http://mediambient.gencat.net/Images/43_79318.pdf>

Memòria del Pla de Recuperació del Xúquer.
<<http://www.accioecologista-agro.org/spip.php?article176>>

J. M. Calaf i A. González (2005). *Propostes per a la recuperació del riu Foix al seu pas per Santa Margarida i els Monjos*.

<<http://www.diba.es/parcsn/parcs/fitxers/pdf/p12d016.pdf>>

Ajuntament de la Bisbal d'Empordà. *Pla de recuperació integral del riu Daró*.

<<http://www.labisbal.info/index.php?noticies=1&codi=140>>

2.9. Plans de gestió de conques

Hi ha un ampli consens que la conca hidrogràfica ha de ser considerada com a unitat territorial base per a la gestió integral de recursos hídrics entorn de les fonts, vies, sistemes d'ús i usuaris que se situen en aquest espai. Així doncs, cal considerar una conca hidrogràfica com a unitat territorial per a la gestió integral del recursos hídrics (GIRH) atès que:

- La conca hidrogràfica és la principal forma terrestre dins del cicle hidrològic que capta i concentra l'oferta d'aigua que prové de les precipitacions.
- Les característiques físiques de l'aigua generen un grau extremadament alt d'interrelació i interdependència entre els usos i usuaris d'aigua en una conca.
- La conca constitueix una àrea en procés permanent, dinàmic i interdependent –l'aigua interactua amb els sistemes físics (recursos naturals) i biòtics (flora i fauna), i conforma ecosistemes.
- Al territori de la conca es produeix la interrelació i interdependència, d'una banda, entre els sistemes físics i biòtics i, de l'altra, entre el sistema socioeconòmic format pels usuaris de la conca, siguin habitants o interventors externs.

Així doncs, una gestió d'aquestes característiques involucra dues categories de sistema: els sistemes d'ús d'aigua (sistemes de demanda, manejats pels usuaris, pels regants, etc.) i els elements sistèmics del territori (recursos naturals, ecosistemes, xarxa hídrica i espais territorials). La gestió (ambiental) d'aquests últims elements del sistema d'oferta d'aigua implica dur a terme activitats com les detallades a continuació:

- 1) La protecció de fonts o àrees de captació d'aigua per al proveïment d'aigua potable.
- 2) La canalització i protecció de la ribera de cursos o cossos d'aigua de manera integral o per trams o sectors.
- 3) El control de torrents, amb el principal objectiu d'estabilitzar vessants.
- 4) Relacionat amb les anteriors, dues activitats: el control contra inundacions d'àrees habilitades o habitades (o d'un altre interès).

- 5) El maneig de zones de recarrega d'aigües subterrànies.
- 6) El control de llacunes d'alta muntanya, sobretot en zones amb presència de neu i glaceres.
- 7) El maneig de conques costaneres, que es caracteritzen per règims d'avingudes sobtades, ràpides i de gran poder destructiu (*flash floods*).
- 8) El maneig d'àrees agrícoles, forestals i de pastures, sobretot en zones d'alta pendent (maneig agrosilvopastoril).
- 9) La protecció d'obres d'infraestructura (camins, ponts, centrals hidroelèctriques, etc.).
- 10) El maneig i la protecció de pantans, zones humides d'alta muntanya i de llacunes costaneres (albuferes).

La varietat d'activitats que puguin ser necessàries per al bon maneig d'una conca hidrogràfica i, particularment, de les aigües que circulin en aquesta, és pràcticament infinita. Les activitats i l'ús que se'n faci han de ser consensuats per les entitats governamentals però també pels usuaris i usuàries mateixos, siguin aquests públics o privats. Es tracta d'activitats que haurien de respondre a un pla assenyat, integral i financerament viable, i també a criteris de sostenibilitat, equitat i eficiència. Desgraciadament, sovint resulta molt escassa la voluntat i capacitat de les institucions i els actors socials (organitzacions i usuaris) per a crear aquestes sinergies.

Una de les possibles respostes a la falta de coordinació i insuficient realització de sinergies envers una gestió participada més integrada en una conca, entre institucions i actors socials, és la creació d'una entitat de conca (més precisament: entitat de gestió integrada dels recursos hídrics en l'àmbit d'una conca); més encara, considerant els buits de gestió espacial que s'originen quan els límits politicoadministratius de les institucions públiques no necessàriament coincideixen amb els límits de la conca. Les experiències pel que fa a la creació i el funcionament d'entitats de conca són molt diferents, quant als seus orígens, objectius, abast i impactes. *Grosso modo*, es poden classificar tres tipus d'entitats de conca:

a) Entitats de conca interjurisdiccionals i transfrontereres: quan una conca és compartida per entitats federatives en un país federal, o transfronterera, en el cas d'una conca compartida per dos o més països, les accions adoptades per una jurisdicció poden afectar l'altra i viceversa, per la qual cosa val la pena crear un mecanisme de coordinació o de gestió conjunta, sobretot en cas d'influències hídriques originades per l'existència d'obres hidràuliques d'importància (per exemple, una central hidroelèctrica).

b) Entitats amb funcions d'autoritat d'aigua en l'àmbit de conques: com les conques són unitats territorials òptimes per a la gestió dels recursos hídrics, l'autoritat d'aigua superior pot decidir descentralitzar envers el nivell de conca o desconcentrar les seves funcions substantives envers el nivell de conca, a fi que aquestes siguin exercides per una entitat local, però de conformitat amb les polítiques i les directrius de l'autoritat nacional o central.

c) Entitats amb funcions de coordinació i foment de participació en la gestió de l'aigua: per a evitar conflictes i generar coherència en l'acció dels múltiples actors i actrius, i amb la finalitat d'assegurar un ús eficient, ordenat i sostenible de l'aigua, de vegades es crea una espècie de plataforma de coordinació entre tots aquells que prenen decisions que afecten el recurs de l'aigua. Les entitats de conca d'aquest tipus normalment són instàncies col·lectives i mixtes en les quals participa una gran varietat d'actors. La unitat territorial adequada per a aquest tipus d'entitats sol ser la conca, la qual cosa explica l'interès que s'observa en molts països per crear instàncies de concertació i coordinació en aquest nivell. Típicament, assumeixen funcions com les següents:

- Consultar i consensuar les opinions dels diferents actors de la conca i coordinar les seves accions.
- Elaborar plans de recursos hídrics a escala local.
- Concertar amb l'autoritat d'aigua certs aspectes d'assignació de l'aigua, sobretot en situacions extremes.
- Arbitrar en conflictes relacionats amb l'aigua.
- Recopilar informació, mantenir cadastres i fer inspeccions.
- Fer o promoure activitats de monitoratge pel que fa a la disponibilitat, l'ús, la qualitat d'aigua o altres aspectes (ambientals) en la conca.

Normalment, aquestes entitats coordinadores de conca tenen una feble capacitat per a (fer) complir els acords o dur a terme les accions perquè en molts casos no tenen suficient suport legal o polític des del nivell superior, o perquè determinats sectors o entitats fan competència de poder. Una altra característica que solen tenir aquestes instàncies de coordinació i concertació és la seva fragilitat financera.

2.10. Plans de sostenibilitat energètica

Per a fer un estalvi d'energia sostenible que tingui impacte i que sigui durador en el temps és necessari: d'una banda, desenvolupar tècniques, productes i serveis eficients des del punt de vista energètic i, d'altra banda, modificar els comportaments per a consumir com menys energia millor i conservar, al mateix temps, la mateixa qualitat de vida. Així doncs, els plans d'energia sostenible tenen com a objectiu mobilitzar la població, els responsables polítics, els gestors de les ciutats i els agents del mercat per a transformar el mercat de l'energia. Amb aquestes estratègies es vol oferir als ciutadans i a les ciutadanes infraestructures, aparells, processos i sistemes energètics al més eficients pos-

sible. En els plans d'energia sostenible s'estableixen accions per a controlar i reduir la demanda d'energia i també s'ha d'actuar per a reduir el consum i el proveïment d'energia.

A escala local, els municipis tindran responsabilitat en el moment d'engegar plans d'aquestes característiques. L'objectiu és dur a terme accions encaminades perquè les ciutats estalviïn energia i es fomentin les energies renovables per a reduir un 20% les emissions de CO₂ per a l'any 2020.

El document del pla d'acció per a l'energia sostenible de qualsevol municipi ha d'incloure el següent: un inventari d'emissions i una diagnosi energètica estratègica del municipi, la definició dels objectius de reducció d'emissions, els àmbits d'actuació en els quals s'ha d'incidir i les accions concretes que la ciutat ha de dur a terme per a complir els objectius de reducció marcats.

Recursos

F. Vallespinós. *Planes locales de acción de energía sostenible*. <<http://www.icaen.net/setmana/2008/docs/ponencias/dia21/09.30h-PlanslocalsdacciodeEnergiaSostenible.pdf>>

Wise-plans: Co operation between Communities for Energy Action Plans. <<http://www.wiseplans.eu/default.asp?modulo=pages&idpage=1>>

Libro Verde: estrategia europea para una energía sostenible, competitiva y segura. <http://europa.eu/legislation_summaries/energy/european_energy_policy/127062_es.htm>

La diagnosis energética municipal. Una herramienta para la participación. <<http://www.conama8.org/modulodocumentos/documentos/CTs/CT141.pdf>>

Experiències

Plan de uso sostenible de la energía de la ciudad de Madrid y prevención del cambio climático. <<http://www.munimadrid.es/UnidadWeb/Contenidos/Publicaciones/TemaMedioAmbiente/PlanEnergia/Planenergiasostenible.pdf>>

Plan municipal de eficiencia energética y energías renovables (Miguelturra, España). <<http://habitat.aq.upm.es/bpes/onu08/bp1822.html>>

2.11. Plans de connectivitat funcional

Com apunten Mallarach, Marull i Pino (2008):

"Avui dia, la connectivitat ecològica és un aspecte que no solament apareix en els discursos polítics i socials, sinó que també es tracta de manera habitual en els estudis previs dels nous planejaments urbanístics, plans sectorials i projectes de grans infraestructures i en la majoria de les avaluacions ambientals amb incidència territorial".

L'objectiu general d'un pla de connectivitat funcional és analitzar la connectivitat ecològica d'un territori concret, incorporant a l'anàlisi els factors socioeconòmics que hi interaccionen; elaborar una diagnosi del territori quant a la connectivitat ecològica que permeti determinar els espais d'interès connector, i, finalment, fer propostes per a millorar la connectivitat o per a prevenir la fragmentació del territori i dels hàbitats.

Els principals objectius que es volen aconseguir amb aquests plans són:

- 1) Identificació de sectors d'interès per a la dispersió de fauna, clau per al manteniment de la connectivitat funcional en el conjunt de la matriu territorial i determinació de les zones d'interès estratègic per a la connectivitat (ZIEC).
- 2) Identificació dels punts crítics on la xarxa vial, els desenvolupaments urbanístics i altres infraestructures (actuals o previstes) intercepten les ZIEC a la comarca.
- 3) Identificació d'elements socioeconòmics que interaccionen amb la funció connectora d'aquests espais.
- 4) Identificació de continuïtat paisatgística.
- 5) Diagnosi dels punts clau per a la connectivitat i la fragmentació dels hàbitats.
- 6) Elaboració d'un pla d'acció amb propostes i recomanacions per a mantenir i restaurar la connectivitat o permeabilitzar punts especialment significatius.

Experiències

La Selva. Agenda 21. *Pla d'acció comarcal per a la sostenibilitat*.
<<http://www.selva.cat/agenda21/connectivitat.php>>

Pla director de connectivitat funcional del Gironès.
<<http://extra.girones.cat/agenda21/A.DiagnosiConnectivitat.pdf>>

2.12. Processos d'elaboració o reforma de plans territorials

Un pla territorial és un instrument que defineix els objectius d'equilibri territorial d'interès general per a un territori. Al mateix temps, és el marc que orienta les accions que emprenen els poders públics per a crear les condicions adequades per a atreure l'activitat econòmica i social dels llocs i per aconseguir que els ciutadans d'aquell territori tinguin uns nivells de qualitat de vida semblants, independentment de l'àmbit territorial on visquin.

Un pla territorial pot incloure les consideracions següents:

- La definició de zones del territori amb característiques semblants amb relació al seu potencial de desenvolupament i la seva situació socioeconòmica.
- La indicació dels nuclis de població que, per les seves característiques, hauran d'exercir una funció impulsora i reequilibradora.
- La determinació dels espais i dels elements naturals que cal conservar per raó d'interès general referida en tot el territori.

- La definició de terres d'ús agrícola o forestal d'especial interès que és necessari conservar o ampliar per les característiques d'extensió, de situació i de fertilitat.
- La previsió de l'emplaçament de grans infraestructures, especialment de comunicació, de sanejament i energètiques i d'equipaments d'interès general.
- La indicació de les àrees del territori en les quals cal promoure usos específics.
- La definició dels àmbits d'aplicació dels plans territorials parcials que s'hauran d'adequar als àmbits establerts en la divisió territorial.

Llavors, els plans territorials se subdivideixen en els plans territorials parcials. Aquests últims són els instruments que serveixen per a definir els objectius d'equilibri d'una part concreta d'un territori i el marc orientador de les accions que s'emprendran amb la finalitat d'avançar envers una determinada visió de futur. L'àmbit dels plans és, com a mínim, d'extensió intermunicipal.

2.13. Processos de reforma o d'elaboració de plans urbanístics

Els plans d'ordenament urbanístic municipal (POUM) són la normativa que estableix què es pot fer en cada part del municipi: on i què es pot construir, quins terrenys s'han de mantenir com a espais naturals o agrícoles i on han d'anar els serveis per a la comunitat (escoles, centres esportius i culturals, etc.). Efectuar la revisió, doncs, vol dir revisar si els criteris que es van aprovar fa uns anys sobre aquest tema encara són vàlids o si és necessari limitar o ampliar els espais on es pot edificar i en quines condicions es pot fer (pisos, unifamiliars, etc.), si s'ha de disposar de més espai per a indústries o quin model de comerç es vol, i també de quina manera cal organitzar la mobilitat en el municipi, entre altres qüestions.

La llei que defineix el POUM estableix que quan es reforma o s'elabora un pla d'aquestes característiques s'ha d'incloure el programa de participació ciutadana que s'aplicarà en el transcurs del procés de formulació i tramitació del pla fins a l'aprovació amb la finalitat de garantir l'efectivitat dels drets reconeguts per l'article de la normativa esmentada. Aquest programa de participació ciutadana necessàriament ha d'expressar les mesures i actuacions previstes per a garantir i fomentar els drets d'iniciativa, d'informació i de participació dels ciutadans.

El programa de participació ciutadana pot abastar tant la fase prèvia a la redacció dels documents de les figures de planejament, com el període de la formació i les fases posteriors, a partir de la convocatòria d'informació pública, amb la finalitat de facilitar tant la divulgació i la comprensió dels objectius i del

contingut dels treballs de planejament, com la formulació d'al·legacions, suggeriments o propostes alternatives al llarg de la preceptiva informació pública que es convocarà després de l'aprovació inicial.

L'acord d'aprovació del programa de participació ciutadana s'ha de publicar per edicte en el diari o butlletí oficial que correspongui i el seu contingut pot ser objecte de consulta pública en les dependències i en l'horari que l'edicte assenyali.

Experiències

Pla de participació ciutadana: revisió del POUM de Teià.

<http://www.teia.net/pfw_files/cma/documents/POUMProcesParticipacioTEIAp.pdf>

Procés participatiu per a la revisió del pla d'ordenament urbanístic d'Alella. <http://www2.ajalella.org/uploads/entrades/entrada/71905/Revisi__POUM.pdf>

<http://www.arbocenc.org/OnLine/Media/Annex%20%20Informe%20global%20participacio%20POUM%20Arboc.pdf>

Pla d'ordenament urbanístic de Sils.

<<http://www.ddgi.cat/sils/poumsils>>

2.14. Plans participatius de definició i disseny estratègic d'espais públics als municipis

Les possibilitats d'actuació directa dels municipis sobre l'espai públic per mitjà de grans operacions urbanístiques en les quals participen els ciutadans i les ciutadanes són limitades. Aquesta limitació desapareix quan s'afronten les transformacions de l'espai públic gràcies a les operacions que es concerten amb entitats privades. Malgrat això, en el context urbà actual es fa imprescindible concebre l'espai públic com un espai de pluralitat variada i diferent, construït per societats habitades per homes i per dones, per joves, per nens i nenes, etc., més que per votants potencials, representants, compradors o venedors urbanístics.

Des de l'urbanisme participatiu, la concepció i execució dels projectes per a definir o dissenyar els espais públics municipals resulten de la intervenció de diferents actors, de grups socials diversificats, amb necessitats i concepcions diferents. En aquesta interrelació complexa d'elements socials serà necessari conciliar interessos a partir de la varietat de propostes que, amb un enfocament arquitectònic, urbà i social, afrontin i executin solucions adaptades a cada situació. Així doncs, el disseny i la gestió de l'espai públic requereixen la instrumentació de diferents mesures i accions. Aquestes mesures han de ser concretes i integrals per a aconseguir una ciutat més sostenible en l'ambiental, més igualitària en el social i més participativa en el comunitari.

Un pla d'aquestes característiques ha d'agrupar, orientar i definir les polítiques, els criteris i les regles i normatives perquè la ciutat s'estructuri de manera ordenada i equitativa socialment i ambientalment. Així, l'espai públic es constituirà en el suport de l'estructura urbana i establirà la seva preponderància

sobre l'espai privat i incrementarà el seu paper com a continent integrador, relacional, estructurador i ordenador de la ciutat. El pla estratègic de l'espai públic significarà, al mateix temps, un projecte de construcció, d'intervenció i manteniment continu de l'estructura urbana. S'hi ha d'impulsar un model de gestió en el qual intervinguin les entitats oficials i els veïns coordinadament amb els actors polítics i privats.

La definició i el disseny de l'espai públic quotidià multiplica les possibilitats per a generar accions petites, disseminades per les ciutats, en les quals la potencialitat de la participació ciutadana encara no és bastant manifesta. Si de manera "real" s'engeguessin processos de participació, s'ampliaria la varietat de solucions, l'oportunitat per a accedir als diferents espais públics de la ciutat i es milloraria la qualitat ambiental i urbana del conjunt de la ciutat.

2.15. Pactes cívics per a la mobilitat sostenible

Els pactes cívics per a la mobilitat sostenible es configuren com a eines de treball que defineixen els models de mobilitat de les ciutats, és a dir, que aprofundeixen a establir com volem que siguin les nostres ciutats ara i en un futur. Tenir en consideració aquest plantejament, com altres processos urbans i territorials esmentats en aquest apartat, significa la necessitat d'obrir un fòrum de participació a tota la societat civil i afavorir que siguin representats tots els agents socials implicats per a potenciar canvis en els comportaments de mobilitat d'una població, municipi, comunitat o ciutat concreta. Aquest debat també ha de romandre obert a tota la societat o els grups, associacions o entitats que estiguin a favor dels principis de la mobilitat sostenible, dels seus objectius i de les actuacions amb la finalitat de dur-ho a terme.

Per a poder desenvolupar un pacte d'aquestes característiques, és necessari considerar la premissa inicial del repartiment de l'ús de l'espai públic de les ciutats. Això implica, sobretot, una voluntat de tots els agents implicats (Administració, associacions i representants de la societat civil) d'establir unes estratègies comunes amb relació a la mobilitat sostenible, és a dir, de definir i transformar com volem que siguin les nostres places, carrers, avingudes, vials, etc.

Les respostes de les urbs, amb la finalitat de solucionar les disfuncions en relació amb la mobilitat, poden ser molt diferents, de vegades complementàries i no sempre coincidents, i fins i tot algunes poden resultar contradictòries. Aquí hi ha, en part, el treball de l'interventor de la ciutat: treballar amb els conflictes sobre la mobilitat per obtenir un ampli consens entre els diferents agents implicats, amb l'acceptació d'uns principis i objectius comuns.

Els principis que vehiculen els pactes cívics per a la mobilitat sostenible i que serveixen com a context per a definir els objectius de la mobilitat d'una ciutat són els següents:

1) Sostenibilitat

La mobilitat sostenible es concep com aquella capaç de satisfer les necessitats actuals sense comprometre per al futur els recursos naturals existents. Per tant, representa assumir un conjunt d'estratègies i mesures destinades a recuperar la qualitat de l'espai urbà i afavorir les maneres de transport que menys recursos naturals consumeixen i menys costos mediambientals provoquen. I tot, comptabilitzant les necessitats i els drets de mobilitat amb el dret de tothom a un medi ambient de qualitat. D'aquest principi es deriva la promoció de les formes de transport més respectuoses amb el medi ambient, com els desplaçaments a peu i amb bicicleta, i també el transport públic enfront de l'ús de vehicles privats motoritzats.

2) Accessibilitat

El model de mobilitat ha de preveure l'accés a tot l'espai públic permès a tots els ciutadans i les ciutadanes i ha d'adoptar les mesures necessàries per a garantir aquest dret a tothom, especialment per a les persones amb mobilitat reduïda. De manera complementària, el model ha de concebre una xarxa que garanteixi l'accés, en les millors condicions possibles, a tots els barris de les ciutats, superant els problemes de dotacions infraestructurals o de serveis que provoquen dèficits d'accessibilitat a parts concretes de les urbs i desigualtats territorials.

3) Seguretat

El model de mobilitat ha de garantir la seguretat i protecció de l'espai públic a fi que les necessitats de desplaçament es facin, en termes de seguretat vial, amb especial interès sobre les formes de transport més vulnerables (a peu i amb bicicleta). De la mateixa manera, aquest model ha d'establir sistemes que es regeixin pel principi d'autoritat municipal com a garant de la disciplina vial, complint i fent complir les normes bàsiques de convivència en la mobilitat de manera que augmenti el grau de seguretat en el desenvolupament d'aquesta mobilitat.

4) Eficiència

El model de mobilitat té en compte les diferents característiques de cada forma de transport, els seus punts forts i les seves debilitats pel que fa a eficiència operativa i energètica per a cada desplaçament en concret i, per tant, les oportunitats i les amenaces que es deriven del seu ús. Per tant, aquest model ha de racionalitzar l'ús de les diferents formes i facilitar-ne la utilització en aquells desplaçaments en els quals sigui més adequat des del punt de vista de l'eficiència.

5) Garantia de la qualitat de vida

El model de mobilitat convingut s'ha de guiar pel principi de la millora en la qualitat de vida dels ciutadans i de les ciutadanes, recuperant l'espai públic per a usos socials i de convivència. Això permetrà una millora en l'organització del temps d'activitats ciutadanes, la conciliació de la vida laboral i familiar i la reducció dels temps usats en els desplaçaments urbans i interurbans. Al mateix temps, ha de tenir present la cohesió urbana i social. Així doncs, ha de potenciar la construcció d'espais per a la convivència dins d'un marc de justícia social.

6) Garantia del dinamisme econòmic

La mobilitat ha de contribuir al dinamisme econòmic de les ciutats, mantenir l'atractiu comercial dels carrers i combinar la recuperació de l'espai públic amb la revitalització del comerç, el desenvolupament dels serveis i l'augment de l'atractiu turístic.

Per a poder desenvolupar un procés d'aquestes característiques en relació amb la mobilitat de les ciutats, tot model s'ha de desenvolupar tenint en consideració els objectius següents.

a) Afavorir les condicions per a la mobilitat dels vianants; per a això, s'ha de destinar:

- més superfície de l'espai públic i
- superfície amb millor qualitat (en termes d'accessibilitat i seguretat) per a la realització dels desplaçaments a peu.

b) Promoure la utilització del transport públic davant el transport privat, oferint un sistema de transport col·lectiu de qualitat i competitiu pel que fa als desplaçaments en vehicle privat.

c) Augmentar la participació de la bicicleta en el conjunt de mitjans de transport d'ús habitual i crear les condicions infraestructurals, de gestió del trànsit i educació vial necessàries per a promoure'n la utilització.

d) Fomentar un ús racional del cotxe, aplicant mesures que facilitin el traspàs de ciutadans a altres formes de transport més sostenibles i que promoguin la intermodalitat.

e) Crear una xarxa de diferents formes de transport interrelacionada i que permeti la llibertat de triar el mitjà de transport que es vulgui utilitzar.

f) Prioritzar la seguretat com a factor fonamental en el disseny i l'ús de la via pública.

g) Reduir els impactes ambientals i ecològics provocats pel trànsit i els seus efectes en la salut pública.

h) Preveure, en les actuacions futures i en l'ordenament futur del territori, una configuració de l'espai que doni resposta a les necessitats del model de mobilitat definit.

i) Compatibilitzar l'oferta d'aparcament amb la demanda de rotació i de residents amb el dinamisme econòmic de la ciutat i amb les condicions d'accés i mobilitat per a les formes més sostenibles.

j) Garantir una distribució de mercaderies àgil i ordenada, amb el mínim impacte possible sobre el sistema de mobilitat de la ciutat i el medi ambient i amb la garantia del desenvolupament de les activitats econòmiques de la ciutat.

La mobilitat sostenible i segura és responsabilitat de tots i totes. Per això, cal estendre entre la població la sensibilització i conscienciació ciutadana sobre els valors que contenen els principis i objectius establerts en els pactes cívics per a la mobilitat sostenible.

2.16. Plans d'intervenció integral en barris

El programa URBAN és un instrument de la política de cohesió de la Unió Europea (UE) dedicat a la rehabilitació de les àrees urbanes i els barris en crisi.

Els projectes d'intervenció integral en aquests barris han de ser concebuts com una intervenció del sector públic (administracions autonòmica i local) amb la implicació de les entitats cíviques i de la ciutadania. Aquest és un dels reptes dels projectes, i encara més perquè hi ha males experiències en diferents països on la intervenció urbanística i arquitectònica del sector públic en espais públics i habitatges no va estar acompanyada d'un treball social ni de la implicació de la societat civil. Són un clar exemple d'això els denominats *grands ensembles* i les *villes nouvelles* perifèrics a París, que han estat notícia en els mitjans de comunicació en aquests últims mesos a causa dels conflictes socials que s'hi han viscut.

Els projectes han de preveure intervencions en algun dels camps següents:

- a) La millora de l'espai públic i la dotació d'espais verds.
- b) La rehabilitació i l'equipament dels elements col·lectius dels edificis.
- c) La provisió d'equipaments per a l'ús col·lectiu.
- d) La incorporació de les tecnologies de la informació als edificis.

e) El foment de la sostenibilitat del desenvolupament urbà, especialment pel que fa a l'eficiència energètica, l'estalvi en el consum d'aigua i el reciclatge de residus.

f) L'equitat de gènere en l'ús de l'espai urbà i dels equipaments.

g) El desenvolupament de programes que impliquin una millora social, urbanística i econòmica del barri.

h) L'accessibilitat i la supressió de les barreres arquitectòniques.

Experiències

Programa de barris i d'àrees urbanes d'atenció especial.

<<http://www10.gencat.net/ptop/AppJava/cat/arees/ciutat/barris/index.jsp>>

Barri del Coll. Pla d'intervenció integral.

<<http://w3.bcn.es/fitxers/gracia/lleibarrisgracia.688.pdf>>

Pla de barris. Projecte d'intervenció integral en el Casc Antic de Roses.

<<http://www.roses.cat/Arxius/Components/Component.31/Arxius/Dossier%20Pla%20Barris%20i%20Sant%20Sebasti%C3%A0.pdf>>

<http://www.santceloni.cat/ARXIUS/2009/Documents_areas/Sintesi_dels_resultats_del_proces.pdf>

Pla de millora del barri de l'Erm. Manlleu.

<<http://www.barrierm.cat/content-management/3/>>

2.17. Avaluació i seguiment de projectes de regeneració urbana

Les intervencions urbanes a les quals estem assistint en les últimes dècades a les ciutats occidentals s'orienten sobretot a la regeneració urbana, és a dir, a la requalificació d'espais interns a la ciutat que queden obsolets per diferents raons, generalment per la disfuncionalitat d'activitats econòmiques. Cada vegada més, el tipus d'indústria i activitats econòmiques sobre les quals se sustenta el desenvolupament econòmic dels països occidentals no requereix grans quantitats de sòl al centre de la ciutat i, per tant, les fàbriques, els tallers i altres activitats econòmiques o es mouen cap a fora de la ciutat o requereixen un altre tipus d'infraestructures. El resultat és que en algunes ciutats sorgeixen grans espais plens de ruïnes, vies de tren infrautilitzades o molls buits. Aquests processos de desterritorialització i reterritorialització (és a dir, els processos pels quals algunes funcions abandonen un territori i s'instal·len en un altre) no tenen tan sols conseqüències econòmiques, sinó també socials i polítiques. Barris que abans eren centrals perquè posseïen gran part de les activitats econòmiques i la força de treball perden la seva funció principal i decauen. Moltes vegades, les noves activitats econòmiques se situen als afores de les ciutats, al llarg de corredors de transport que connecten entre si les aglomeracions urbanes. El que abans era camp va essent progressivament urbanitzat i industrialitzat. Sorgeixen noves formes d'habitatge com les urbanitzacions i els habitatges unifamiliars. La gent es desplaça cada vegada més lluny per a viure o treballar creant pressió sobre els mitjans i les infraestructures de transport i, com no, sobre el medi ambient. En fi, per unes raons o altres moltes ciutats es troben

Experiències

Pla director de connectivitat funcional del Gironès. <<http://www.plataformaurbana.cl/archive/tag/regeneracio%20B3n-urbana/>>

Lectura obligatòria

M. Hernández Bonilla (2007). Participación ciudadana y el rescate de la ciudad. *Revista INVI*, 22, 59, 13-34.

en la necessitat d'intervenir decisivament sobre espais centrals. Això és el que en general es denomina la regeneració urbana. La regeneració urbana no és una operació cosmètica d'arquitectura, sinó que implica canvis importants en el teixit social i també en com es governa la ciutat (González, 2006). Aquesta última idea entronca, directament, amb el fet que en processos d'aquest tipus (atesa la magnitud d'aquest tipus de projectes i els interessos socials, econòmics i polítics que es posen en joc) és necessària la participació dels ciutadans i les ciutadanes no solament en el disseny i la planificació, sinó també en el seguiment i l'avaluació.

2.18. Plans locals d'habitatge

El pla local d'habitatge és un document que parteix de l'anàlisi de la situació de l'habitatge en un municipi i defineix les estratègies per a promoure o desenvolupar des del govern local, amb relació al sòl i al sostre residencial, durant un període determinat. Amb caràcter planificador i operatiu, té per objecte fomentar la consecució del dret dels ciutadans a gaudir d'un habitatge digne en condicions assequibles. Així doncs, els plans locals d'habitatge determinen les propostes i els compromisos municipals en política d'habitatge i han de contenir els apartats següents:

- a) L'anàlisi i la diagnosi de la situació de l'habitatge en el municipi.
- b) Els objectius, els programes i les estratègies d'actuació.
- c) L'avaluació econòmica de les actuacions.

A continuació, descrivim els continguts de cada apartat.

a) El primer apartat, el d'anàlisi i diagnosi, ha de contenir els aspectes següents:

- L'anàlisi i les previsions demogràfiques i la diagnosi de les necessitats d'habitatge de la població, amb la identificació dels segments de població amb dificultats d'accés o precarietat en la tinença i l'anàlisi de la situació dels sense sostre.
- L'anàlisi del mercat d'habitatge, amb l'estudi de l'evolució i les tendències de la construcció d'habitatges en el municipi i dels preus de mercat en les modalitats de compra de primera mà, compra de segona mà i lloguer, i la diagnosi de la població que queda exclosa del mercat per raó dels seus ingressos.
- L'anàlisi del planejament urbanístic i del seu potencial d'oferta d'habitatges, amb la determinació de la quantitat, les modalitats, el règim d'accés i la iniciativa pública o privada de les reserves de sostre per a habitatge amb protecció oficial, i de sòl qualificat o reservat destinat al sistema d'habitatge dotacional que estableix la legislació urbanística, i també la diagnosi del grau de cobertura de les necessitats d'habitatge de la població.

- L'anàlisi del parc d'habitatges, la diagnosi de les situacions d'infrahabitatge i d'utilització anòmala dels habitatges, i també la diagnosi dels edificis d'habitatges i dels habitatges que no compleixen les condicions de qualitat que estableix aquesta llei.
- L'anàlisi del potencial d'habitatges dirigits a polítiques socials, en el cas dels municipis subjectes al mandat de solidaritat urbana.
- L'anàlisi dels recursos i dels instruments municipals que s'utilitzen per a dur a terme les polítiques d'habitatge i la diagnosi de la necessitat de millorar-los o ampliar-los.

b) El segon apartat, el d'objectius i programes i estratègies d'actuació, ha d'incloure:

- Les línies d'actuació vinculades a la utilització dels instruments de política de sòl i habitatge que estableix la legislació urbanística, amb una referència especial a la concreció o l'augment de les reserves per a habitatge protegit, la qualificació o la reserva de terrenys destinats al sistema urbanístic d'habitatges dotacionals, a la utilització dels instruments d'intervenció sobre l'edificació i l'ús del sòl, i a la utilització i la gestió del patrimoni públic de sòl i habitatge.
- Les línies d'actuació no vinculades a la política de sòl però sí a la qualitat del parc construït i a la rehabilitació, la utilització i l'ocupació del parc d'habitatges, incloent-hi la definició de les possibles àrees de conservació i rehabilitació.
- La definició de les possibles àrees subjectes als drets de tempteig i retracte.
- Les ajudes dirigides a grups de població amb dificultats d'allotjament especials per a lluitar contra l'exclusió social.
- La definició i la programació de les actuacions concretes que s'han de dur a terme en els sis anys de vigència del pla, que han d'establir les característiques tècniques i econòmiques, els beneficiaris, els agents gestors i la programació temporal.
- Les previsions de quantificació dels habitatges destinats a polítiques socials.

c) En l'apartat d'avaluació econòmica, els plans locals d'habitatge han d'establir els mecanismes següents:

- Els que permetin articular la gestió del pla, analitzant tant el finançament públic com el privat disponibles. Pel que fa al finançament públic, s'han

de proposar els compromisos financers que requereixen un concert amb l'Administració pública corresponent.

- Els de seguiment i avaluació del desplegament del pla i els d'establiment d'indicadors de qualitat de la gestió.

Experiències

<http://www.reus.cat/habitatge/pla_local/imatges/Pla_Local_habitatge_2009-2016.pdf>

<<http://www.consensus.cat/castellar/dmdocuments/Avan%C3%A7%20de%20Pla%200802112.pdf>>

Ajuntament de Jerez. *Plan local de vivienda de Jerez.*

<http://www.emuvijesa.com/plan_local/index.html>

3. Tècniques per a fomentar la participació ciutadana

Per finalitzar aquest mòdul, us presentarem una sèrie de tècniques metodològiques per a fomentar la participació ciutadana. Entre les moltes que podeu trobar volem destacar, en aquest apartat, quatre tècniques que poden resultar útils en el moment de recollir dades i de prendre decisions en l'espai que ens ocupa, la ciutat. Aquestes tècniques les englobem en allò que denominem *metodologies qualitatives*. Algunes d'aquestes tècniques han estat esmentades en el mòdul 1 (són tècniques que poden ser usades per a investigar i també, com hem dit, per a fomentar la participació). Busquen la comprensió dels processos socials, no la predicció. Es tracta de comprendre i visibilitzar allò que ocorre en un espai urbà i social, de posar sobre el paper tot el coneixement que acumula una comunitat local determinada. Per tant, les hem triades perquè considerem que són tècniques eminentment urbanes:

3.1. Les derives

La idea de deriva ve d'una pràctica experimental desenvolupada per activistes situacionistes que consistia a caminar sense objectiu per la ciutat per crear mapes psicogeogràfics que mostressin comprensió sobre trajectòries, fragmentacions, relacions i processos del teixit urbà (Debord, 1958).

Com hem esmentat en el mòdul 1, la deriva és una tècnica de recopilació d'informació específica del context urbà, és una espècie d'observació participant en la qual en lloc de plantejar què es vol observar, es planteja on es vol observar. Amb aquesta tècnica de recopilació de dades es deixa que les sol·licituds del terreny guïin els passos de l'investigador. Com en l'observació flotant de Pétonnet (1982), l'investigador es manté a l'aguait dels estímuls, i intenta, mitjançant aquesta tècnica, captar la informació que emet la ciutat.

- 1) Fixar primer un lloc i una hora per a començar la deriva.
- 2) El més adequat és derivar el treball en grups de 2/3 persones, però també es pot fer sol o en grups de 4 o 5.
- 3) Portar tecnologia per a registrar tot allò que ens trobem pel camí.
- 4) Derivar, deixar-se portar per allò que sol·liciti l'espai, oblidant els motius i els recorreguts que fem habitualment.

3.2. Les cartografies socials

La cartografia social en el planejament urbanístic té com a principi fonamental la participació de les persones en tot el procés; és un planejament des de baix a dalt, democràtic i amb la participació de tots els actors i actrius locals.

Lectura recomanada

J. Rojas (2006). Les pràctiques socials com a pràctiques metodològiques. A P. Vivas, O. López i J. Rojas. *Passejades per la ciutat*. Barcelona: Editorial UOC.

La cartografia social és una eina amb mirada multidimensional, amb una visió física i social de l'espai públic. Aquesta té com a objectiu, també, ser útil als diferents col·lectius que dissenyen l'espai urbà.

La cartografia social és també un reconeixement que qui habita el territori és qui millor el coneix. Una manera de posar sobre el paper tot el coneixement que acumula una comunitat i així també legitimar-ho.

Els mapes són oberts, es poden canviar, ampliar, connectar les variables, etc. Les cartografies són més aviat un procés que un resultat.

Un possible procés d'elaboració de les cartografies seria:

- 1) Delimitar l'espai que es vol cartografiar.
- 2) Definir les variables que volem estudiar.
- 3) Recopilació de la informació (entrevistes individuals o grupals).
- 4) Transposició i representació de la informació en el mapa.

Activitat

Cartografia una experiència quotidiana pròpia.

3.3. Els escenaris de futur

L'objectiu dels escenaris de futur és elaborar un diagnòstic de la situació present a partir d'una projecció futura en negatiu i en positiu, en un espai de temps reduït. És una tècnica de diagnòstic que posa l'accent en el futur i, per tant, més en les potencialitats i amenaces sobre les quals es pot intervenir.

És molt útil com a exercici previ per a elaborar propostes i per a estimular la creativitat. En aquest sentit, d'una banda, promou la visió crítica però, de l'altra, introdueix positivització en el procés en projectar un model de futur que és alhora desitjat i factible.

Es treballa a escala local, segons les necessitats locals i les problemàtiques definides al territori, i la metodologia del taller es basa en el consens i en la presa de decisions col·lectives.

Un possible procés d'elaboració d'escenaris de futur seria:

- 1) Definir els escenaris o àmbits de treball.
- 2) Selecció de representants (és necessari que estiguin representats tots els grups).
- 3) Tallers amb els grups (6 a 15 persones) per a elaborar una visió comuna de futur.
- 4) Tallers per temàtiques per a elaborar propostes d'actuació.

Lectura recomanada

H. Y. Piza (2009). *La cartografía social como instrumento metodológico en los procesos de construcción de territorio a partir de la participación ciudadana en la planeación territorial y la construcción del espacio público*. Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana. Tesis doctoral.

Lectura recomanada

J. Font i E. Blanco (2003). *Experiències de participació ciutadana. Polis, la ciutat participativa. Participar en els municipis: qui, com i per què?* Barcelona: Diputació de Barcelona (pp. 54-57).

3.4. Les CP boxes

Aquesta metodologia sorgeix com a resultat de l'anàlisi crítica dels tallers de participació ciutadana (Remesar *et al.*, 2004; Polo, 1999). Es busca una tècnica que, en un espai de temps relativament breu, generi resultats que puguin ser utilitzats pels veïns o pels gestors de processos d'intervenció.

A partir d'una pregunta inicial sobre un espai urbà concret, es construeix una caixa que contingui fotografies, dibuixos, objectes simbòlics o qualsevol altre element que es consideri oportú i doni resposta a la pregunta. La caixa hauria d'estar situada en un lloc accessible a tot aquell que participi en el projecte per a poder usar-la en qualsevol moment.

Una vegada introduïts els elements, es procedeix a l'obertura de la caixa amb tot el grup. Cada individu explica el perquè dels seus objectes. Seguidament, es trien aquells que per al grup donen resposta a la pregunta establerta a l'inici de la dinàmica. La selecció de cada objecte s'ha de fer des del consens. Aquesta sessió també ha de servir per a arribar a conclusions més generals i perquè cadascú intervingui lliurement sobre el tema que es tracti. Tot el procés ha d'anar acompanyat i dinamitzat per consultors o interventors i s'ha de registrar tot allò que es diu i succeeix en la sessió.

Altres tècniques per a estudiar el context urbà

Hi ha altres tècniques de tipus quantitatiu i qualitatiu que també poden ser útils per a estudiar el context urbà i per a avaluar i fomentar la participació ciutadana. Aquestes tècniques podrien ser: les entrevistes (si estan molt ben dissenyades a partir d'un bon coneixement de la ciutat i del territori us poden ajudar), les històries de vida (que us poden permetre reconstruir sociohistòricament la situació d'un territori o d'una situació o problema urbà), l'observació participant (que us ajudarà a observar llocs o situacions urbanes particulars), etc.

Lectura recomanada

A. Remesar *et al.* (2004). CP Boxes. Caminho do Oriente: Poblenu e La Mina (Barcelona), participação criativa com a metodologia das CP Boxes. A A. Remesar (Ed.). *Design Urbano Inclusivo: Uma experiência de projecto em Marvila. "Fragmentos e Nexos"*. Lisboa: Centro Português de Design.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Hernández, B. i Valera, S. (2001). *Psicología social aplicada e intervención psicosocial*. La Laguna: Ed. Resma.

Hewitt, N. (1996). *Guia Europea per a la Planificació de les Agendes 21 Locals*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, ICLEI.

Martí, J. (2001). La investigación-acción participativa. Estructura y fases. A T. R. Villasante, M. Montañés i J. Martí. *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía/1* (pp. 73-117). Barcelona: El Viejo Topo.

Pol, E. (1994). Les actituds davant el repte ambiental. A X. Duran. *Nosaltres i l'entorn. Què cal saber sobre el medi ambient* (pp. 123-138). Barcelona: Beta Editorial.

Pol, E. (1996). El problema, l'objecte i l'objectiu: ciències socials, qüestió ambiental i canvi global. A E. Pol i T. Vidal. *Perfils socials en la intervenció ambiental. Una perspectiva professional* (pp. 5-37). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona ("Monografies Psico/socio/ambientals", 1).

Pol, E. (2000). *Impacte social, comunicació ambiental i participació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient ("Monografies Universitàries", 3).

Referències bibliogràfiques

Alborch, C. (2000). El ejercicio de la ciudadanía. A M. L. Penelas i B. Porqueres (Ed.). *La ciudad de las dames* (pp. 95-114). Barcelona: CCCB.

Bergalli, R. i Rivera, E. (2006). *Emergencias urbanas*. Barcelona: Anthropos.

Blanco, I. (2004). *Governance urbana i polítiques d'inclusió socioespacial: una anàlisi comparada entre els casos del Raval i la trinitat nova*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.

Borja, J. (1998). *Democracia local: descentralización del estado, políticas económico-sociales en la ciudad y participación popular*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Regidoria d'Edicions i Publicacions, DL.

Camacho, G. (2006). Las mujeres migrantes y desplazadas, ciudadanas de pleno derecho. *Mujeres: retos actuales*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Carrasco, C. (2000). El ejercicio de la ciudadanía: la ciudadanía oculta de las mujeres. A M. L. Penelas i B. Porqueres (Ed.). *La ciudad de las dames* (pp. 115-130). Barcelona: CCCB.

Clemente, M. (1998). *Psicología Social Aplicada*. Madrid: Pirámide ("Psicología").

Coll, C. (1998). El proyecto educativo de ciudad: El futuro de la educación en Barcelona. *Cuadernos de pedagogía*, 269, 87-89.

Col·lectiu Punt 6 (2008). *Recomanacions per a la implementació de la perspectiva de gènere a la planificació*. Ajudes a la recerca 2007, Diputació de Barcelona.

Cortés, J. M. (2006). *Políticas del espacio (arquitectura, género y control social)*. Barcelona: Iaac.

Dunlap, R. i Van Liere, K. D. (1978). The New Environmental Paradigm. A proposed measuring instruments and preliminar results. *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.

Dunlap, R., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., i Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442.

Entrena, F. (2005). Procesos de periurbanización y cambios en los modelos de ciudad. *Papers*, 78, 59-88.

Esteban Noguera, J. (2003). *La ordenación urbanística: conceptos, herramientas y prácticas*. Barcelona: Diputació de Barcelona / Editorial Electa.

Fals Borda, O. (1992). La ciencia y el pueblo: nuevas reflexiones. A M. C. Salazar (Comp.). *La investigación-acción participativa* (pp. 175-191). Madrid: Editora Popular / Organización de Estados Iberoamericanos.

Font, N. (2002). La Agenda Local 21 en España. Ponència presentada en la 6a. jornada del *Fòrum per a la Sostenibilitat de les Illes Balears (any 2002): Planificació, participació i gestió cap a la sostenibilitat ambiental* (19 de novembre de 2002, Centre de Cultura de Sa Nostra). Palma: Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears. Diponible a <www.forumsostenibilitat.org>

Garnier, J. P. (2006). *Contra los territorios del poder*. Barcelona: Virus editorial.

Gil, M. A. (2001). Algunas nociones sobre la evaluación de programas: evaluar para transformar. A T. R. Villasante, M. Montañés i P. Martín. *Prácticas locales de creatividad social. Construyendo ciudadanía/2* (pp. 191-206). Barcelona: El Viejo Topo.

Jiménez, Y. i Martí, J. (2002) *Trinitat Nova. Diagnòstic de barri, octubre 2002*. Document presentat en el Congrés de Barri de Trinitat Nova, 12, 13 i 14 de desembre de 2002. Diponible a <www.pangea.org/trinova>

Jorba, L., Martí, J., i Parés, M. (2007). *La qualitat en la participació: orientacions per a l'avaluació participada*. Barcelona: Finestra Oberta 51.

Mallarach, J. M., Marull, J., i Pino, J. (2008). Aportacions de l'índex de connectivitat ecològica a la planificació territorial i a l'avaluació ambiental estratègica, en el context de les recerques i les polítiques de connectivitat ecològica a Catalunya. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 51, 113-128.

Manera, C., Blàzquez, M., i Riera, A. (2002). Creixement econòmic i sostenibilitat: la urgència d'una nova noosfera a l'economia. Els top ten indicadors de sostenibilitat per les illes balears. Ponència presentada en la 1a. jornada del *Fòrum per a la Sostenibilitat de les Illes Balears (any 2002): Sostenibilitat. Què és i com la mesuram?* (5 de febrer de 2002, Centre de Cultura de Sa Nostra). Palma: Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears. Diponible a <www.forumsostenibilitat.org>

Marchioni, M. (1999). *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Madrid: Editorial Popular.

Martín, M. A. (2001). Dos experiencias de investigación-acción-participativa en la autogestión de asociaciones y cooperativas. A R. T. R. Villasante, M. Montañés i J. Martí. *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía/1* (pp. 185-229). Barcelona: El Viejo Topo.

Miró, I. (2004). Accions en la participació. La cotització del consens i la mediació per a la pau social. A Pepa (Coord.). *Barcelona, marca registrada*. Barcelona: Virus Editorial.

Montero, M. (1980). La psicología social y el desarrollo de comunidades en América Latina. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 12 (1), 161-170.

Montero, M. (1994). Un nuevo paradigma para la Psicología Social. Reflexiones desde el quehacer en América Latina. A M. Montero (Coord.). *Construcción y crítica de la Psicología Social* (pp. 27-48). Barcelona: Anthropos.

Moreno, E. i Pol, E. (1999). *Metodologies per a la detecció dels impactes sobre el medi social/humà en les avaluacions d'impacte ambiental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient, Direcció General de Patrimoni Natural i del Medi Físic.

Muntaner, J. M. i Muxí, Z. (2008). *Criterios para la ordenación y evaluación urbana de nuevos barrios y genealogía de barrios de las ciudades contemporáneas*. Incasol.

Nuvolati, G. (2002). *Popolazioni in Movimento, Citta in Trasformazione: Abitanti, Pendolari, City Users, Uomini D'affari e Flaneurs*. Bolonya: Il mulino.

Pindado, F. (Coord.). (2002). *Eines per a la participació ciutadana. Bases, mètodes i tècniques*. Barcelona: Papers de Participació Ciutadana, núm. 6.

Pol, E. (2000). *Impacte social, comunicació ambiental i participació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient ("Monografies Universitàries", 3).

Quintana, I. (2005). *Polítiques de temps des d'una perspectiva de gènere*. Treball d'investigació 2005. Diputació de Barcelona.

Rieradevall, J., Moreno, E., Serena J. M., i Pol, E. (1996). Anàlisi del cicle de vida de productes. Millora ambiental de la producció i el consum. A E. Pol i T. Vidal (Comp.). *Perfils socials en la intervenció ambiental. Una perspectiva professional* (pp. 87-101). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona ("Monografies socio/ambientals", 1).

Ritzen, J., Easterly, W., i Woolcock, M. (2001). *On 'Good' Politicians and 'Bad' Policies: Social Cohesion, Institutions, and Growth*. Policy Research Working Papers. Washington: Banc Mundial. Disponible a <www.worldbank.org>

Romeo, M. i Vidal, T. (2002). Tarda de cinema. Espots publicitaris que busquen la col·laboració ciutadana. *Sisena Jornada Tècnica sobre la Gestió de Residus Municipals. Col·laboració Ciutadana. 22 de maig de 2001*. Barcelona: Servei de Comunicació Institucional de la UPC (02/6283) / Agència Metropolitana de Residus / Àrea Metropolitana de Barcelona, Entitat del Medi Ambient ("Jornades Tècniques", 6).

Román, M. (1995). La reconstrucción del espacio cotidiano. *Boletín CF+S, Mujer y ciudad. Una visión de género sobre la vida cotidiana en la ciudad*, 7. Madrid.

Rudiger, A. i Spencer, S. *Meeting the Challenge: Equality, Diversity and Cohesion in the European Union*. Conferència Conjunta Comissió Europea / OCDE sobre els efectes econòmics i aspectes socials de la migració, Brusel·les, 21 i 22 de gener del 2003.

Rueda, S. (1997). La ciudad compacta y diversa frente a la conurbación difusa. *Boletín CF+S, La construcción de la ciudad sostenible*. Madrid.

Sassen, S. (2003). *Contra geografías de la globalización. Género y ciudadanía en los circuitos transfronterizos*. Madrid: Traficantes de sueños.

Sullivan, T., Thompson, K., Wright, R., Gross, G., i Spady, D. (1980). *Social Problems: Divergent Perspectives*. Nova York: John Wiley and Sons.

Sureda, V. (2002). La transició dels sistemes territorials en la direcció de la sostenibilitat. El sistema municipal d'indicadors de sostenibilitat de la Xarxa de Ciutats i Pobles cap a la Sostenibilitat (XCPS) de Catalunya. Ponència presentada en la 1a. jornada del *Fòrum per a la Sostenibilitat de les Illes Balears (any 2002): Sostenibilitat. Què és i com la mesuram?* (5 de febrer de 2002, Centre de Cultura de Sa Nostra). Palma: Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears. Disponible a <www.forumsostenibilitat.org> y <<http://mediambient/caib.es>>

Torns, T. (2003). *Les polítiques de temps. Un repte per a les polítiques de l'Estat de Benestar*. Quaderns de la Fundació Nous Horitzons.

Valera, S., Íñiguez, L., Pol, E., i Lluca, J. (1996). Planificació, gestió i qualitat de vida en el medi urbà. A E. Pol i T. Vidal (Comp.). *Perfiles sociales en la intervención ambiental. Una perspectiva profesional* (pp. 45-55). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona ("Monografies Socio/ambientals", 1).

Vintró, E. (2001). Educación, escuela, ciudad: el Proyecto Educativo de la ciudad de Barcelona. A C. Gómez-Granell i I. Vila (Coord.). *La ciudad como proyecto educativo* (pp. 33-51). Barcelona: Octaedro.

Bibliografia complementària

Conde, O. (2001). Parque Oliver ¡Vívelo! Una experiencia de participación ciudadana. A E. Grau i P. Ibarra (Coord.). *Participando en la red. Anuario de Movimientos Sociales* (pp. 228-233). Barcelona: Icaria.

Consell de Medi Ambient i Sostenibilitat, Ajuntament de Barcelona (2001). *Cap a l'Agenda 21 de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Consell de Medi Ambient i Sostenibilitat, Ajuntament de Barcelona (2002). *Acció 21. Guia metodològica per avançar cap a la sostenibilitat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Dunlap, R. i Van Liere, K. D. (1978). The New Environmental Paradigm. A proposed measuring instruments and preliminar results. *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.

Dunlap, R., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., i Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442.

Fals Borda, O. (1992). La ciencia y el pueblo: nuevas reflexiones. A M. C. Salazar (Comp.). *La investigación-acción participativa* (pp. 175-191). Madrid: Editora Popular / Organización de Estados Iberoamericanos.

Font, J. i Blanco, I. (2003). *Experiències de participació ciutadana. Polis, la ciutat participativa. Participar en els municipis: qui, com i per què?* Barcelona: Diputació de Barcelona.

Font, N. (2002). La Agenda Local 21 en España. Ponència presentada en la 6a. jornada del *Fòrum per a la Sostenibilitat de les Illes Balears (any 2002): Planificació, participació i gestió cap a*

la sostenibilitat ambiental (19 de novembre de 2002, Centre de Cultura de Sa Nostra). Palma: Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears.

Gil, M. A. (2001). Algunas nociones sobre la evaluación de programas: evaluar para transformar. A T. R. Villasante, M. Montañés i P. Martín. *Prácticas locales de creatividad social. Construyendo ciudadanía/2* (pp. 191-206). Barcelona: El Viejo Topo.

Gomila, F. (2000). La Agenda Local 21 en Europa: Un análisis comparado. A N. Font i J. Subirats (Ed.). *Local y Sostenible*. Barcelona: Icaria.

Hernández, B. i Valera, S. (2001). *Psicología social aplicada e intervención psicosocial*. La Laguna: Ed. Resma.

Hewitt, N. (1996). *Guia Europea per a la Planificació de les Agendes 21 Locals*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, ICLEI.

Hopfenbeck, W. (1993). *Dirección i márketing ecológicos*. Madrid: Ediciones Deusto.

Marchioni, M. (1999). *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Madrid: Editorial Popular.

Martí, J. (2001). La investigación-acción participativa. Estructura y fases. A T. R. Villasante, M. Montañés i J. Martí. *La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía/1* (pp. 73-117). Barcelona: El Viejo Topo.

Martín-Baró, I. (1990). *Psicología de la liberación para América Latina*. Guadalajara, Mèxic: Universidad de Guadalajara.

Montero, M. (1980). La psicología social y el desarrollo de comunidades en América Latina. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 12 (1), 161-170.

Montero, M. (1994). Un nuevo paradigma para la Psicología Social. Reflexiones desde el quehacer en América Latina. A M. Montero (Coord.). *Construcción y crítica de la Psicología Social* (pp. 27-48). Barcelona: Anthropos.

Moreno, E. i Pol, E. (1999). *Metodologies per a la detecció dels impactes sobre el medi social/humà en les avaluacions d'impacte ambiental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient, Direcció General de Patrimoni Natural i del Medi Físic.

Piza, H. Y. (2009). *La cartografía social como instrumento metodológico en los procesos de construcción de territorio a partir de la participación ciudadana en la planificación territorial y la construcción del espacio público*. Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana. Tesis doctoral.

Pol, E. (1994). Les actituds davant el repte ambiental. A X. Duran. *Nosaltres i l'entorn. Què cal saber sobre el medi ambient* (pp. 123-138). Barcelona: Beta Editorial.

Pol, E. (1996). El problema, l'objecte i l'objectiu: ciències socials, qüestió ambiental i canvi global. A E. Pol i T. Vidal. *Perfils socials en la intervenció ambiental. Una perspectiva professional* (pp. 5-37). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona ("Monografies Psico/socio/ambientals", 1).

Pol, E. (1997). Entre el "idílico pasado" y el "cruento ahora". La psicología ambiental frente al cambio global [Between the idyllic past and crude present. Environmental psychology in the global change]. A R. García-Mira, C. Arce i J. M. Sabucedo (Comps.). *Responsabilidad ecológica y gestión de los recursos ambientales* (pp. 315-340). La Coruña: Diputación Provincial de A Coruña.

Rebollo, O. (2002). El Plan Comunitario y Social de Trinitat Nova (Barcelona): un referente de la planificación participativa local. A I. Blanco i R. Gomà (Coord.). *Gobiernos Locales y Redes Participativas*. Barcelona: Ariel.

Rieradevall, J., Moreno, E., Serena J. M., i Pol, E. (1996). Anàlisi del cicle de vida de productes. Millora ambiental de la producció i el consum. A E. Pol i T. Vidal (Comp.). *Perfils socials en la intervenció ambiental. Una perspectiva professional* (pp. 87-101). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona ("Monografies socio/ambientals", 1).

Rojas, J. (2006). Les pràctiques socials com a pràctiques metodològiques. A P. Vivas, O. López i J. Rojas. *Passejades per la ciutat*. Barcelona: Editorial UOC.

Romeo, M. i Vidal, T. (2002). Tarda de cinema. Espots publicitaris que busquen la col·laboració ciutadana. *Sisena Jornada Tècnica sobre la Gestió de Residus Municipals. Col·laboració ciutadana. 22 de maig de 2001*. Barcelona: Servei de Comunicació Institucional

de la UPC (02/6283) / Agència Metropolitana de Residus / Àrea Metropolitana de Barcelona, Entitat del Medi Ambient ("Jornades Tècniques", 6).

Rueda, S. (2002). *Barcelona, ciutat mediterrània, compacta i complexa. Una visió de futur més sostenible*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Santesmases, M. (1999). *Marketing: conceptos y estrategias*. Madrid: Pirámide.

Sureda, J. i Calvo, A. M. (1997). *La xarxa internet i l'educació ambiental. Primer catàleg de recursos per a l'educació ambiental en Internet*. Binissalem, Mallorca: Societat Catalana d'Educació Ambiental / Societat Balear d'Educació Ambiental / Di7 ("Monografies d'Educació Ambiental", 2).

Sureda, V. (Dir.). (1998). *Eines per a una gestió municipal cap a la sostenibilitat. La pràctica diària de l'Agenda 21 Local*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

